

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI



YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SOSYAL KORUMA HARCAMALARI
İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ**

METE KOCAOĞLU

Danışman : Prof. Dr. Orhan KANDEMİR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Rabia EFEOĞLU

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif PEÇE

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Mete KOCAOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL KORUMA HARCAMALARI İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

METE KOCAOĞLU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. ORHAN KANDEMİR

Sosyal refahın ana kıtası olan Avrupa ülkelerinde de kendisini hissettiren yoksulluk, zamanın ve mekanın daraldığı bu dromokratik yüzyılda küresel bir problem olarak devletler ve dünyaya yön veren uluslararası kuruluşlar için çözülmesi gereken başlıca problemler arasındadır. Kıta Avrupası'nda bulunan, vatandaşlarının ortalama bir yaşam kalitesi sürdürebilmelerini amaç edinen sosyal refah devletlerinde de çözülmesi gereken başlıca problemler arasında yer alan yoksulluğun ortadan kaldırılmasına veya azaltılmasına ilişkin değişik politikalar uygulanmaktadır. Sosyal refah devletlerinde uygulanmakta olan bu politikalar literatürde sosyal politikalar olarak adlandırılmaktadır. Sosyal politikaların en önemli enstrümanı ise sosyal koruma harcamalarıdır. Çalışmada, Kıta Avrupasında bulunan sosyal refah devletleri olarak Avusturya, Çekya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya ve İngiltere olmak üzere on altı Avrupa ülkesinde sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. OECD' in 2008 - 2021 yıllarına ait on dört yılı kapsayan sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı ve piyasa gelirine bağlı yoksulluk oranına ait istatistiki veriler panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizde, sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyini belirlemek için, Granger ve Dumitrescu-Hurlin testleri, Ortak İlişkili Etkiler (CCEMG) ve Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) Eş-Bütünleşik Katsayı Tahmincileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Slovakya haricinde yoksulluk ile sosyal koruma harcamaları arasında pozitif karşılıklı (çift yönlü), Slovakya ülkesinde ise negatif karşılıklı (çift yönlü) nedensellik tespit edilmiştir. Bu bağlamda (Slovakya hariç) genel olarak sosyal koruma harcamaları ile yoksulluğun karşılıklı olarak birbirlerinin artışına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Sosyal (Refah) Devlet, Sosyal Politika, Sosyal Koruma, Yoksulluk.

Mayıs 2025, 155 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL PROTECTION EXPENDITURES AND POVERTY

METE KOCAOĞLU

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

SUPERVISOR: PROF DR. ORHAN KANDEMİR

Poverty, which is also felt in European countries, the main continent of social welfare, is one of the main problems that need to be solved by states and international organizations that guide the world in this democratic century, where time and space are shrinking. In social welfare states located in continental Europe, which aim to ensure that their citizens can maintain an average standard of living, various policies are being implemented to eliminate or reduce poverty, which is also among the primary problems that need to be solved. The policies implemented in social welfare states are referred to as social policies in the literature. The most important instrument of social policies is social protection expenditures. The study examines the relationship between social protection expenditures and poverty in sixteen European countries, namely Austria, the Czech Republic, Finland, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spain, and the United Kingdom, which are social welfare states in Continental Europe. Statistical data on the share of social protection expenditures in GDP and the market income-based poverty rate for the fourteen-year period from 2008 to 2021, as reported by the OECD, were analyzed using the panel data method. To determine the direction and level of the relationship between social protection expenditures and poverty, the Granger and Dumitrescu-Hurlin tests, Common Co-Effects (CCEMG), and Extended Average Group (AMG) Co-Integration Coefficient Estimators were used in the analysis. The analysis revealed a positive reciprocal (two-way) causality between poverty and social protection expenditures in all countries except Slovakia, and a negative reciprocal (two-way) causality in Slovakia. In this context (excluding Slovakia), it was concluded that social protection expenditures and poverty generally cause each other's increase.

KEYWORDS: Social (Welfare) State, Social Policy, Social Protection, Poverty.

May 2025, 155 Page

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Eğitimimde değerli bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, tez yazım süresince maddi ve manevi her türlü desteği tarafıma veren başta tez danışmanım Prof. Dr. Orhan KANDEMİR hocama; Yüksek Lisans Eğitim süresinde rahlei tedrislerinde bulunarak kendilerinden ufkumu açan ve genişleten bilgiler edindiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Serkan DİLEK'e, Doç. Dr. Murat FİDAN' a ve Doç. Dr. Mehmet Yunus ÇELİK' e ayrı ayrı teşekkürlerimi ve saygılarımı arz ederim.

Ayrıca hayatım boyunca hep yanımda olan anneme, babama, sevgili kardeşlerime, her şeyim biricik sevgili eşime ve canım kızlarıma şükranlarımı sunarım.

METE KOCAOĞLU

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. SOSYAL REFAH DEVLETİ	3
2.1 Sosyal Refah	4
2.1.1 Sosyal Refah Fonksiyonları.....	8
2.1.2 Sosyal Refah Kriterleri	10
2.1.2.1 Pigou yaklaşımı	11
2.1.2.2 Pareto optimumu	12
2.1.2.3 Kaldor-Hicks tazmin kriteri	12
2.1.2.4 Scitovsky ikili kriteri.....	13
2.2 Devlet.....	14
2.2.1 Devletin Unsurları	15
2.2.1.1 Toprak (Ülke).....	15
2.2.1.2 İnsan unsuru	16
2.2.1.3 Egemenlik unsuru.....	20
2.2.1.4 Kişilik unsuru	24
2.3 Devletin Modern Şekli: Sosyal Refah Devleti	24
2.3.1 Sosyal Refah Devleti Modelleri	27
2.3.2 Sosyal Refah Devletinin Gelişimi	33
2.3.3 Sosyal Refah Devletinin Vatandaşlarına Sağladığı Haklar	35
2.3.4 Sosyal Refah Devletinin Amaçları ve Görevleri	37
3. SOSYAL GÜVENLİK (KORUMA)	40
3.1 Sosyal Güvenliğin Tarihi Gelişimi.....	42
3.2 Sosyal Güvenlik Modelleri	44
3.2.1 Bismarck (İşçi) Modeli.....	44
3.2.2 Beveridge (Halk) Modeli.....	45
3.2.3 Karma Model.....	46
3.3 Sosyal Güvenliğin Finansmanı	46
3.3.1 Dağıtım Sistemi (Pay As You Go)	47
3.3.2 Fon (Kapitalizasyon) Yöntemi	47
3.3.3 Karma Yöntem	48
3.4 Sosyal Güvenliğin Yöntemleri.....	48
3.4.1 Sosyal Sigorta.....	49
3.4.2 Sosyal Yardım	50
3.4.3 Sosyal Yardım - Sosyal Sigorta İlişkisi.....	52
3.5 Kamu Sosyal Koruma Harcamaları	53

3.5.1 Sosyal Koruma Harcaması Türleri ve Sistemleri	55
3.5.2 Sosyal Koruma Harcamalarının Avantajları ve Dezavantajları	59
3.5.3 Sosyal Koruma Harcama Oranları.....	62
4. YOKSULLUK.....	65
4.1 Yoksulluk Türleri	72
4.1.1 Mutlak Yoksulluk.....	72
4.1.2 Nispi (Görelî) Yoksulluk.....	74
4.1.2.1 Nispi Yoksulluk Oranları	76
4.1.3 Kronik Yoksulluk	77
4.1.4 Kronik Yoksulluğun Müdahimleri: Dezavantajlı (Korunmaya Muhtaç) Gruplar.....	77
4.1.4.1 Kadın yoksulluğu	78
4.1.4.2 Çocuk yoksulluğu	79
4.1.4.3 Engellilerin yoksulluğu	79
4.1.4.4 Yaşlıların yoksulluğu	80
4.1.4.5 Göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, geçici koruma altın olanların yoksulluğu	81
4.1.5 İnsani Yoksulluk.....	83
4.1.6 Çalışan Yoksulluk	84
4.2 Yoksulluğun Nedenleri	85
4.3 Yoksulluğun Göstergeleri	88
4.4 Yoksulluğun Ölçümü	89
4.4.1 Yoksulluk Sınırı	90
4.4.2 Yoksulluğun Ölçütleri	92
5. SOSYAL KORUMA HARCAMALARI İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ:	
PANEL VERİ ANALİZİ	96
5.1 AB' de Sosyal Koruma Harcamaları ile Yoksulluk İlişkisi.....	97
5.2 Literatür.....	100
5.3 Panel Veri Analizi	104
5.3.1 Ekonometrik Modeller	105
5.3.2 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi.....	106
5.3.3 Homojenlik Testi.....	107
5.3.4 Durağanlık (Birim Kök) Testi	109
5.3.5 Eş-Bütünleşme İlişkisi.....	110
5.3.6 Panel Nedensellik Testleri.....	110
5.3.6.1 Panel Granger nedensellik testi.....	111
5.3.6.2 Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi	112
5.3.7 Uzun Dönemli Eş-Bütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi.....	115
6. SONUÇ	123
KAYNAKLAR	127

ŞEKİLLER ve GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1 Benthamcı sosyal refah fonksiyonu	9
Şekil 2.2 Rawlsçı (Eşitlikçi) sosyal refah fonksiyonu	10
Şekil 2.3 Devletin insan unsuru	20
Şekil 2.4 Devlet sistemleri	25
Şekil 3.1 Kamu sosyal harcamalarının GYİH içindeki payı	62
Şekil 3.2 Yaşlılık yardımlarının GSYH içindeki payı	63
Şekil 3.3 Aile yardımlarının GSYH içindeki payı	63
Şekil 3.4 İşsizlik yardımlarının GSYH içindeki payı	64
Şekil 4.1 Yoksulluğun boyutları	70
Şekil 4.2 Piyasa gelirine dayalı yoksulluk oranı (%50)	76
Şekil 4.3 Piyasa gelirine dayalı yoksulluk oranı (%60)	77
Şekil 4.4 Yaşlıların yoksulluk oranı (%50)	81
Şekil 5.1 AB sosyal koruma uygulaması	99
Şekil 5.2 Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi	115

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 5.1	Değişkenler	105
Tablo 5.2	Değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı testi bulguları	107
Tablo 5.3	Birinci modele ilişkin homojenlik testi bulguları	108
Tablo 5.4	İkinci modele ilişkin homojenlik testi bulguları	108
Tablo 5.5	Üçüncü modele ilişkin homojenlik testi bulguları	108
Tablo 5.6	Dördüncü modele ilişkin homojenlik testi bulguları	108
Tablo 5.7	Birim Kök Test bulguları	109
Tablo 5.8	Granger Nedensellik Testi (Pairwise Granger Causality Tests: Stacked Test (common coefficients) (Birinci Gecikme)	113
Tablo 5.9	Granger Nedensellik Testi (Pairwise Granger Causality Tests: Stacked Test (common coefficients) (İkinci Gecikme)	114
Tablo 5.10	Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi bulguları (Birinci Gecikme)	114
Tablo 5.11	Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi bulguları (İkinci Gecikme)	114
Tablo 5.12	Model 1 ve Model 3' e ait Pesaran (2006) Common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCEMG) tahminci sonuçları	117
Tablo 5.13	Model 2 ve Model 4' e ait Pesaran (2006) Common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCEMG) tahminci sonuçları	118
Tablo 5.14	Model 1 ve Model 3' e ait Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahminci sonuçları	119
Tablo 5.15	Model 2 ve Model 4' e ait Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahminci sonuçları	119

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler



Δ adj

: Delta testi

: Düzeltilmiş delta testi

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
AMG	: Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group)
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
CCEMG	: Ortak İlişkili Etkiler Grup Ortalaması (Common Correlated Effects Mean Group)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EUROFOUND	: Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions)
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nation)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children's Fund)
vb	: Ve benzeri.
vd	: Ve diğerleri.
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
yy	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

İnsanoğlu hayatını devam ettirebilmek için beslenme, giyim ve barınma gibi temel gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Primitif dönemlerde bu durum daha belirgin olarak yaşanmış, insanlar birbirlerinden bağımsız olarak yaşadığı yerleşim yerlerinde zaruri ihtiyaçları olan giyinme, barınma ve gıda ihtiyaçları haricinde başkaca bir gereksinim duymamışlardır. Başka bir ifade ile ayakta kalabilecek kadar beslenme, üşümeyecek kadar giyinme, vahşi hayvan saldırılarından ve doğanın getireceği sürprizlerden korunabilmek için bir mağara köşesi yeterliydi. Ancak neolitik devrimle beraber insanlar toplu yaşam merkezleri oluşturup birlikte yaşamaya başlamalarıyla beraber bu gereksinimler miktar ve nevi olarak artış göstermiştir. Bu artış toplumsal yaşamda kendisinin ve diğerlerinin sahip olduğu tasarrufu kıyaslama güdüsünden kaynaklanmış olup bu güdü insanların toplumda elde edilen üretimden daha fazla pay alarak yaşam standartlarını toplumda kazanılmış üst yaşam standartlarına ulaştırmayı veya bu standartları aşma arzusunu kamçılایarak özel mülkiyeti ve bu mülkiyetin korunması için üretim araçları üzerinde tahakküm kurma yarışını tetiklemiştir. Her yarışta olduğu gibi bu yarış neticesinde de insanlar sahip olunan kabiliyetlere göre dereceler kazanarak toplum içinde ayrı katmanlara sivrulmuş, sosyolojik tabirle üretim araçlarına sahip olma derecesine göre toplumsal sınıflara bölünmüştür.

Üretim araçları 18. yy' a kadar toprak kaynaklı iken sanayi devrimi ile birlikte toprak önemini kaybederek sermaye ve emek yoğunluklu bir niteliğe bürünmüştür. Üretim araçları üzerindeki tahakküm savaşı 19. ve 20. yy' da toprak sahiplerinin arazilerinde proleterken şehir merkezlerine göç ettirilerek fabrikalarda zor şartlarda çalışmak zorunda bırakılan emekçiler ile sermaye sahipleri arasında şiddetlenmiş ve nihayetinde devletin “garantörlüğünde” emekçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi, yaşanan sosyal problemlerin giderilmesi ve yaşanabilecek sosyal risklere karşı güvence verilmesi ile toplumun ortalama yaşam standartlarına toplumun tüm kesimlerinin kavuşturulması üzerine sağlanan bir nevi uzlaşmayla sonlanmış ya da sönümlenmiştir (Özaydın ve Öztürk, 2020, s.209).

Üretim aracı olarak “değerli” ve “riskli” olan emek faktörünün kontrol altında bulundurularak ‘ne küstürülmeli ne de şımartılmalı’ mottosu üzerine kurgulanan bu uzlaşma unsurları siyasal alanda sosyal refah devletlerinin temelini oluşturmuştur. Sosyal refah devletlerinde emek sınıfı başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerine eğitim, sağlık, konut, güvenli ve iyi çalışma koşulları, gelecekte meydana gelebilecek risklere karşı sosyal koruma, örgütlenme ve ifade özgürlüğü gibi avantajlar sağlanarak toplumda kapitalist üretim tarzının meydana getirdiği negatif dışsallıklar tazmin edilmeye çalışılmıştır. Bu tazminin sağlanması için uygulamaya konulan politikalar literatürde sosyal politikalar olarak adlandırılmıştır. Sosyal politikanın en önemli aracı ise sosyal koruma harcamalarıdır. Özellikle 20. yy’ ın ortalarında bir nevi altın çağını yaşayan sosyal refah devletlerinde sosyal koruma harcamaları, emek sınıfının görevini yerine getirirken problem yaşamaması ve yaşatmaması için negatif dışsal maliyet işlevi taşıırken 21 yy. başlarından itibaren bu işlevinin yanında, yoksullukla mücadele kapsamında insanların nitelikli istihdamda aktif olabilmelerini sağlamak için yeteneklerini kullanma ve geliştirme imkânına kavuşturarak, çalışma yaşamının getirdiği yeniliklere adapte ederek sosyal yardım bağımlısı olan nüfusu azaltma hedefleri yönünde bir işlevde görmektedir (Şener, 2010, s.7).

Bu çalışmada seçili sosyal refah devletlerinde sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Bunun için öncelikle sosyal refah ve devlet kavramları ele alınarak sosyal refah devleti açıklanmış, daha sonra sırasıyla sosyal refah devletinin sosyal barışı sağlamaya yönelik sosyal politikalarının en önemli enstrümanı olan sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk olgusu açıklanmıştır. Analiz kısmında ise Avusturya, Çekya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya ve İngiltere olmak üzere on altı ülkenin 2008-2021 yıllarını kapsayan (on dört yıllık) süre zarfındaki sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk oranları arasındaki ilişki panel veri analizi metodu ile incelenmiş ve Slovakya ülkesi hariç sosyal koruma harcamaları ile yoksulluğun karşılıklı olarak birbirlerinin artışına neden olduğu sonucuna varılmıştır.

2. SOSYAL REFAH DEVLETİ

Literatürde “refah devleti” ile “sosyal devlet”, kavramlarının benzer ya da farklı anlamlar içerdiği yönünde iki görüş vardır. İlk görüş bu kavramların birbirlerinden farklı anlamlar içermeyen ikame kavramlar olduğu, ikinci görüş ise “sosyal devlet” kavramının, “refah devleti” üst kavramı çerçevesinde yer alan bir alt kavram olduğudur. Diğer bir ifade ile her refah devleti bir sosyal devletin niteliklerini içerir ancak her sosyal devlet bir refah devletine ait özellikleri içermez (Pektaş ve Derdiman, 2016, s.27).

Serter (1996) bu iki kavramın farklılık içermediğini, sosyal devlet kavramının, yabancı literatürde bilhassa Almanca lisanının yoğun kullanıldığı ülkelerin bulunduğu kıta Avrupası’nda, refah devleti kavramının ise İngilizce lisanının hakim olduğu Kuzey Amerika ve Anglo-Sakson Avrupa ülkelerinde kullanılmakta olduğunu belirtmiştir (Toprak, 2015, s.153).

Aktan ve Özkıvrak (2008, s.11) sosyal devlet, refah devleti, sosyal refah devleti kavramlarının aynı anlamı ve olguyu belirttiğini, İngiliz terminolojisinde sosyal devlet (social state) terimi yerine refah devleti (welfare state) ya da sosyal refah devleti (social welfare state) terimlerinin kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Alman Hukukçu Huber (1970, s.36) sosyal devlet ile refah devleti kavramlarını sınıflar arasında kurulan sosyal haklar ve mülkiyet dengesi temelinde ayırmıştır. Huber’ e göre sosyal devlet, burjuvazi ile mutlak monarşi rejimine dayalı devletin çelişkisinden doğan, sosyal adalet üzerinde temellenen kişi hak ve özgürlüğü ile mülkiyet serbestliğini önceleyen, şekli kanunlarla vücut bulan hukuk devleti anlayışı ile sanayi devriminin meydana getirdiği toplumun sosyal sınıfları arasında oluşan veya oluşabilecek kutuplaşmaları aşabilecek toplumsal bütünleşmeyi sağlayan; refah devleti ise toplumda ki gelir ve mülkiyet dengesini gerçekleştirecek toplumsal kazanımların bölüşümüne matuf olan, sosyal reformlar üreten sanayi devriminin siyasi sonuçlarıdır.

Özbek (2002, s.9) evrimci bir bakış açısı sergileyerek sosyal devlet ile refah devleti arasındaki ilişkiyi tarihsel süreçte geçirilen evrelerin adlandırılması olarak değerlendirerek, ikinci dünya savaşı sonuna kadar sosyal devlet kavramının, savaş sonrasında ise bu kavranın tekamül etmiş hali olarak refah devletinin kullanıldığını ifade etmiştir.

Aydın ve Çatuk (2019, s.581) işlevsel bir bakış açısıyla her sosyal devletin bir refah devleti olamayacağını ancak refah devleti olmanın gerekliliklerini yerine getiren her devletin aynı zamanda bir sosyal devlet olduğunu belirtmişlerdir.

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında literatürde olduğu gibi (Özcan, 2009, s.21) çalışmamızda sosyal refah devleti kavramı sadece refah devleti veya sosyal devlet olarak da kullanılmıştır.

Sosyal refah devleti kavramını daha iyi anlayabilmek için aşağıda sosyal refah ve devlet olguları ele alınmıştır.

2.1 Sosyal Refah

Refah, bolluk anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcük olup İngilizce’de “welfare”, İtalyanca’da “Benessere”, Almanca’da “Wohlergehen”, Fransızca’da “Aisance” olarak ifade edilmektedir. Refah kavramı bireylerin tercihlerinin karşılanarak tatmin edilmesi, maksimum fayda sağlama, yapabilirlik, mutluluk veya iyiliği; sosyal refah ise toplumu meydana getiren bireylerin elde ettikleri gelirlerinde yaşanacak reel artışın beraberinde sağlayacağı bir bütün olarak toplumca tüketimde tatmin ve fayda düzeyinin yükselmesini ifade eder (Özcan, 2009, s.4-6).

İnsan doğası gereği faydasını çoğaltacak içsel maliyetlerini ise azaltacak karar ve tercihlere yönelir (Tuay ve Güvenç, 2007, s.19). Bu kapsamda bireyler daha az tasarrufta bulunduğu ancak daha çok fayda sağlayacağı karar ve tercihleri benimser. Fayda, genel olarak ekonomik anlamda bireylerin tasarrufta bulundukları mal ve hizmetlerden sağladıkları haz, memnuniyet ve tatmindir (Özcan, 2022, s.17).

Sosyal refah yaklaşımları fayda kavramına bakış açısından hareketle geliştirilmiş ve literatürde yaygın olarak Jeremy BENTHAM' ın faydacılık yaklaşımı ile John RAWLS' ın adalet yaklaşımına göre analizlere tabi tutulmuştur (Gedik, 2021, s.262).

Faydacılık (utilitarianism) temel hak ve hürriyetlere ilişkin değerleri karar mekanizmasının dışında tutarak fayda/refah ile sınırlı bir sonuca ulaşmaya çalıştığından ekonomik anlamda da sonuçları sadece ortaya çıkardıkları fayda ile değerlendirir (Şeker ve Çetin, 2012, s.281).

Faydacılık kavramını sistematik olarak ilk ele alan İngiliz filozof Jeremy Bentham' dır (Ağtaş, 2022, s.232). Bentham (2008, s.382) fayda kavramını,

“Yarar, avantaj, haz, iyi veya mutluluk (bütün bunlar burada aynı şeyi ifade eder) üretme veya (bu da aynı anlamı taşır) çıkarı söz konusu olan kesime zarar, acı, kötülük gelmesini veya bu kesimin mutsuz olmasını önleme eğilimi olan herhangi bir objedeki özellik kast edilir: eğer bu kesim toplum ise, toplumun mutluluğu; eğer belli bir birey ise o bireyin mutluluğu.”

olarak ifade etmiştir.

Bentham bu yaklaşımı ile haz ile fayda arasında doğal bir bağ olduğunu, bireyin hazzı arzuladığını acıdan ise kaçınacağını, bundan dolayı karar ve tercihlerinde haz ve acı ile arasında bir ölçüm yaparak birini diğerine tartarak ve ölçerek hareket edeceğini belirtir (Aydın, 2003, s.605). Bu ölçümün kriteri ise haz hesabına dayanan faydanın bireyde sağlayacağı içsel mutluluğun seviyesidir (Kamilçelebi, 2012, s.57).

Bentham, haz ve acıları nitelik olarak aynı gördüğünden niceliksel bir ayrıma tabi tutar. Niceliksel ayırım, bir eylemin sonucunda meydana getirdiği haz ve acı miktarına göre değerlendirilmesidir. Eğer eylem hazzı arttırıp acıyı azaltıyorsa iyi, tam tersi ise kötüdür. İyi olan eylemler “en büyük mutluluk ilkesi olan fayda ilkesini” yansıtır (Cengiz, 2019, s.141-149).

Bentham için en büyük mutluluk ilkesi birey ya da toplum bağlamında en fazla insanın (toplumun büyük bölümünün) en çok mutluluğa erişmesidir. Bu nedenle siyasi mercilerin alacağı kararlar, bireyin devlete daha büyük bir mutluluğu tesis edeceği düşüncesiyle itaat ettiğini göz önünde bulundurarak toplumun yararını dolayısıyla

bireyin yararını dikkate alarak toplumsal yaşam alanında geçim, güvenlik, zenginlik (bolluk) ve eşitliği teşvik etmelidir. Birer siyasi merci olan devlet toplumsal refah ve mutluluğu en yüksek seviyeye çıkarabilmek için öncelikle güvenliği sağlamalıdır. Diğer hususlarda ise devletin herhangi bir müdahalesi olmadan bireyin kendi gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler asıl olmakla birlikte bireysel mutluluğu ve dolayısıyla toplumsal mutluluğu teşvik ettiği müddetçe devlet ekonomik aktivitelerde bulunabilir. Ekonomik aktiviteler toplumda zenginliği arttıracak etkili bir üretimi hedeflemelidir. Etkili üretim girişim, bilgi ve güçle olur. Girişim bireyin doğasından kaynaklanır, bilgi girişimin bir ürünüdür, güç ise sermayenin etkin kullanımıdır. Doğal bir gerçeklik olarak devlet 'laissez faire' ilkesine göre hareket etmelidir (Stark, 2005, s.23-24).

Bentham'a göre devletsel faydacılık bireysel faydacılığın toplumsal bir yansımasıdır. Devleti oluşturan temeller sosyal adalet, eşitlik, özgürlük gibi mefhumlardan ziyade bireyin faydasını maksimize edebilmek amacıyla kişilerin davranışlarına müdahale edebilmenin aracı olan cebre dayanan yasalarlardır. Klasik iktisatçıların aksine kişisel çıkarları için hareket eden bireyler arasındaki dengeyi piyasada gizli bir el değil devletin uyguladığı yasalar sağlar. Yasalar bireysel faydayı baz aldığından toplumda refahın yeniden dağıtımı söz konusu olmaz (Şenden, 2008, s.1).

John Rawls 1971' de kaleme aldığı 'Bir Adalet Teorisi' adlı eserinde 'faydacılık' yaklaşımına karşı 'adalet' yaklaşımını alternatif olarak sunar. Faydacılığı, gerçekleştirilecek eylemin hak temelinden ziyade getireceği faydaya odaklanması, hak ve faydanın dağılımında bireysel farklılıkları dikkate almaması gibi nedenlerle reddetmese de yetersiz görür (Demir, 2021, s.9).

Rawls (2017, s.32)' a göre insani faaliyetlerin birincil erdemleri doğruluk ve adalettir. Bu nedenle toplumun genel yararına olmasa bile bireylerin hak ve özgürlükleri asıldır. Toplumun sosyal veya siyasi çıkarları için bireylerin hak ve özgürlüklerinden özveride bulunmaları beklenmemeli, adaletten asla ödün verilmemelidir.

Toplumda adaletin sağlanması diğer bir ifade ile sosyal adaletin gerçekleştirilmesi toplumun farklı kesimlerinde ekonomik ve sosyal imkânlar ile temel hak ve

özgürlüklerin nasıl dağıtıldığına bağlıdır. Bu dağıtımın adil düzenlenmesi iki ilkeye bağlıdır. Birinci ilke, toplumu oluşturan her birey diğer bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere en kapsamlı özgürlükler sistemi içerisinde sahip olmalıdır. İkinci ilke, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler düzenlenmelidir. Bunun için; a) ekonomik imkânlardan en az faydalanan kesimlerin (dezavantajlılar) fayda seviyeleri adil bir koruma ile yükseltilmeli, b) ilgili kurumlar fırsat eşitliği sunarak herkese açık imkânlar sunmalıdır. Birinci ilkenin ikinci ilkeye önceliği vardır (Rawls, 2017, s.36, 90).

Rawls bu ilkeler arasında hiyerarşik bir bağ oluşturarak birinci adalet ilkesini ikinci adalet ilkesine, ikinci adalet ilkesinin -b- bendini -a- bendine öncelikli kılar. Birinci adalet ilkesi “eşit özgürlük”, ikinci ilkenin -a- bendi “fark”, -b- bendi “fırsat eşitliği” olarak adlandırılmaktadır (Sağlam, 2007, s.185).

Fark ilkesi adaletin hakim olduğu toplumda doğal ve toplumsal farklılıklardan meydana gelen eşitsizlikleri en aza indirebilmek amacıyla fırsat eşitliğinin yanında bu fırsatları kullanabilme ve bu fırsatlara ulaşabilme imkanlarının da eşit olduğu koşulların oluşturulmasını içerir (Yükselbaba, 2018, s.9).

Rawls’a göre sosyal ve ekonomik değerler varsayıma dayalı olarak insanlara eşit şekilde dağıtılmıştır. Bu eşit dağıtımın bozulmasını meşru kılacak olan eşitsizliğin herkesin yararına olması gerekliliğidir. Yani sosyal eşitsizlikler “en az avantajlıların yararına” ise meşrudur. Ancak bu durum en az avantajlıların devlet eliyle desteklenmesi anlamına gelmez. Birey doğal ve toplumsal bir nedenden kaynaklanmayan kendi karar ve tercihindan kaynaklanan dezavantajlı bir konuma gelmesi durumunda devletin düzeltmesi gereken bir eşitsizlik söz konusu olmayacaktır. Devlet yasalar ve kurumlar aracılığı ile bireyler arasında sadece doğal ve toplumsal nedenli eşitsizlikleri giderebilmek amacıyla adil fırsatlar sunacaktır. Sunulan bu adil fırsat eşitlikleri ile eşitsizlikler ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır (Bağder, 2020, s.115).

Rawls’ ın ikinci adalet ilkesi yeniden dağıtımcı bir özellik taşımaktadır. Ekonomik imkânlardan en az faydalanan kesimlerin fayda seviyelerini yükseltmek ancak gelir seviyesi yüksek olanlardan gelir seviyesi düşük olanlara bir başka ifade ile

zenginlerden fakirlere doğru bir gelir aktarımı yapılması ile mümkün olabilir. Ancak bu durum bireylerin ekonomik özgürlüğüne müdahale olacağından birinci ilkeye aykırı gibi gözükmemektedir. Ancak Rawls'ın belirlediği temel özgürlükler içinde kapsamlı ekonomik özgürlük olmadığından ona göre gelirin yeniden dağıtımı adalete aykırılık arz etmeyecektir (Erdoğan, 2020, s.4).

Rawls piyasa ekonomisinin işleyişinden kaynaklanan gelir eşitsizliğini devletin, mülkiyet ve doğal yeteneklerden kaynaklanan sorunları adalet ilkelerine göre yeniden dağıtım politikaları ile en aza indirebileceğini ifade etmiştir (Gökbunar ve Kovancılar, 1998, s.254).

Rawls, liberalizmin özgürlük algısının sosyalist argümanlarla harmanlandığında sosyal adaletin toplumda sağlanabileceğini önermiştir. Bunun için modern kapitalist sistemlerde devlet ekonomik işleyişe müdahale etmeli ve yeniden dağıtım politikaları uygulamalıdır. Devlet, arka plan kurumlar olarak adlandırılan tahsisat ve istikrar birimleri ekonomik sistemin işleyişini düzenlerken, transfer ve dağıtım birimleri sosyal politikaları belirleyecektir. Bu şekilde ekonominin işleyişi adalet dairesi içinde olacak biçimde, sosyal haklarda ekonomik verimlilik paralelinde yürütülerek azami verimlilik ile en adil dağıtım uygulanabilecektir (Şenkal ve Cebe, 2019, s.80).

2.1.1 Sosyal Refah Fonksiyonları

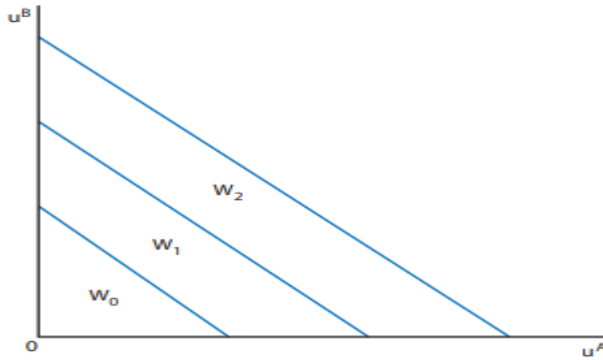
Sosyal refah fonksiyonu toplumsal sosyal refahı yükseltmek amacıyla uygulanacak sosyo-ekonomik politikaları, meydana getireceği sonuçlara bağlı olarak daha az talep edilen, daha fazla talep edilen ve kayıtsız kalınan şeklinde sıralayan, girdileri ise toplumun ekonomik refahını bireylerin çeşitli varsayımlarının ve değer yargılarının belirlediği değişkenler olan, devletin optimal gelir dağılımına ulaşmasında bilgi sunan fonksiyondur. Sosyal refahın belirleyici unsurları kaynak dağılımında etkinlik ve adalet bazında üç temel fonksiyon bulunmaktadır. Bunlar Benthamcı, Rawlsçı ve İsoelastik sosyal refah fonksiyonlarıdır. Toplum adalete dayalı sosyal politikalar tercih ettiğinde Rawlsçı (eşitlikçi), etkinliğe dayalı sosyal politikalar tercih ettiğinde Benthamcı, birbirine zıt olan bu iki politika arasında ayrım yapmanın zor olduğu durumlarda ise

isoelastik sosyal refah fonksiyonları kullanılmaktadır (Selen ve Karas, 2018, s.981; Bağlı, 2011, s.263; Arslan, 2020, s.16).

Faydacı yaklaşım azalan marjinal fayda ilkesinden hareketle gelirin yüksek olandan düşük olana diğer bir ifadeyle zenginden fakire yeniden dağıtım yolu ile aktararak bireysel faydayı dolayısıyla toplumsal faydayı arttırarak gelir dağılımında eşitliğin sağlanabileceğini savunmuştur. Faydacı yaklaşım faydayı ölçmede, mal ve hizmetten elde edilen faydanın sayısal olarak belirlendiği kardinal ölçümü kullanır. Ancak Rawlsçı adalet yaklaşımında toplumun refahı toplumda refahı en düşük olanın refahının yükseltilmesine bağlıdır. Bu görüş, faydanın ölçülemeyeceği alternatifler arasında tercih yapılarak bir sıralamaya tabi tutulacağı anlamına gelen ordinal faydayı benimser (Işıktaç, 2012, s.36).

Benthamcı (faydacı) sosyal refah fonksiyonu bireysel refahların toplamıdır. Bir politika sonucunda bazı bireylerin refahında eksilme meydana gelmiş olsa bile toplumsal refahta bir artış olmuşsa bu politika makuldür. Faydacı sosyal fonksiyonun denklemi ve grafiği aşağıdaki şekildedir (Arslan, 2020, s.16):

$$W=U_1+U_2+U_3+.....U_n \quad (2.1)$$



Şekil 2.1 Benthamcı sosyal refah fonksiyonu (Arslan, 2020, s.16)

Şekilde görüldüğü üzere 'A' bireyinin 1 birimlik azalışına karşılı 'B' bireyinin refahındaki (U_n) bir birimlik artış varsayılarak toplumsal refahın (W) artacağı ya da azalmayacağı tahmin edilmektedir. İki bireyin faydaları arasında bir ikame söz konusudur.

Rawlsçı (eşitlikçi) sosyal refah fonksiyonu bir politika sonucunda toplumsal refahta (W) eşitsizlik oluştursa en dezavantajlı konumda olan bireyin refahında (U_n) bir artış meydana getiriyorsa makuldür. Rawlsçı sosyal refah fonksiyonun denklemi ve grafiğı şu şekildedir (Arslan, 2020, s.16):

$$W = \min (U_1, U_2, U_3, \dots, U_n) \quad (2.2)$$



Şekil 2.2 Rawlsçı (eşitlikçi) sosyal refah fonksiyonu (Arslan, 2020, s.16)

Rawlsçı sosyal refah fonksiyonuna göre sosyal refah en dezavantajlı durumda bulunan bireyin refahına eşittir. Şekilde ‘A’ bireyinin refahını W_0 ’ dan W_1 ’ e çıkarabilmek için ‘B’ bireyinin refahını da W_0 ’ dan W_1 ’ e çıkarmak gereklidir (Arslan, 2020, s.16).

İsoelastik sosyal refah fonksiyonu uygulanan bir politikanın toplumun eşitliğe karşı olan duyarlılığına bağlı olarak makuldür. Eşitsizliğe olan duyarlılık (e) ile ölçülmekte ve e sıfır ile sonsuz arasında bir değer almaktadır ($0 < e < \infty$). Değer sıfıra doğru hareket ettiğinde eşitsizliğe karşı bir tepki geliştirilmediğı, sonsuza doğru hareket ettiğinde eşitsizliğe karşı bir duyarlılığın geliştiğı görülebilir. Matematiksel formül olarak aşağıdaki şekilde ifade edilir (Selen ve Karas, 2018, s.982).

$$W = \sum_i U_i^{1-e} / (1-e) \quad (2.3)$$

2.1.2 Sosyal Refah Kriterleri

Sosyal refah kriterleri bir ekonomik politikanın uygulanması neticesinde toplumsal refahta bir artışa neden olup olmadığının nasıl belirleneceğine ilişkin geliştirilmiş yöntemlerdir. Genel kabul görmüş sosyal refah kriterleri Pigou Yaklaşımı, Pareto Optimumu, Kaldor-Hicks Tazmin Kriteri ve Scitovsky İkili Kriteridir (ASBV, 2006).

2.1.2.1 Pigou yaklaşımı

Reel gelirin artması ve tüketimden tatmin sağlamayı ekonomik (maddi) refah olarak adlandıran ve refahın sadece bir aracı olarak gören Pigou, refah ekonomisini dünyanın veya tek bir ülkenin ekonomik refahının arttırılabilmesine imkân sağlayacak faktörlerin araştırılması olarak ifade etmiştir. Refah ekonomisinin amacı ise devletin veya devlet dışı aktörlerin bu faktörleri teşvik edecek yapılacakları ve yapılmayacakları önermektir (Pigou, 1951, s.288).

Pigou, refah ekonomisinin serbest piyasa koşullarında dışsal ekonominin oluşturacağı aksaklıklar nedeniyle sağlanamayacağını, bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesini refahın artışı için gerekli görmektedir (Armağan, 2015, s.5).

Pigoucu refah tanımlamasına göre ekonomik refah, elde edilen gelir veya tüketilen mal ve hizmetin miktarı olmamakla birlikte bu gelir ve tüketim, bireyin isteklerini karşılayabilmesi dolayısıyla elde ettiği tatmine aracılık ettiği için refahın göstergeleridir. Sosyal yaşamda bu mevcut göstergelerin ölçüm aracı ise paradır (Bağlı, 2011, s.26; Eroğlu, 2004, s.139).

Pigou, faydacılığı baz alarak değişik insanların genelde benzer karakteristik özellikler taşıdığından hareketle ekonomik refahı, insanların elde ettikleri gelir miktarına değil, tasarrufta bulundukları gelir miktarına bağlayarak zenginlerden yoksullara doğru gerçekleşecek gelir transferinin, marjinal fayda kanunu gereği daha büyük ihtiyaçların daha az olan ihtiyaçlar pahasına karşılandığında toplumsal tatminin dolayısıyla sosyal refahın artacağını savunmuştur (Albayrak, 2003, s.22).

Daha açık bir ifade ile para gelirinin arzu ve tutumları aynı olmak şartıyla toplumun geneline nispeten zengin olanlardan nispeten fakir olanlara transfer edilmesi durumunda ihtiyacı daha yoğun olan istekler tatmin edilerek sosyal refahta artış sağlanacaktır (Pigou, 1951, s.301).

2.1.2.2 Pareto optimumu

Pareto optimumu toplumda kararlı bir durumu ifade eder. Bu kararlılık uygulanan ekonomik etkinliklerin toplumdaki bir bireyin refahını azaltmadan diğer bireylerin refah seviyelerinde bir artış sağlamıyorsa toplumun sosyal refahının optimum diğer bir ifade ile dengede olduğu durumu ifade eder. Bu denge durumunda ekonomik etkinliklerin marjinal faydası marjinal maliyetine eşit olur (Cordato, 1980, s.394).

Ekonomik etkinlik üretim ve tüketimde etkinliktir. Üretimde etkinlik bir malın üretimini diğer bir malın üretimini azaltmadan arttırmak, tüketimde etkinlik bir tüketicinin fayda seviyesini düşürmeden başka bir tüketicinin fayda seviyesini arttırmaktır. Devletin olmadığı bir ekonomik işleyişte bu iki etkinlik birlikte sağlandığında pareto optimumu gerçekleşmiş olur (Arslan, 2020, s.11-13).

2.1.2.3 Kaldor-Hicks tazmin kriteri

Sosyo-ekonomik alanda pareto optimumu gerçekleştirebilecek ekonomik etkinlikleri sağlayacak politikalar üretmek zordur. Bu zorluğun alternatifi olarak Kaldor-Hicks etkinlik kuralı gösterilebilir. Bu kurala göre pareto optimumu sağlandığı noktada zarar gören tarafın zararının tazmin edilmesi gerekmektedir (Korkut, 1996, s.19).

Nicholas Kaldor' un tazmin kriterini aynı yılda (1939) yayınlanan Foundations of Welfare Economics adlı makalesinde J.R. Hicks desteklediği için bu teori Kaldor-Hicks tazmin kriteri olarak adlandırılmaktadır. Bu iki teorisyen arasındaki fark, serbest piyasa koşullarında uygulana gelen iktisadi politikalarındaki değişikliğin fiyat mekanizmasında oluşturacağı değişikliklerin bazı bireylerin faydasını artırırken bazılarını azaltacağından bu politika değişikliği için faydası artanların faydası azalanları ikna edip etmemesi gereğidir. Hicks'e göre ikna gerekli değilken Kaldor'a göre gereklidir (Güney, 2013, s.91-92).

Hicks (1939, s.698-700)' e göre ekonomik sorun, bireyin tüketim yoluyla mümkün olduğunca istek ve zevklerinin tatmin düzeyini arttırmayı amaçladığı ancak

kaynakların sınırlı ve kendi dışındaki diğer bireylerinde aynı amaçla toplam üretimden maksimum tasarrufta bulunma arzusu bu tatmini arttırmaya engel teşkil etmektedir. Bu durum birey için olduğu kadar toplumdaki gruplar içinde geçerlidir. Bireyin, toplumun diğer bireylerin refah durumunda herhangi bir kötüleşmeye sebebiyet vermeden kendi durumunda iyileşme sağlarsa bu sosyal refah artışının ve sistemin etkinliğinin bir göstergesidir. Aksi durumda ise farklı bireylerin tatmin seviyelerini ortak bir tatmin seviyesine indirgenmediği süreçte yani bir bireyin durumundaki iyileşme diğer bireyin durumunda kötüleşmeye sebebiyet veriyorsa sistem etkin değildir ve refahtan söz edilemez. Bu nedenle ortak tatmini sağlayacak ekonomik sistem politikalarına ihtiyaç duyulacaktır.

Uygulanacak ekonomik politika sonucunda Kaldor' a göre kazançlı çıkacak olanlar zarar görecektir. Olanların zararlarını tazmin ettikleri halde net bir kazanç ulaşabiliyorlarsa, Hicks' e göre ise elde edilecek kazanç uğranılacak zarardan brüt olarak büyükse sosyal refah artışı sağlanmış olur (Karayılmazlar ve İşler, 2019, s.13).

2.1.2.4 Scitovsky ikili kriteri

Scitovsky (1969) bir ekonomik ünitenin üretim ya da tüketim faaliyetleri neticesinde başka bir ekonomik ünitenin bu faaliyetlerini etkilemesi halinde etkilenenin etkileyen ile bu faaliyetlerini sınırlaması yönünde pazarlık yapması gerektiğini belirtir (Taytak ve Meçik, 2009, s.259).

Sosyal refah artışından bahsedebilmek için politika değişikliklerinde avantajlı duruma geçenlerin dezavantajlı konuma düşenlere göre kazançları yüksek olmalıdır. Buna ilaveten avantajlı konumdakilerin politika değişikliğinde dezavantajlıları ikna etmeleri, dezavantajlı konuma düşenlerin ise avantajlı konuma geçenleri ikna edememeleri gerekmektedir (Yıldırım, 2018, s.203).

2.2 Devlet

Devlet, değişik düşünürlerce tarihi süreç içerisinde bulunulan dönemin konjonktürüne ve toplumun gereksinimlerine göre değişik formlarda somutlaştığı kurumsallaşma şekline göre farklı paradigmalardan tanımlanmaya çalışılmış soyut bir kavramdır.

Devlet tanımlamalarının içinde genel kabul görmüş olan ve literatüre üç unsur teorisi olarak geçen, devleti insan (millet-ulus), toprak (ülke) ve egemenlik (iktidar) unsurlarının tamamının organik bütünleşmesi olarak ele alan Georh Jellinek’ in 1900 yılında yayınlanan ‘Allgemeine Staatslehre’ adlı eserinde yaptığı tanımlamadır (Gözler, 2020, s.4).

Devlet soyut bir kavramdır ancak somut unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar sınırları belirli bir kara parçası (toprak), bu kara parçasında ortak bir faydada buluşan insanların oluşturduğu topluluk (ulus-millet), bu toplulukta insanların kendi aralarında kurguladıkları yönetim anlayışı içinde kurdukları iktidar ilişkileri (egemenlik) ve bu iktidar ilişkilerini şekillendiren hukuki tüzel kişilik sahibi kurum ve kuruluşlardır (Akbulut, 2015, s.165).

Bu unsurlardan toprak ve insan nesnel-öncül, iktidar ilişkileri ile hukuki kuruluş ve kurumlar ise kurucu-tamamlayıcı unsurlardır. Devlet, bu unsurların birinin veya birkaçının değil tamamının bir araya gelmesi halinde holistik maddi bir sosyal gerçeklik olarak mevcudiyetini gösterecektir. Nesnel-öncül unsurlar devletin mevcudiyetinin inkişaf ve tekamülü için asli ve zorunludur. İnsan beşeri, toprak ise fiziki bir unsurdur. Bu iki unsurun bir araya gelmesi için belirli bir toprak parçasında yaşayan insanların ortak bir fayda etrafında birleşerek kendilerinden temeyyüz etmiş bir otoriteye bağlanmaları gerekmektedir. Primitif topluluklardan modern toplumlara kadar geçen tarihi süreçte yaşamın getirdiğı bir zorunluluk olan kolektif işbirliğı içeren sosyal dayanışma ve bu dayanışmanın teessüs ettiği yönetim anlayışı içinde egemenlik(iktidar) unsuru kendiliğinden belirlemektedir. Bu durumda artık devlet kendi varlığını doğuran bu unsurlarla ve diğer hak sūjeleri ile ilişkilerini düzenleyebilmek için bir “tinsel” kişilik hüviyetine bürünecektir (Zabunoęlu, 1973, s.110-117, 143).

2.2.1 Devletin Unsurları

2.2.1.1 Toprak (Ülke)

Devletin toprak unsuru hukukta ülke olarak adlandırılmaktadır. Ülke devletin oluşumunda hazırlayıcı ve fiziki diğer bir deyişle öncül-nesnel bir unsur olmakla birlikte sürekliliğini de sağlar. Ülke, devletin diğer devletlerle kurduğu iç ve dış ilişkilerde varlığını temsil eden, egemenliği altında bulunan mutlak ve tek olarak üstün hakka sahip olduğu topraklardır. Toprak, coğrafi bir bütün ya da ayrı yerlerde konumlanmış, sınırları belirli veya tartışmalı bir kara parçasının üstünü ve altını ifade etmektedir. Bu kara parçası için herhangi bir nicelik ve nitelik şartı bulunmamaktadır. Ancak üzerinde göçebe değil sürekli olarak yerleşmiş olan insanların yaşayabileceği ve yaşamlarını idame ettirebilecek kadar üretim yapılmasına olanak sağlayan doğa ve iklim koşullarını barındırması gerekir. Sınırları diğer devletlerle yapılan anlaşmalar yolu ile dağ, deniz ve boşluk gibi doğal alanlarla veya fenni ölçülerle belirlenir. Deniz, hava ve uzay boşluğu toprak unsurunun sadece birer uzantılarıdır. Bunlar karasuları, iç sular, deniz kıta sahanlığı ve hava sahası olarak adlandırılırlar (Başgil, 2011, s.1261-1281).

Toluner (1996) uluslararası hukukun yeryüzü için düzenlediği hukuki normları üç farklı statüde değerlendirmiştir. Birincisi devletin egemenliği alanında kalan sahipli ülke statüsü, ikincisi herhangi bir devletin egemenlik alanında kalmayan ancak kazanılarak bu alana katılabilecek sahipsiz ülke statüsü ve üçüncüsü de herhangi bir devletin egemenlik alanında kalmamakla beraber egemenlik iddiasında bulunulması imkânsız olan ortak sahip olunan coğrafi alanlar statüsüdür (Öztürk, 2016, s.2).

Devletin ülke sahibi olması, devletin inkişafı ve ülkesine sahipli ve sahipsiz yeni ülkeler katması ile gerçekleşmektedir. Devletin inkişafı mevcut var olan bir devletten bölünme ya da ayrılma (Kore, Kosova ülkesi gibi) sureti ile gerçekleşmektedir. Diğerleri ise devir, fetih, işgal, kazandırıcı zamanaşımı, katılma gibi kazanım yollarını içermektedir. Devir, devletin ülkesinin bir kısmı üzerindeki egemenlik haklarından başka bir devletin lehine ivazlı veya ivazsız antlaşmayla

feragat etmesidir. Fetih kuvvete dayanılarak genellikle savaş neticesinde yenilmiş olan devletin işgal edilmiş ülkesinin savaşın galibi olan şağıl devletin egemen olduğu ülkeye katılmasıdır. İşgal genellikle sahipsiz bir ülkeyi devletin kendi egemenlik alanına almak iradesi ve bu iradeyi fiiliyata geçirmesidir. Kazandırıcı zamanaşımı, devletin bir hakka dayanmadan belli bir süre fiilen işgal altında tuttuğu ülke üzerinde etkin ve sürekli egemenlik haklarını kullanması neticesinde hukuki olarak bu ülkeyi egemenlik alanına katmasıdır. Katılma ise uyuşmazlık konusu olan ülkenin bir parçası ile ilgili olarak uluslararası bir örgütün vereceği karar ile ülke kazanmayı ifade etmektedir (Pazarcı, 1999, s.203-211). Sahipsiz bir ülkenin ilk defa bulunması yani keşfedilmesi de ülke kazanım yollarındandır (Gözler, 2020, s.66).

Devlet ile egemen olduğu ülke arasındaki hukuki ilişkiyle ilgili üç farklı teori mevcuttur. Suje-unsur olarak ifade edilen birinci teoride ülke ile devlet arasında biyolojik ilişki kurarak ülkenin devletin bir organı olduğunu, bu hususta daha ileri gidenler ise devletle ülkeyi aynileştirerek “ülkenin devletin bizatihi kendisi” olduğunu, sınırlı(obje)-unsur olarak adlandırılan ikinci teoride ise ülkenin, devletin egemenlik yetkilerinin kullanıldığı coğrafi alanın sınırlarını belirleyen bir unsur olduğunu, üçüncü teoride devletin ülke üzerinde hükümlanlık hakkına sahip olduğunu ve bununda aynı bir haktan ve hatta mülkiyet hakkından ibaret bulunduğu görüşleri savunulmuştur (Okandan, 1948, s.176-193).

2.2.1.2 İnsan unsuru

Devletin ülkeden sonra ikinci nesnel-öncül başka bir ifade ile beşeri ve hazırlayıcı unsuru insandır. Devletin insan unsuru erken dönemde teba, reaya, kul olarak, modern dönemde ise vatandaş, ulus, halk ve millet gibi kavramlarla ifade edilmiş ve edilmektedir (Zabunoğlu, 1973, s.76). Aydınlar halk, millet, ulus ve vatandaş kavramlarından kendi ideolojik mefhumlarının insan topluluğuna yüklediği anlamı içereni seçerek kullanmaktadırlar.

Bu kavramlar içinde en önemli ve yaygın olarak kullanılan “millet” kavramı Arapça kökenli bir kelime olup 19. yy sonuna kadar Türkiye’de dini aidiyeti

belirtmek için kullanılırken 20. yy' ın başlarından itibaren gerçek veya sözde ortak bir kökende birleşmiş, aynı toprak üstünde yaşayan, topluluk kurma ve devam ettirme isteği olan ortak etnik, dil ve hedef birliğine sahip insan topluluğu anlamına gelen Fransızca kökenli “Nation” kelimesinin (Educalingo, 2023) karşılığı olarak kullanılmıştır. 1934’ ten itibaren “millet” kelimesinin yerine Moğolca kökenli, eski Türkçede “pay, ülke, şehir” anlamına gelen “ülüş” sözcüğü ile aynı kökene sahip 13. yy’ dan günümüze kadar göçebe Türkmenlerde büyük aşiret, aşiretler birliği” anlamını içeren “ulus” kelimesinin kullanımı yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Nişanyan, 2023).

TDK (2023a) sözlüğünde “millet” ve “ulus” sözcükleri eş anlamlı olup, ekseriyetle aynı topraklarda hayatlarını idame ettiren, aralarında “dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek, görenek” birlikteliği bulunan insan topluluğu anlamında olduğu belirtilmiştir.

Millet ve ulus kavramları tarihsel semantik süreçte her ne kadar aynı anlamda buluşsa da, “ulus” kavramı heterojen, seküler ve mekansal ağırlıklı, “millet” kavramı ise homojen, manevi ve mekandan bağımsız ağırlıklı öğeler barındırmaktadır.

Milleti oluşturan, maddi bağlar (objektif unsur) olarak adlandırılan ırk (soy), lisan, din birliği ile manevi bağlar (sübjektif unsur) olarak ifade edilen mazi, hatıra, ideal, temayül gibi tarihi süreç içerisinde varlığı kendinden mütevellit homojen, mekândan bağımsız değerlerdir (Okandan, 2023, s.1297-1306).

“Ulus” kavramı ise tarihi akış içerisinde müphem olarak, 1789 Fransız ihtilali ile dağılan heterojen toplulukları (halkları) yeni bir devlet etrafında ve kendi aralarında tekrar toparlayarak yeni bir toplum inşa edebilmek için kitlesel hissiyatı uyandıracak bir aidiyet güdüsü yaratabilmek adına üretilmiş fikirdir, yani yapay ve yakın döneme ait bir kavramdır (Zabunoğlu, 2018, s.535, 539).

“Halk” kavramı ulus kavramının integrali mahiyetinde “herhangi bir insan topluluğu, ahali” anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcüktür (Etimolojiturkce, 2023). Kamu anlamına gelen, İngilizcede “public”, Fransızca’ da “publique”

olarak ifade edilmektedir (Karadeniz, 2009, s.4). TDK (2023b) sözlüğünde genel olarak, aynı soydan gelip ayrı ülkelerin uyruğu olan, aynı ülke içinde yaşayan farklı soyların oluşturduğu, aynı ülkede yaşayan aynı uyruktaki insan topluluğu ve bir ülkedeki tüm vatandaşlar anlamına geldiği belirtilmiştir. Bu tanımlamada asli unsurlar soy bağı ve vatandaşlıktır (uyrukluk).

“Halk” sözcüğü ortaçağlarda devlet hudutları dahilinde bulunan insanlardan yönetici ve aydın elitin dışında kalanlar için kullanılmaktaydı. Burjuva, feodalite ile olan güç mücadelesinde dışlanmış olan bu kesimin desteğine ihtiyaç duymuş ve bu kesimi konuştuğu dil ve kullandığı yazı ile eğiterek bu mücadelede başarı sağlamak adına feodalitenin paradigmasına karşı kendi paradigmasını geniş kitlelere yaymışlardır. Ulus, halkın bir türevi olarak feodaliteye karşı güç savaşını kazanan burjuvanın eseri olan günümüz devlet anlayışının insan unsuru olmuştur. Halkın eğitim seviyesi sürekli iyileştirilerek ulus bilinci fert bazında yurttaşlık (vatandaşlık) formuyla canlı tutulacak ve bu bilinç halka bu surette devamlı aktarılabilecektir (Özdemir, 2012, s.311).

Vatandaşlık kavramı batı dillerinde, Latince’ de Antik Yunan’ da ki şehir devletlerini belirten “city” veya “cite” kelimelerinden türetilen şehir devletinin sakini, üyesi anlamını taşıyan “citizen”, “citoyen” kelimelerinden meydana gelen “Citizenship” diye adlandırılan kelimenin etimolojik kökeni olan “city” şehir kelimesinin bir uzantısı olarak şehirde ikamet eden, şehirdeki temel haklardan yararlanan bireyi çağrıştırmaktadır (Polat, 2010, s.5).

Ulus bilinci, devletin yapısındaki değişmelere koşut olarak vatandaşlık kavramı kapsamında bireysel, sosyal, siyasi üç boyutlu bir gelişme göstermiştir. Bireysel boyutu, 17. yy süresince monarşik devletlere karşı kanunun üstünlüğüne dayalı yönetim anlayışı ve tarafsız mahkemelerin meydana gelmesiyle oluştu. Siyasal boyutu ise 18. ve 19. yy’ larda meclis sistemlerinin gelişimine paralel olarak gelişti. Sosyal boyutu ise 20. yy’ ın bir olgusu olan refah devleti uygulamalarının bir parçası olmuştur (Kadioğlu, 2008, s.2-3).

Marshall (1950) ise konuyu şöyle ifade eder: Vatandaşlık siyasi, sosyal ve sivil olarak üç bölüme ayrılır. Bireylerin kendilerine ait düşüncelerini, tercihlerini ve eylemlerinin sınırlandırılmadan ve engellenmeden ifade edebildiği bireysel özgürlüğü barındıran sivil vatandaşlık, yerel yönetimler dahil ulusal mecliste söz hakkına sahip olmak adına seçme ve seçilme hakkını barındıran siyasi vatandaşlık, toplumdaki refahtan hakkına düşen payı alma, toplumun ulaştığı refah standartlarına uygun olarak insan onuruna yaraşır biçimde yaşama hakkını güvence altına alan sosyal vatandaşlıktır (Munck, 2002, s.35).

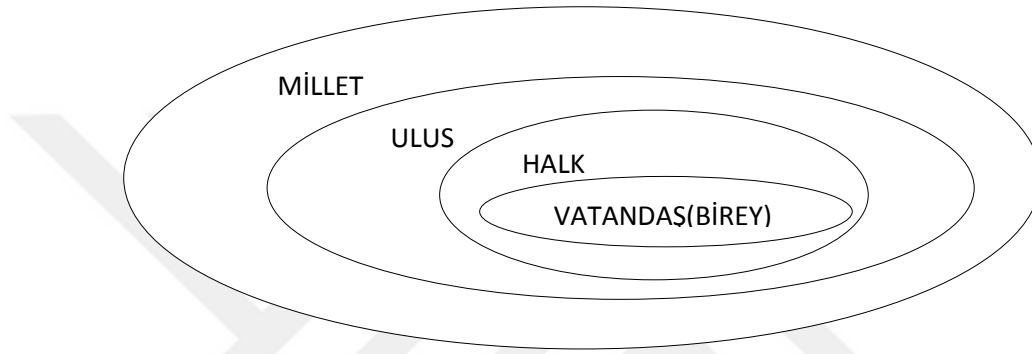
Vatandaşlık, bireyin etnik kökeninden bağımsız olarak devlete hak ve sorumluluklar içeren hukuki aidiyetini ifade eder. Günümüz hukuk normunda birey, tasarruf edebilme hak ve fiil ehliyetine haizdir. Bireyin devletle hukuki ilişkisi yönetilen ve yöneten ilişkisidir. Bu ilişki biçimi bireyin, haklarını ve sorumluluklarını siyasi iktidarı seçebilme, yönlendirebilme ve değiştirebilme tasarrufunu sağlayabiliyorsa etkin aksi takdirde ise edilgendir (Korkut, 2014, s.6).

Vatandaşlık, siyasal iktidarın yetkilerinin sınırlandırılarak ortak bir yönetim anlayışının gerçekleştirilebilmesi için planlanmış bir sosyal sistemdir. Sosyal sistemde bireysel (özel) ve kamusal (sosyal) haklarının bilincinde olan, bu haklarını özgürce icra eden, hukuki aidiyet içerisinde bu haklarını korumak ve daha iyileştirmek için devlet yönetimine iştirak eden özne, bireydir. Özel haklar mülkiyet hakkı, kişilik hakkı, temel hak ve hürriyetler, kamusal haklar ise seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü hakkı, dilekçe ve bilgi edinme hakkı gibi haklardır. Bu haklar sayesinde birey toplumsal yaşam içinde yaşamını bir nevi garanti altına alır (Jafari ve Batabi, 2015, s.4084-4085).

Vatandaşlık genel olarak doğumla ebeveyn tarafına matuf olarak aslen kazanılmaktadır. Günümüz dünyasında kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişimi ile daha fazla hareket kabiliyeti gelişen insan toplulukları birçok değişik devletlerle ilişki kurmaktadır. Devletler zorunlu olarak egemenliğindeki topraklardan vatandaşlarının çıkmasına ya da başka devletlerin vatandaşlarının topraklarına gelmesine izin vermek zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk iki devletin bir kişi üzerinde egemenlik icra yetkisini kullanmasını beraberinde getirir

ki bu durumda bazı bireyler çifte (çok) vatandaş olabilmektedirler (Töre, 2017, s.553-574).

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinde, devletlerin din, dil, ırk, renk ve cinsiyet gibi ayrımcılık yapılmaması şartıyla kimleri vatandaşlığına alabileceğine veya vatandaşlığından çıkarabileceğine dair kriterleri kendi iç hukukları ile belirleyebileceği belirtilmiştir (Aykaç, 2008, s.365).



Şekil 2.3 Devletin insan unsuru

2.2.1.3 Egemenlik unsuru

Egemenlik, devletin kurucu ve tamamlayıcı unsurlarından biri olarak sınırları belirli bir toprak parçasında yaşayan ve ortak bir fayda merkezinde birleşen insan topluluğunun içinden temeyyüz eden idare etme, kanun yapma ve yapılan bu kanunları uygulama hakkına sahip en üstün otoritedir (Akyılmaz, 1998, s.172). Aristo'nun felsefi düşüncesinde yer alan maddeye biçim vererek ona hareketlilik sağlayan “form” gibi egemenlikte devlete şekil ve canlılık kazandırır (Şamlı, 2020, s.457). Egemenlik halkın sahibi olduğu en üst iradeyi, egemenliği kullanan siyasal yapı ise egemen güç, iktidar olarak ifade edilmektedir (Özkaya, 2021, s.57).

Egemenlik kavramı 17. yy'da Avrupa'da Westphalia antlaşması ile feodallerin ve kilisenin siyasi gücünü yitirmeye başlaması ile birlikte ulusal devlete dönüşümün başladığı zamanlarda iktidarların topluluklar üzerindeki yönetiminin meşruiyet kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem öncesinde iktidarlar

meşruiyetlerini metafizik temellere dayandırıyorlardı. Machiavelli (1469-1527) iktidarların meşruiyetin kaynağına toplumu koyarak bu paradigmayı seküler alana taşımıştır. İktidarların meşruiyet kaynağı ile ilgili olarak ilk olarak Bodin (1530-1596) egemenlik kavramını dile getirmiş, Hobbes (1588-1679) toplum sözleşmesi ile bu kavrama yeni bir boyut kazandırmış, Locke (1632-1704) egemenliğin iktidarın yetkilerini sınırlayabileceğini belirtmiş, Rousseau (1712-1778) halk egemenliği, Sieyès (1748-1836) ise ulus egemenliği kavramlarını kullanmıştır (Arslanel ve Eryücel, 2013, s.23).

Egemenlik kavramını modern anlamda literatürde kuramsal olarak ilk Jean Bodin kullanmıştır (Özkaya, 2021, s.1). Franklin (2003), Bodin'in devletin bağımsız ve devamlı olan kuvvetini vurgulayan "souverainete" (egemenlik) kavramını Latince'de en yukarda, zirvede anlamına gelen "superanus" teriminden türeterek kullandığını belirtmiştir (Beriş, 2014, s.4). Bodin'e göre, aile kurumu içinde babanın klasik otoritesi ile devletin egemenliği benzerlik gösterir. İktidarların meşruiyet kaynaklarını tüm ailelerin refahı ve ortak faydasına olacak şekilde kullanılacak olan bu egemenlik gücünden aldıklarını, ancak iktidarların geçici, egemenliğin ise mutlak, sınırsız ve sürekli olduğunu belirtmiştir. Machiavelli'nin bireyi ve toplumu edilgen sadece iktidarın bir aracı olarak gören, ortak faydanın ne olacağını iktidara bırakan, herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan mutlak, sınırsız, tam ve bir bütün olarak evrensel etik değerlerin yerine iktidarın varlığını önceleyen, bunun için zor dahil her yolun meşru olduğu, egemenlikle egemeni (iktidarı) bir bütün olarak gören düşüncesini devam ettiren Bodin sadece egemenle egemenliğin bir bütün olmadığını, egemenin (iktidar) geçici, egemenliğin ise sürekli olduğunu belirtmiştir (Çetin, 2002, s.3).

Hobbes, egemenliğin kaynağını insanın zorunlu gereksinimlerinin başında gelen güvenliğin sağlanabilmesi için yapılan toplumsal sözleşme ile açıklamıştır. İnsanlar doğada gerek zihinsel gerekse bedensel açıdan eşit olduklarından kendi menfaatlerini gerçekleştirebilmek, diğerlerinden bir adım ileri çıkabilmek için aralarında çatışma meydana gelmektedir. Bu çatışmanın meydana getirdiği güvensizlik ortamının giderilmesi ve barış içinde yaşayabilmelerinin yolu olarak eşitlikten kaynaklı kendi haklarını bir egemene (Leviathan) sözleşme yolu ile

teslim etmeleri gerekir. Bu egemen güce uyruk olarak hayati varlığı korunması koşuluyla tam itaat esastır. Hiçbir şekilde sözleşme gereği egemenin aldığı kararlar ve yaptığı uygulamalar sorgulanamaz, adaletsizlik atfedilemez. Birey bu durumda egemen karşısında özgürlüğünü kısıtlayacaktır. Hobbes bir egemene bağlı kısıtlı bir hayatı özgür ve bağımsız olsa da güvenlik içermeyen bir hayata yeğler. Ancak egemenin yapacağı haksızlar karşısında birey savunmasızdır (Geçit, 2020, s.122).

Locke, Hobbes' in toplumsal sözleşmenin dışında tuttuğu egemenin yerine kanunu ikame ederek kanunun egemen dahil herkes için bağlayıcı olduğunu yani egemenliğin sadece kanununa ait olduğunu belirtir. İnsanın kendini koruma arzusu hem yasa öncesi dönem olarak adlandırdığı doğal hem de yasanın olduğu dönem olarak adlandırdığı sivil ortamda davranışını belirler. İnsanlar kendiliğinden oluşan doğal yasaların gölgesinde bu yasaları uygulama yetkisinin her bir insanda olması halinde diğerlerine karşı kendi çıkarları lehine kullanacak ya da kendilerine uygulanmasını kabul etmeyerek bir çatışma ortamı meydana getireceklerdir. Bu durumda insanların yaşamları, hürriyetleri ve mülkiyetleri tehlike altında olacaktır. İnsanlar doğal yasaların oluşturduğu bu doğa durumunun zararlarını ve eksiklerini giderebilmek için sivil duruma geçerek doğal yasalardan kaynaklanan anlaşmazlıkları çözebilecek kanunlar yapacak (yasama) ve bu kanunları uygulayacak (yürütme) ve bu kanunlara uymayanlara yaptırımlar (yargı) uygulayabilecek yine bu kanunlarla bağlı bir iktidar meydana getirirler. Yasama ve yürütme ister aynı ister farklı erklerin elinde olsun egemen iktidar kanundan ve kanunun amaçlarından saparak toplumun serveti ve özgürlükleri konusunda keyfi bir tutum sergiler, kendi menfaatlerini öne çıkararak herhangi bir yetki ve hakkı olmadan zor kullanırsa sivil ortamdan doğal ortama geçilmiş olur ki artık tekrar doğal yasalar işlemeye başlar (Akkurt, 2021, s.140).

Rousseu, en üstün erk olan egemenliğin halka ait bir hak olduğunu savunur. Bu hak devredilemez ve feragat edilemez bir hak olarak toplumu meydana getiren bireylere ait oldukları topluma ve bu toplumun diğer bireylerine karşı bir yükümlülük getiren hür iradelerinin temerküz etmiş bir şekli olan genel irade olarak tezahür eder. Genel irade sahibi olduğu egemenlik hakkını devretmez,

paylaşmaz, böldürmez. Yasama, yürütme, yargı ve her türlü iktidar yetkileri bu irade tarafından kullanılır. Egemenlik gücü halka aittir ve kanunları halk yapar. Vatandaşlık hakları ve özgürlükleri kanunlarla belirlenir. Tüm vatandaşlar bu kanunlardan eşit olarak aynı derecede faydalanırlar (Geçit, 2022, s.301)

Sieyes, milleti yapıcısı olduğu kanunun nezdinde eşit olan bireylerin kendi kişilik ve iradelerinden bağımsız olarak oluşturdukları soyut bir bütün olarak görmüş ve egemenliğin kaynağına bu soyut bütünü konumlandırarak “milli irade” kuramını üretmiştir. Milli irade millet adına bu işlevi yerine getirecek temsil mekanizması ile gerçekleşecektir. Sieves tarafından geliştirilen temsil sistemi Rousseu’nun halk egemenliği olarak adlandırdığı egemenliğin doğrudan halk tarafından kullanılması gerektiği görüşüne ters düşse de bu görüşler Fransız devrimi ile pratiğe geçmiş ve modern ulus devlet yapısının siyasi temellerini oluşturmuştur (Arslanel ve Eryücel, 2013, s.15).

Bodin’in mutlak (paylaşılmaması, bölünmemesi), daimi (iktidar erki ile sınırlı olmaması), sınırsız (karar merciinde bağlılığın olmaması), devredilemez ve tek (kendinden başka bir üstün otorite olmayan) olarak formüle ettiği egemenliği egemen güçler içinde iktidar rakiplerine (iç egemenlik), dışarda ise kendilerinden üstün bir güç olmadığını (dış egemenlik) iktidarlarına kastedecek düşmana karşı bir meşruiyet nişanesi olarak deklare etmişlerdir. ‘Egemenlik millete aittir’ mottosuyla Rousseu egemenlik gücünü bu özünü değiştirmeden kraldan alıp ulusa vermiştir. Günümüz ulus devletlerinin egemenlik anlayışı bu minvalde devam etmiştir (Erdal, 2005, s.109).

Ancak küreselleşme ile beraber ulus devletlerin egemenliklerinde bir sınırlama kendini göstermiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, insan hakları, çok uluslu şirketler ve uluslararası ekonomik, siyasal, askeri örgütlere yapılan üyelikler artık egemenlik kavramının başka bir dönüşümünün işaretleri gibi gözükmemektedir (Kaya, 2022, s.233).

2.2.1.4 Kişilik unsuru

Kişi veya şahıs denildiğinde zihinlerde doğal olarak canlı insan tasviri belirmektedir. Bu canlı insan bir takım haklara ve iradeye sahip olarak yükümlülükler altına girer ki bu onun hukuki kişiliğini meydana getirir. Devletin iradesi iktidar sahiplerinin tasarruflarıdır. Devlet kendi fonksiyonlarını icra eden bu insanlardan ve hayatlarından bağımsız olarak ayrı bir kişiliğe sahip olarak kendi mevcudiyetini devam ettirebilecektir (Akbulut, 2015, s.17).

Devlet nesnel unsurlardan meydana gelmesine rağmen kendisini oluşturan bu unsurlar dışında “tinsel” bir realitedir. Bu realiteyi daha belirgin kılacak olan ise tinsel kişiliktir. Tinsel kişilik olarak bir takım haklara sahip olan, borçlanabilen, yükümlülük altına girebilen, irade sahibi olan bu kişilik hukuki kişiliği teşkil eder. Devlet bu hukuki kişiliği sayesinde diğer hak sükeleri ile ilişkilerini düzenleyebilir (Zabunoğlu, 1973, s.142).

2.3 Devletin Modern Şekli: Sosyal Refah Devleti

Toplumda uygulana gelen politikaların tamamı devlet olmasa da devletin etkinliğinin tamamı uygulana gelen politikalardır. Devlet üç temel politik işleve sahiptir. Birinci işlevi üretim araçları ile üreticileri koruyarak üretim güçlerine (işçi, teknik bilgi ve beceri, doğal kaynaklar vb) dolayısıyla toplumun ortak çıkarına, ikinci işlevi üretim ilişkilerinin (mülkiyet, bölüşüm, iş ilişkileri) sürdürülmesi ve geliştirilmesine, üçüncü işlevi ise devletin kendi çıkarına (vergi, hizmetler, meşru kaba kuvvet (yargı)) hizmet etmesidir. Devletin türdeş olmayan, farklı çıkar tabakalarına bölünmüş alt ve üst sınıf (üretim araçlarına sahip olanlar) ile hiyerarşik olarak örgütlü devlet görevlileri olmak üzere değişmez üç tür politik oyuncular vardır. Birinci politik oyuncu kendi menfaatleri için mücadele ederek birinci işlevi harekete geçiren alt sınıftır. İkinci politik oyuncu ikinci işlevi harekete geçiren üst sınıftır. Üçüncü oyuncu ise toplum üzerine bulunan egemenliklerini korumak ve sağlamlaştırmak için üçüncü işlevin gelişmesi yönünde hareket eder. Bu hareketler neticesinde devletin şekli, bazen bir ucu liberalizme bazen bir ucu mutlak otoriteye(devletçilik) uzanırken bazen de

liberalizmle otoriterliğin değişik miktarlarının karışımı olarak belirir (Eroğul, 1990, s.23, 114).

TOTALİTERİZM (Otoriterlik)			LİBERALİZM (Anarşizm)		
Kamusal Ekonomi			Piyasa Ekonomisi		
Sosyalist Devlet	Aşırı Müdahaleci Devlet	Sosyal Refah Devleti	Sınırlı-Sorumlu Devlet	Mininimal Devlet	Ultra Minimal Devlet

Şekil 2.4 Devlet sistemleri (Aktan, 1995, s.104)

Modern devlet ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlere temel olarak tarımsal üretimin otarşik niteliğinden ticari metaya dönüştürülmesi, sanayinin ortaya çıkması ve bunun neticesinde kırsal yapının çözülerek kentleşmenin başlaması ve demografik dağılımda meydana gelen değişimler neticesinde kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla tarih sahnesinde yerini almıştır. Modern devletin belirgin yönü toplumsal alanda yine meşruiyetini toplumdan alarak devletin müdahaleci yaklaşımıdır. Modern devleti klasik devlet şekillerinden ayıran sosyal alana müdahale ederek bu alanı nüfusun ekonomik üretim kapasitesini arttırmak için kontrol etmesi ve yönlendirmesidir. Avrupa tarihi açısından bakıldığında 17. ve 18. yy’ da müdahaleci devlet şekli kameralist ve merkantilist biçimden 19. yy’ da liberal biçime evrilmiş, başka bir ifade ile yeni yönetim biçimi, kameralist ve merkantilizmdeki aşırı “devletçi” anlayışı liberal yönde yumuşatmıştır. Liberal devlet anlayışında diğer klasik yönetim biçimlerine nazaran müdahale bir sosyal kontrol aracı olarak en az maliyetle ve devlet eli ile gerçekleştirilir. Bu müdahalede amaç ise nüfusun ekonomik üretkenliğinin artırılmasıdır. 18. yy’ da bu müdahale şekliyle temellenen liberal yönetim tarzı 19. yy sonlarından itibaren teşekkül eden solidarizm ve 20. yy’ da şekillenen Sosyal-Demokratik Keynesyen Refah Devleti ile ortak bir kavramsal çerçevede anlam kazanarak 1850-1950 yılları arası sosyal devletin temelini oluşturmuştur. Refah devleti kavramının temeli olan sosyal devleti son iki yüz yıllık dönem zarfında ekonomik ve sosyal değişimler neticesinde teşekkül eden yönetim şeklinin devlet ile halkı arasındaki özel bir ilişki biçimi olarak tanımlayabiliriz (Özbek, 2002, s.9).

Bu ilişki biçimini dikkate alan Göze (1976, s.37), sosyal devleti, kişisel hak ve özgürlük temelinde bireyi merkezine konumlandırıp çoğunluğun belirlediği prensiplere dayalı yönetim modelini benimseyen liberal devletin demokratik organlarını (yasama, yürütme, yargı vb.) himaye ederek, toplumda servetin rastlantı veya şansa dayalı olarak belirli ellerde birikmesine mani olacak politikalar üretilerek toplumda ekonomik ve sosyal ayrımcılığın engellendiği, bireyin toplum içinde kendi özgür iradesi ile insan onuruna yaraşır bir biçimde hayat sürmesini içeren “sosyal ekonomik demokrasiyi” devletin müdahalesiyle gerçekleştirmeyi hedefleyen bir devlet sistemi olarak tanımlamıştır.

Göze, bu tanımda “sosyal ekonomik demokrasi” ifadesiyle devletin ekonomik müdahalesini ve bu müdahalenin meşruiyetinin insanın özgür iradesinin bir tezahürü olduğunu belirtmiştir.

Petring (2012, s.8), refah devletini hukukun üstünlüğü bağlamında temel haklar ile bireysel ekonomik hak ve özgürlükleri güvence altına alan değil toplumsal sınıflar arasında ekonomik ve sosyal farklılıklardan oluşabilecek gerginlikleri belli bir seviyede engelleyebilecek ayni, nakdi ve hukuki önlemler alan bir demokratik devlet olarak tanımlamıştır.

Şenkal ve Sarıpek (2007, s.1), devletin müdahale işlevinden hareketle refah devletini, vatandaşlarının “sosyal refahını” optimum seviyeye getirebilmek için devletin ekonomik, sosyal ve siyasi işleyişe aktif olarak müdahale eden, düzenleyen, yeniden dağıtan ve girişimci bir devlet yapısı olarak tanımlamışlardır.

Şeker (2017, s.297), refah devletini ekonomik amacından hareketle, insanlara temel gereksinimleri olan sağlık, eğitim, barınma gibi hizmetleri bir sistem dahilinde sunan, hastalık, malullük, yaşlılık ve iş kaybı gibi riskler karşısında güvence vererek toplumda refahı maksimize eden devlet olarak tanımlamıştır.

Refah devletinin tanımlanması yukarıdaki tanımlamalarda görüldüğü üzere literatürde yazarlar arasında devletin müdahale derecesine veya devletin müdahaledeki amacına (eşitlik sosyal haklar, sosyal adalet vb.) göre

değişmektedir. Literatürde en yaygın kullanılan tanım Briggs' in yapmış olduğu tanımlamadır (Güç, 2015, s.581).

Briggs (2006, s.16), refah devletini, bireylere ve ailelere asgari bir gelir garanti edilmesi, işsizlik, hastalık, malullük gibi beklenmedik sosyal riskler karşısında gelecek güvencesi sağlanması ve herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın her vatandaşın sağlık, eğitim gibi üzerinde mutabakata varılmış olan ve sosyal hizmet yelpazesinde yer alan hizmetlere ulaşımın sağlanması amacıyla bilinçli bir müdahale ile piyasa aktörlerinin ekonomik kararlarını bu yönde değiştiren devlet olarak tanımlamıştır.

En geniş anlamıyla sosyal refah devleti, yaşam standartlarını iyileştirmek adına vatandaşlarına nakdi faydalar sağlamakla beraber sağlık, eğitim, barınma, bakım, gıda, gibi hizmetleri sumak, gelir dağılımında adaleti sağlamaya ve tam istihdam koşullarını gerçekleştirmeye yönelik tedbirler olarak vatandaşlarının insan onuruna yaraşır bir gelir elde etme, anını ve geleceğini garanti altına alacak temel sosyal hizmetlerden faydalanabilmesini sağlamak için özel sektörün (piyasanın) faaliyetlerini düzenleyerek veya kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla ekonominin işleyişine müdahalede bulunarak ekonomik hayatı kontrol altına alan ve yönlendiren devlettir (Özdemir, 2007, s.1).

Bu tanımları özetleyecek olursak sosyal refah devleti liberal kapitalist piyasa ekonomisine dayanan, dezavantajlı grupları önceleyen ve koruyan, girişimci, müdahaleci, düzenleyici, sosyal demokratik bir hukuk devleti şeklidir.

2.3.1 Sosyal Refah Devleti Modelleri

Refah devleti kavramı her ülkede aynı anlamda kullanılan homojen bir kavram değildir. Örnek olarak refah terimi, İngiltere'de muhtaçlık testi yapılarak verilen ayni ve nakdi ödemeleri kapsayan sosyal güvenliği, ABD'de ise hükümet tarafından yürütülen emeklilik sisteminden yapılan nakdi ödemeleri ifade eder. Bu nedenle refah devleti kavramı ülkede uygulanmakta olan sistemin özelliklerine göre değerlendirilmektedir (Dilnot, 1996, s.1).

Refah sistemleri, devlet, piyasa, birey ve aile(hane) arasında paylaşılan refah üretimini ifade etmektedir. Refah devleti modellerindeki farklılaşma ülkelerin birey, aile ve devlet gibi kavramları yorumlayış şekillerindeki farklılara göre oluşturduğu ve uyguladığı farklı politikalardan meydana gelmiştir. İlk modelleme çalışması, Harold Wilensky ve Charles Lebeaux (1958) tarafından ‘kalıntı (residual) ve kurumsal (institutional)’ refah devletleri olarak sınıflandırmaya tabi tutularak yapılmıştır (Ülgen ve Özalp, 2017, s.638).

Wilensky ve Lebeaux (1958, s.138)’a göre devletin sosyal refah kurumlarının arz yapılarının; kalıntı refah devleti modelinde piyasa ve aile yetersiz kaldığında devreye girdiğini, kurumsal refah devleti modelinde ise birincil ve esas işlevi olduğudur.

Bu sınıflandırma çalışmalarını devam ettiren Titmus “What is Social Policy” adlı eserinde sosyal politikalar bağlamında refah devletiyle ilgili üç model oluşturmuştur. Bu modeller şunlardır (Titmus, 1974, s.146):

Model A: Kalıntı Refah Devleti Modelinde bireyin ihtiyaçlarının uygun bir şekilde karşılandığı ve genelde aile ve özel sektördeki ekonomik doğal işleyişte aksaklıklar meydana geldiğinde devletin sınırlı olarak müdahalesini öngörür.

Model B: Endüstriyel Başarı-Performans Refah Devleti Modeli sosyal ihtiyaçların liyakat, üretkenlik ve iş performansına göre karşılanmasını öngörür. Örnek olarak ödenen sigorta primi bedeli karşılığı kadar sosyal hizmetten faydalandırılma gibi. Bir Türk atasözü ile ifade edilecek olursa “Ne kadar ekmek o kadar köfte”.

Model C: Kurumsal Yeniden Dağıtıcı Ekonomik Modeli ise sosyal eşitlik ilkesinden hareketle devletin yeniden dağıtıcı rolü ile piyasadaki gelirin paylaşımına müdahale ederek evrensel sosyal hizmetleri tüm vatandaşlarına sunmasını öngörür.

Literatürde en çok kabul gören, eleştirilen ve kaynak olarak sıklıkla başvurulmuş referans kaynağı Esping-Andersen’in refah devleti sınıflandırmasıdır (Yıldırım ve Şahin, 2019, s.1). Esping-Andersen refah devleti rejimlerini piyasa, aile ve devlet

arasındaki niteliksel farklı düzenlemelere dayandırarak Liberal Refah Devleti (ABD, Kanada, Avustralya İngiltere), Muhafazakar - Korporatist Refah Devleti (Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Belçika), Sosyal Demokrat Refah Devleti(İsvaç, Danimarka) olarak üç bölümde sınıflandırmıştır (Andersen, 1990, s.26-27).

Andersen sınıflandırmasını yaparken “dekomodifikasyon (metadışlaştırma)” kavramından hareket etmektedir. Dekomodifikasyon piyasa koşullarından bağımsız olarak bireylerin ve hanelerin ortalama asgari refah seviyesinde yaşam standardını elde edebilmesidir. Kapitalizmin toplumda egemen olmadığı dönemlerde birey ve haneler yaşamlarını idamede yetersiz kaldıklarında piyasa dışı aktörler olan kilise, aile, lonca ve azda olsa devlet tarafından desteklenirdi. Kapitalizmle birlikte bu aktörler yerini piyasaya bıraktı. Bireyler ve haneler için yaşamlarını idame ettirebilmelerinin tek yolu mecburen piyasada var olmak olmuştur (Gümüş, 2020, s.105).

Andersen’in sınıflandırmada temel olarak aldığı diğer kavram ise “katmanlaşmadır”. Katmanlaşma farklı sınıf ve mesleklerde (beyaz yakalı - mavi yakalı ayırımı gibi) bulunanların farklı sigorta kapsamlarına alınarak statü farkı oluşturulmasını ifade etmektedir (Özdemir, 2004, s.253).

Andersen (1990, s.47)’ e göre dekomodifikasyonun derecesi üç kritere bağlıdır. Birinci kriter, bireylere belli bir refah seviyesini sağlayacak faydalara erişebilmeleri için muhtaçlık tespiti, katılım payı ve daha önce herhangi bir istihdam kaydı bulunup bulunmadığı gibi sınırlayıcı kuralların bulunup bulunmadığı ve bu faydalardan yararlandırılma süresidir. Bulunması durumunda ve yararlandırılma süresi azaldığında dekomodifikasyonun derecesi artmaktadır. İkinci kriter ise sağlanan faydaların piyasada elde edilen ortalama gelirin altında olması durumudur. Faydanın ikame oranı azaldıkça dekomodifikasyonun derecesi artmaktadır. Üçüncü kriter ise işsizlik sigortası, malullük, yaşlılık, hastalık, analık gibi sosyal koruma imkan çeşitlerinin ve yaygınlığının bulunmasıdır.

Andersen'e göre, temel ayrımlar üç farklı politik yaklaşımı temsil etmektedir. Birinci yaklaşım bireysel özgürlüklerin ve girişimciliğin kısıtlanmaması diğer bir ifade ile serbest piyasalara müdahale edilmemesi gerektiğinden hareket eden kalıntı bir refah devletinin liberal yorumlarını, ikinci yaklaşım paternalist koruyucu devlet gelenekleri ve parasal yardımlaşmayı içeren Hristiyan - Demokratik anlayışlarını ve üçüncü yaklaşım evrenselci ve yeniden dağıtıcı bir refah devletinin sosyal-demokratik uygulamalarını içermektedir. Liberal refah devleti, piyasadaki doğal işleyişe müdahale etmemek amacıyla tüm vatandaşlara nispeten düşük düzeyde faydalar sunar, metalaşmanın azaltılma seviyesi de düşüktür. Koruyucu refah devletleri ise orta düzeyde metalaşma düşüşü gerçekleştirir. Çeşitli mesleki veya sosyal gruplara, büyük ölçüde istihdam ve katkılar temelinde kapsamlı sosyal transfer ödemeleri sağlarlar. Son olarak, sosyal demokrat işçi hareketleri evrensel metalaşmayı azaltan İskandinav refah devletlerini, evrensel sosyal faydalar sağlamak ve kamu hizmetlerini tüm vatandaşlara sunmak için genişletmiştir (Ebbinghaus ve Manov, 2004, s.9).

Liberal refah devleti sisteminde birey ve hanelerin refahlarını devletten değil piyasanın doğal işleyişi içinde elde etmeleri beklenir. Piyasanın doğal işleyişinde refah seviyelerini ortalama refah seviyesine getirebilme beceri ve imkânından mahrum olan bireylerin ve hanelerin ortalama refah seviyesinin altında kalmalarını engellemek için son çare olarak devlet yeniden dağıtıcı rolünü kullanarak refah seviyesi maksimum seviyelerde olanlardan “income- test” veya “means-test” gibi resmi gelir ve varlık araştırmaları yapılarak daha önceden belirlenmiş kriterlere uygun olan birey ve hanelere gelir transferi yapılır (Özdemir, 2004, s.98). Bu işlevler devletin kurumsal refah devleti moeli değil kalıntı refah devleti modelinin özelliklerini içerdiğini ve sosyal yardımların hem risk hem de kapsanacak gruplar açısından evrensel değil seçici olduğunu göstermektedir (Arın, 1993, s.63). Sosyal ihtiyaçların devlet dışı aktörlerce karşılanabilmesi (dekomodifikasyon) olasılığı düşüktür (Özdemir, 2007, s.133). Bu model gelir ve varlık araştırması, özel sağlık ve emeklilik sigortasını uygulayan ülkeleri içermektedir (Andersen, 1990, s.28).

Muhafazakar Korporatist Refah Devleti, “sosyal sigorta modeli”, “Kıta Avrupası Modeli”, “Kurumsal Refah Rejimleri”, “Bismark Ülkeleri Modeli ”, “Alman

Modeli” ve daha yakın dönemlerde ise “Hristiyan Demokratik Rejimler” gibi isimlerle de adlandırılmış ve dekomodifikasyon olasılığı orta seviyededir (Özdemir, 2007, s.137). Bu modelde ”sosyal piyasa ekonomisi” serbest piyasanın özgürce işlemesine karşı orta mesafede gösterilen müdahaleyi ifade etmektedir (Özdemir, 2004, s.245). Birçok durumda, korporatist yönetimler kilise tarafından şekillendirilmiştir. Kilisenin tesiri, bu yönetimlerin aileye yönelik korumacı tutumlarını belirler; ataerkil geleneksel aile yapısını desteklemek amacıyla cinsiyete dayalı ayrımcı yararlar söz konusudur. Bu yönetimlerde, devlet özellikle kilise ve vakıflar gibi ara kurumların sağlayamadığı refaha ilişkin politikaları destekler ve sunar; yani daha çok telafi edici bir organizasyon olarak rol alır. Bu refah devleti modeli işçi sınıfının kontrol dışına çıkmasını engellemek amacıyla sosyal politik unsurların bir araç olarak kullanıldığı rejimdir. Tipik örnekler, Avusturya, Fransa, Almanya ve İtalya’dır (Sarica, 2008, s.88).

“Sosyal demokrat refah rejimleri (social democratic welfare regimes)”, “evrensel refah rejimleri”, “İskandinav modeli” ya da “modern refah rejimleri” olarak da isimlendirilmektedir. Bu sistemin en iyi uygulayan ülke İsveç’tir. Bu nedenle “İsveç Modeli” olarak da anılmaktadır. Diğer uygulama alanı bulan ülkeler ise Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya’dır (Özdemir, 2004, s.248). Sosyal demokratik refah modelinde sosyal yardımlar evrensel niteliktedir. Piyasa ile devlet, işçi sınıfı ile orta sınıf arasındaki ikiciliği kabul etmek yerine en asgari ihtiyaçlar seviyesinde değil en yüksek standartlar seviyesinde tüm sınıflar arasında eşitliği sağlayacak politikalar izlenmektedir (Andersen, 1990, s.28).

Leibried; Titmus ve Esping-Andersen’ in modelleme çalışmalarını geliştirerek özellikle Esping-Andersen’ in “Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” olarak adlandırdığı kategoriye dördüncü bir model(dünya) ekleyerek sosyal politika rejimleri kapsamında dört farklı refah devleti modeli geliştirmiş ve bu modele “Refah Kapitalizminin Dört Dünyası” olarak atıf yapmıştır. Bu modeller şunlardır (Arın, 1993, s.62):

1. Modern Refah Devleti – İskandinav Modeli
2. Kurumsal(İnstitutional) Refah Devleti Modeli – Bismarkçı Model
3. Kalıntı (Residual) Refah Devleti Modeli – Anglo –Sakson Model

4. Tam Oluşmamış (Rudimentary) Refah Devleti Modeli- Latin Havzası Modeli

Leibried(1992) ayrıca kapsam açısından da bir sınıflandırma yaparak riskler ve sosyal gruplar açısından kategorik ve evrensel olma kriterlerine göre sosyal refah devletini dört modelde sınıflandırmıştır (Arın, 1993, s.61):

- i. Parçalanmış Refah Devleti; sadece bazı riskleri bazı sosyal gruplar için kategorik şekilde kapsar.
- ii. Kısmi Refah Devleti; sadece bazı riskleri sosyal grupların önemli bir çoğunluğu için evrensel boyutta kapsar.
- iii. Bölünmüş Refah Devleti; risklerin önemli çoğunluğunu bazı sosyal gruplar açısından o grubun tamamını kapsar.
- iv. Kapsamlı Refah Devleti; evrensellik kriteri bağlamında risklerin önemli çoğunluğunu tüm sosyal grupları içerecek şekilde kapsar.

Bu modellemede geçen sosyal gruplar şu kriterler bağlamında sınıflandırılır. Kişisel gelir dağılımına göre tanımlanmış gelir grupları, sosyal sınıf, cinsiyet, yaş, etnik köken, coğrafi bölge vb. Riskler ise işsizlik, konut edinme, yetersiz beslenme, sosyal güvenlik, sosyal yardım, iş güvenliği vb. Kapsam bakımından yapılan bu sınıflandırmada serbest piyasada yaşanan başarısızlıkların bireylere yansıtacağı riskleri en aza indirebilmek amacıyla refah devletinin uygulayacağı politikaların faydaları, bu faydaların seviyesi ve faydalanan sosyal gruplar açısından bir kategori sunar (Arın, 1993, s.61).

Bu açıklamalardan hareket edersek Avrupa ülkelerinde sosyal refah sistemlerini dört farklı modelde gruplandırabiliriz (Şenkal ve Sarıipek, 2007, s.156):

- i. İskandinav modeli; Nordic Model, Sosyal Demokrat Model, Kurumsal Model olarak da ifade edilen sosyal avantaj ve faydaların herkes için aynı ölçüde ulaşılabilir olduğu modeldir.
- ii. Beveridge Modeli, sosyal problemlerin çözülmesi devletin esas görevi olduğu ve bunula ilgili bir yönetim ve politika anlayışı geliştirmesi gerektiğini savunur.

iii. Bismarck Modeli; Muhafazakar Model, Korporatist Model, Başarı Odaklı Model olarak da bilinen bu modelde sosyal faydadan sadece emek piyasasında bulunanlar yararlanmaktadır.

iv. Yardımlaşma Modeli; Katolik Model olarak da ifade edilen bu modelde sosyal meseleler aile, aile yakınları veya dini bir topluluk içinde çözülür.

2.3.2 Sosyal Refah Devletinin Gelişimi

Refah Devleti (Etat-providence) kavramı ilk kez Rosenvalla'ya göre 1860 yılında ikinci imparatorluk döneminde Fransada devlet otoritesinin yetkilerinin genişletilmesine karşı olmakla beraber bireysel özgürlüğünde belli sınırlar dahilinde olması gerektiğini savunan liberal düşünürlerce, 1870'li yıllarda ise Almanya ülkesinde “Wohlfahr Staat” olarak “kürsü sosyalistleri” tarafından kullanılmıştır. Bismarck adlı devlet adamı tarafından 1880 yılında uygulamaya konulan reformları nitelendirmek içinse “Sozialataat (sosyal devlet)” terimi kullanılmıştır (Rosenvalla, 1981, s.119). Vivekanandan ve Kurian (2005, s.1)' a göre ise ilk olarak 1928 yılında İsveç refah devletinin mimarı olarak nitelendirilen Gustav MÖLLER İsveç Sosyal Demokrat Partisinin seçim manifestosunda bu kavramı kullandı. Özdemir (2007, s.16)'e göre ise ikinci dünya savaşı döneminde Almanya devletinin egemenliğini elinde bulunduran Nazilerin güçlü devlet (pover state) kavramına karşı olarak savaşın yıkımına maruz kalan ülkelerin tekrardan inşa edilebileceği umudu ile İngiltere Başpiskoposu Temple tarafından yazılan “Vatandaş ve Rahip” (Citizenand Churchman) adlı eserde ilk kez kullanılmıştır. Eserde bu terimin kullanılış amacı devletin sosyalliğini vurgulamaktan ziyade, savaşın çetin ve sert koşullarında umutları canlı tutmak ve birliğin bozulmasını önlemek için olmuştur (Gümüş, 2018, s.35).

Sosyal refah devleti Almanya'da tasarlanmış, Britanya tarafından geliştirilip tüm gelişim aşamalarına liderlik edilerek sonuçlarını en erken gören ülke olmuştur (Seldon, 1985, s.59).

Sosyal refah devletinin tarihteki yerini alışı ve gelişimini kurumsal gelişmeler ve bütçeden sosyal paylara ayrılan harcamalar olarak iki kısımda ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda sosyal refah devletleri tarihte sırasıyla şu şekilde gelişim göstermiştir (Özdemir, 2007, s.176):

1. dönem 1880 öncesi paternalist devlet anlayışının hakim olduğu sanayi devrimi öncesi yıllardır. Bu dönemde zorunluluğun değil gönüllü olarak bireylerin, hayırsever kurumların, inisiyatif alan işverenler ve devletin gelir desteği ön plandadır.

2. dönem 1880-1945 arası dönemi kapsayan sanayileşme çağı yıllardır. Bu dönemde işçi sınıfı kendilerinin de madden katılım sağladıkları sosyal güvenlik kurumlarının koruması altındadır.

3. dönem 1945-1975 arası sosyal refah devletinin altın çağı yıllardır. Bu dönemde sosyal güvenlik uygulamalarının yanında devletin gelirin devamlılığını sağlama ve yaşam kalitesini yükseltme gibi fonksiyonlar üstlenmiştir.

4. dönem 1975 sonrası altın çağın sona eriş ve sosyal refah devleti anlayışında krize girildiği ve yeni arayışların olduğu yıllardır.

Sosyal refah devletinin gelişimi sanayileşmenin doğurduğu işçi-işveren ilişkilerine dayanan sınıf temelli kapitalist ve sosyalist ideolojilerin rekabeti ve demokrasinin evrilmesinde yaşanan gelişmelere dayanmaktadır (Gökbunar ve Kovancılar, 1998, s.252).

Bu görüşü destekler diğer görüş sosyal refah devletinin, işçi sınıfının (proleterya) sömürü kurumlarına karşı olan mücadelesi, endüstriyel kapitalizmin devamlı kendini yenileyebilmesi için nitelikli üretken işgücüne duyduğu ihtiyaç, siyasi güvenlik için ödenmesi gereken bedelin mülk sahipleri tarafından tanınmasından ibaret üç ana faktörün etkileşimi ile tarih sahnesinde yerini aldığı görüşüdür (Saville, 1957, s.2).

İşçi sınıfının bulunduğu konumu meşrulaştıran korumaya yönelik girişimler ilk olarak Almanya’ da başlamış daha sonra sırası ile İngiltere, İtalya, İsveç ve Kanada gibi ülkelerde devam etmiştir. Marks’ın, kapitalizmin çöküşüne neden

olacağını ön gördüğü işçi sınıfının ayaklanmasına neden olabilecek faktörlerin böylece düzeltilmiş olması sağlanmıştır. İşçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları için yapılan iyileştirmeler daha sonrasında tüm toplumu etkileyecek bir biçimde genişletilmiştir (Süleymanoğlu, 2016, s.274).

İkinci dünya savaşının sona ermesinden 1973 yılında yaşanan petrol krizi arası süreçte yüksek düzeyde sanayileşmiş merkez ülkelerin sosyal harcamalarının GSYİH' e oranla iki kat artması diğer bir ifade ile sosyal harcamaların sosyal politikaların tercihinde ve uygulamasında başat bir rol alması tüm toplumu etkileyecek şekilde sosyal politikaların uygulanmasına ağırlık verildiğini göstermektedir. 1973 petrol krizi sonrası yaşanan ekonomik kriz nedeniyle sosyal devlet anlayışında “sosyal devletin gümüş çağı” olarak adlandırılan sosyal harcamaların azaltıldığı, sosyal devlet anlayışının en önemli unsuru olan devletin ekonomik alana müdahaleden yavaş yavaş çekilerek düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlendiği dönem başlamıştır (Aydın ve Çakmak, 2017, s.1).

2.3.3 Sosyal Refah Devletin Vatandaşlarına Sağladığı Haklar

Sosyal refah devletinde yaşayan bireylerin kendi aralarında ve devlete karşı hak ve yükümlüklerini eşit olarak belirleyen statü vatandaşlık bağıdır. T.H. Marshall (1950) tarafından 20. yy' da bu bağın, toplumdaki refah hakkından payına düşeni alması, sosyal güvenlik haklarına sahip olma, toplumdaki ortalama yaşam standardında insan onuruna yaraşır bir hayat sürme hakkı, istihdam, barınma, sağlık, eğitim hakkı gibi sosyal hakları içeren unsurlarını sosyal vatandaşlık olarak ifade etmiştir (Sarıipek, 2006, s.92).

Sosyal vatandaşlığın kapsamı ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni sosyal vatandaşlık uygulamalarının devletlerin ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak yüksek maliyetler içermesidir. Bu nedenle sosyal vatandaşlık ancak sosyal refah devletlerinde mümkün olabilmektedir (Şenkal, 2005, s.230).

Barr (2018, s.17)'a göre, yoksulluğun tamamı sihirli bir değnekle ortadan kaldırılabilse de insanların yaşamlarını planlamak adına sosyal güvenliklerini sağlayabilmek için

gençlerden yaşlılara doğru yeniden dağıtım yapabilecek bir sosyal refah devletine ihtiyaç duyulacaktır.

Sosyal refah devletinin vatandaşlarına sağladığı faydalar aşağıda belirtilmiştir (Ababakar, Bilgin ve Mohammed, 2020, s.326):

- i. Eşitlik: Sosyal refah devleti tüm vatandaşlarına ırk, renk, cinsiyet, bölge ayırımı yapmaksızın eşit muamelede bulunur. Ülkenin tüm kaynaklarından eşit bir şekilde faydalanmalarını sağlar.
- ii. Eşit fırsat: Ekonomik risk ve şansların meydana getireceği sosyal ekonomik farklılıkların oluşturabileceği olumsuz neticeleri engellemek için gelir, vergi, eğitim, sosyal güvenlik gibi konularda eşit fırsat sağlar.
- iii. İhtiyaç: Vatandaşlarının, insanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan gıda, barınma, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarını sahip oldukları geliri ayırt etmeksizin karşılar.
- iv. Özgürlük ve Haklar: Vatandaşlar seçme ve seçilme gibi siyasi haklar, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal haklar, borç ilişkisine girme, evlenme-boşanma, miras gibi medeni haklar gibi vatandaşının kendisini özgür olarak hissedeceği haklara sahiptir.

Stern (1987) ve Zacher (1989) göre refah devleti vatandaşlarına aşağıda belirtilen faydaları sunar (Lampert, 2003, s.4).

- i. Yaşanabilecek ekonomik kriz dönemleri dahil her dönemde gerekli tedbirleri alarak yoksulluğu engelleyerek veya en aza indirerek vatandaşlarının insan onuruna yakışır bir yaşam sürmesi için asgari gerekli koşulları sağlar.
- ii. Kaza, hastalık, engellilik, meslek kazası ve hastalıkları, işsizlik gibi gelecekte öngörülemeyen yaşlılık, ölüm gibi öngörülebilir sosyal riskler karşısında vatandaşına sosyal güvence sağlar.

iii. Hukuk önünde tüm vatandaşlarını eşit olarak görür ve aralarında renk, dil, din ve ırk herhangi bir ayırım yapmaksızın ekonomik politikalar yürüterek aralarında meydana gelebilecek refah farkının en aza indirilmesi için çaba gösterir.

iv. Ülkenin gelirinin artmasını ve tüm vatandaşlarının bu gelirden adil olarak payına düşeni alması için gerekli tedbirleri uygular.

2.3.4 Sosyal Refah Devletin Amaçları ve Görevleri

Sosyal refah devleti vatandaşlarının bulundukları toplumun en azından ortalama yaşam standartında ve üstünde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için çalışma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, barınma hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi devlete sosyal bir takım görevler yükleyen pozitif statü hakları ile mülkiyet hakkı, vicdan ve din özgürlüğü hakkı, konut dokunulmazlığı, kişi hürriyeti ve güvenliği, düşünce ve kanaat hürriyeti gibi kişinin devlet tarafından keyfi olarak dokunulamayacak alanını çizen hak ve hürriyetler olan negatif statü haklar, seçme ve seçilme gibi siyasi haklardan azami seviyede faydalanabilmelerini sağlamak amacıyla vatandaşlarını sosyo-ekonomik haklarla desteklenmesi ilkesi üzerinden hareket eden bir devlet biçimi olarak yoksulluğu önlemek ve azaltmak, ekonomide etkinliği ileri seviyelere getirmek, sürdürülebilir kalkınma için ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek, ekonomik sosyal bütünleşmeyi ve istihdamda dengeyi sağlamayı amaçlar (Koç, 2014, s.2).

Barr (2018, s.17)' a göre sosyal refah devletinin en iyi bilinen amacı yoksullara yardım etmektir. İkinci amacı dışsallık, doğal tekeller, eksik piyasalar, asimetric bilgi, risk gibi piyasa başarısızlıklarını ele almasıdır. Üçüncü amacı ise gelir transferi sağlayarak ve mesleki becerilerin gelişimine destek olarak ekonomik büyümede bir unsur olarak yer almaktır. Bu üç amaç birlikte ele alındığında sosyal refah devletinin görevi riski paylaşmaktır.

Barr (1992, s.4), sosyal refah devletinin bu görevlerini yerine getirebilmek için ekonominin işleyişine müdahale şekillerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- i. Düzenleme (regülasyon): Piyasanın yapısını ya da piyasadaki davranışları nitelik, miktar ve fiyat yönünden düzenlenmesidir. Asgari ücretin saptanması, fiyat kontrolleri, zorunlu sigortalılık düzenlemelere örneklik teşkil etmektedir.
- ii. Fiyat S bvansiyonu: Fiyatlar devlet sübvansiyonları ile düşürülebileceği gibi, vergiler koymak yolu ile arttırabilir.
- iii. Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Kamu üretime katılarak arzı düzenleyebilir. Bu devletin girişimci yönüdür.
- iv. Gelir transferi: Devlet kısmi (gıda, eğitim yardımı vb) yada genel bir harcama tipi (nakdi sosyal yardım) kullanarak gelir transferi ger ekleşt rir. Bu devletin yeniden dağıtıcı yönüdür.

Sosyal refah devletinin rolleri sosyal politikalar olarak adlandırılan; insan sermayesinin birikimini teşvik etmek, risklere karşı yeterli korumayı sağlamak ve daha adil bir toplumu teşvik etmek için gelirleri yeniden dağıtmaktır (Lindert, Skoufias ve Shapiro, 2006, s.1).

Devletin yeniden dağıtıcı rolü üstlenmesi sosyal yükümlülüğünün sonucudur. Bu sosyal yükümlülük, devlete sosyal adaleti ve sosyal güvenliği toplumda yapılandırmak ve korumak için üç büyük görev atfeder. Bu görevler sosyal politikalar bağlamında sosyal yardım, sosyal koruma ve sosyal barıştır (Gören, 1997, s.32).

Sosyal barış toplumsal uzlaşının sürdürülebilmesi için uygulanacak ekonomik politikaların toplumun sınıfları içinde oluşturabileceği ekonomik bağlamdaki adaletsizlikleri diğer bir ifade ile menfaat ilişkilerinden doğabilecek sorunlara karşı gerekli, sosyal politikalar olarak ifade edilen tedbirlerin alınmasıdır (Talas, 1990, s.27).

Sosyal politikalar geniş ve dar anlamda tanımlanmaktadır. Dar anlamda sosyal politika kavramı sanayi devriminin meydana getirdiği çalışma koşullarında yaşanan olumsuzlukların giderilmesi amacıyla ekonomik açıdan bağımlı olan kesimleri sermaye sahiplerine karşı korumak amacıyla sadece “işçileri” kapsamaktadır. Geniş anlamda ise amacı sosyal adaleti ve sosyal refahı toplumda

tüm sınıflara yaymak olan, kapsamı sosyal problemlerle örtüşen, ekonomik işleyişe sosyal unsurları da bağlayarak ekonomide yaşanan aksaklıkları giderici stratejiler geliştirmek suretiyle sınıflar arasında sosyal dengenin sağlanmasıdır (Bedir, 2018, s.5 - 6).

Sosyal politika toplumsal refahın arttırılmasına yönelik politikaların tamamını, sosyal koruma (sosyal güvenlik) ise sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetleri içeren politikaları belirtir (Şener, 2010, s.2).

Refah devletinin varlığı ve etkililiği yapılan sosyal koruma harcama miktarlarıyla doğru orantılı olup (Çalışkan, 2012, s.225) refah devleti için sosyal koruma kapsamında harcama yapmak devletin vatandaşları için sunduğu bir lütuf değil birincil görev olmaktadır (Toprak, 2015, s.1).

3. SOSYAL GÜVENLİK (KORUMA)

Sosyal güvenlik bireylerin toplumsal düzlemde asgari hayat standardında bir yaşam sürdürebilmesini sağlamak için elde edilen gelirden yaşanabilecek istikrarsızlıklara karşı mevcut yaşam kalitelerini korumak ve arttırmak hedefiyle yeniden dağıtıcı rolü ile devlet tarafından sahip oldukları eşit haklar ölçüsünde faydalandırıldıkları gelir ve sosyal hizmetlerin bütünüdür (Kapar, 2006, s.104).

Sosyal güvenlik, dar anlamıyla bireyin toplumda asgari bir yaşam standardına sahip olması ve bu durumunu korumak için sosyal risklere karşı uygulanan, geniş anlamıyla istihdam ve mesleki eğitim sunan, sağlık hizmetlerini iyileştiren, yoksulluğu azaltan, gelir dağılımında adaleti sağlayan ve toplumsal sınıflar arasında dengeyi kuran sosyal politikalar bütünüdür (Dilik, 1980, s.77).

Sosyal güvenlik, BM Genel Kurulu'nun 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 22. maddesinde belirtildiği üzere bir insan hakkıdır. Beyannamenin 25. maddesinde her bireyin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için asgari yaşam standardına, yiyecek, giyecek, konut ve tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetlere; işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık, evlilik içi veya dışı tüm anne ve çocuklar özel bakım ve yardımdan faydalanarak sosyal koruma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir (UN, 1948).

Sosyal güvenliğin unsurları, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1952 tarihli ve 102. Sayılı Sosyal Güvenliğin En Az Normları Sözleşmesinde tıbbi bakım, hastalık(iş göremezlik), işsizlik yardımı, yaşlılık yardımı, iş kazası ve meslek hastalıkları, aile yardımı, annelik yardımı, malullük yardımı, ölüm yardımı olarak dokuz başlık altında belirlenmiştir (ILO, 1952).

ILO (2005, s.1) sosyal korumayı, birincil amacı sağlık ve sosyal nitelik taşıyan hizmetlere erişimi güvence altına almak, yoksulluğu önlemek veya azaltmak, yaşam süreci içerisinde karşılaşılabilecek sosyal risklere (engellilik, yaşlılık ve işsizlik) karşı bir gelir güvencesi elde edilmesini sağlamayı içeren bir takım kurum, tedbir, hak, yükümlülük ve transferler bütünü olarak tanımlamıştır.

Sosyal riskler elden edilen mevcut gelirden kesilmeye veya azalmaya ve giderde artışa sebebiyet veren insan iradesi dışında meydana gelen hastalık, kaza, ölüm gibi kötü nitelikli olaylar olduğu gibi insan iradesi dahilinde meydana gelen evlenme ve doğum gibi iyi, fizyolojik ve sosyo-ekonomik olaylardır (Kırmızı ve Hüseyinli, 2019, s.1024).

Sosyal riskler niteliklerine göre üç başlık altında değerlendirilebilir (Aktan, 1995, s.73):

- i. Mesleki riskler: İş kazaları, meslek hastalıkları ve mesleğin niteliğine bağlı olarak yıpranma.
- ii. Fizyolojik riskler: Hastalık, malullük, yaşlılık, analık.
- iii. Sosyo-ekonomik riskler: Ölüm, işsizlik, aile kurmak, konut.

Sosyal güvenliğin uygulama alanı olan toplum altı grupta değerlendirilebilir. İlk üç sosyal sigortalardan son üçü ise sosyal yardım olanaklarından faydalanırlar. Bu gruplar şunlardır (Ayhan, 2012, s.51):

- i . Ücretli olarak çalışanlar (Emek Geliri).
- ii. Bağımsız olarak çalışanlar ve serbest meslek mensupları (Sermaye Geliri).
- iii. Ev Hanımları.
- iv. Çalışma çağındaki ama gelir getirici bir iş yapamayanlar (İşsizler).
- v. Çocuklar.
- vi. Yaşlılar (Çalışma yaşının üst sınırını aşanlar).

Bu kapsamda sosyal koruma bileşenleri dört başlık altında incelenmektedir (Bolling ve Wittmarschen, 2015, s.1):

- i. Beşeri sermayenin gelişimini sağlamak amacıyla devletçe, toplumun en yoksul ve dışlanmış zümrelerinin faydalandırıldığı “şartlı nakit ve ayni yardımlar”.

- ii. Belirli uygunluk kriterlerini taşıyan bireylere ek koşulsuz sunulan işsizlik, malullük, çocuk ve aile yardımı ödenekleri gibi “şartsız sosyal yardımlar”.
- iii. İşçi ve işverenler bazı durumlarda devlet tarafından finansal destek sağlanan işsizlik, hastalık, malullük ve ihtiyarlık gibi risklere karşı güvence sağlayan sosyal sigorta düzenlemelerini içeren “sosyal sigorta programları”.
- iv. Devlet tarafından yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla asgari ücret düzenlemeleri, çalışma standartlarının belirlenmesi, dışlanmayı önleyecek istihdam politikaları gibi “işgücü piyasalarına yapılan müdahaleler”.

3.1 Sosyal Güvenliğin Tarihi Gelişimi

İnsan toplulukları geçmişten günümüze karşılaşılabilecekleri sosyal risklere karşı tasarruflar, dinsel nitelikli ve aile içi dayanışma ile bireysel yardımlaşma gibi geleneksel çeşitli çözüm yolları geliştirmiş, ancak bu sosyal koruma türlerinin modern dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığını görerek sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet tekniklerini geliştirmişlerdir (Şenocak, 2009, s.409).

Geleneksel nitelikli yardımlar yoksullara, hastalara, dullara, yetim ve öksüzlere, akli ve bedensel gelişimini tamamlayamayan fizyolojik yetersizlere, yaşlılara üç semavi dinin mensuplarının inançlarının bir yansıması olarak yaptıkları hizmetlere dayanmaktadır. Daha önceki çağlarda Hammurrabi (M.Ö.2000) kanunlarında dul ve yetimlerin korunmasına yer verilmiştir. Romalı devlet adamı Cicero (M.Ö.106-43) insanı, diğer insanlarla dayanışma halinde birbirlerine yardım eden bir hayvan olarak tanımlamıştır. Cicero “vermenin almaktan daha hayırlı olduğu” gibi motto içeren ifadelerde bulunmuştur (White, 2008, s.1). Roma devletinde miladi takvime geçiş sürecinde üyelerinin hastalanmaları veya bir kazaya uğramaları durumunda yaşanacak gelir kaybının tazmin edildiği, muayene ve ilaç hizmetlerinin sunulduğu hastalık sandığı birlikleri(collegia tenuiorum) ile üyelerinin defin masraflarının karşılandığı, ailesinin geri kalanlarına bir gelir bağlandığı ölüm sandığı birlikleri (collegia funeraticia) kurulmuştur (Dilik, 1988, s.44).

Sosyal yardımların belirli bir sistem içinde uygulanması ilk olarak 1601 yılında İngiltere’ de yürürlüğe konulan, engellileri (maddi yardım yapılarak), engelli

olmayanları (işsiz olmaları durumunda iş verilerek), çocukları (maddi yardım yapılarak) muhtaçlık statüsüne alan, özel vergilerle finanse edilen ve engelli olmayanların çalıştırılması zorunluluğu bulunan “Old-Poor Law” (Eski Yoksulluk Kanunu) ile gerçekleşmiştir. Bu yasa, 1662 yılında İkamet Yasası ile kilisenin hakim olduğu topraklarda yerellik zorunluluğu içeren bir uygulama alanı bulmuş ancak 1782 Gilbert Act. Yasası ile bu zorunluluk biraz yumuşatılmıştır. Ekonomik çalkantıların yoğunlaştığı 1795 yılında Speenhamland Parlamentosu Yasası ile herkese asgari bir geçim hakkı tanınarak çalışanlar bu seviyeye ulaşamadığında toplumca kalan kısmının tamamlanması sağlanmıştır. Bu yasalar 18. yy’ ın başından 19. yy başına kadar toprak sahipleri ile yükselen burjuva arasında yaşanan gerginliği yansıtır. Toprak sahipleri bu yasalar yolu ile aktif iş gücünün göçünü engelleyerek feodal düzeni korurken burjuvazi çalıştırabilecek işgücüne ihtiyaç duymaktaydı. 1834 yılında “Poor Law Amendment Act” (Yeni Yoksullar Yasası) yardımlardan faydalanılabilmesi için yerellik yani toprağa bağlılık şartını ortadan kaldırmıştır. Bu yasa, yerel işgücü olarak yardımdan faydalananları mobil yani topraktan bağımsız olan işgücünden daha az avantajlı konumda bıraktığından işgücünün büyük bir bölümünün şehirlere doğru göçünü hızlandırarak sanayi proletaryası sınıfının doğuşuna zemin hazırlamıştır. 1905 yılında kamu yardımlarında reform çalışmaları için işçi sınıfının haklarını savunan fabianist hareketin öncülerinde bulunduğu bir kraliyet komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon “bireyler ile topluluklar arasında karşılıklı zorunluluk” doktrini ile asgari bir medeni yaşamın evrensel olarak koruma altına alınması gerektiğini savunarak 1908 yılında yaşlılara yardım yasasını, 1911’ de hastalık ve işsizlik sigortalarını, 1925 yılında dullar ve yetimler için ödenek sisteminin yürürlüğe koyulmasını sağlamışlardır. 1942 yılında Beveridge raporu ile sosyal yardımlar modern görünümüne kavuşmuştur. Almanya’ da 1871 yılında iş kazası sigortası, 1883 yılında hastalık sigortası, 1889 yılında yaşlılık ve malullük sigortası yasalaşmıştır. Bu üç yasa 1911 tarihli Sosyal Sigortalar Kanunu ile kurumsallaşmıştır (Rosanvallon, 2004, s.119 - 125).

Almanya’ yı takip eden ilk ülke Avusturya olmuştur. Avusturya’ da 1887 yılında iş kazaları, 1888 yılında hastalık sigortaları çıkarılmıştır. Devamında 1891 yılında Macaristan, 1894 yılında Norveç ve Fransa, 1895 yılında Finlandiya, 1898 yılında

İtalya, 1900 yılında İspanya, 1901 yılında Hollanda, Lüksemburg, İsveç, 1903 yılında Belçika ilk modern sosyal güvenlikle ilgili kanunlarını çıkarmışlardır (Dilik, 1988, s.80).

3.2 Sosyal Güvenlik Modelleri

Refah devleti anlayışı sosyal güvenlik uygulamalarına ivme kazandırarak farklı sosyal güvenlik sistemlerini meydana getirmiştir. Modern dönemde dünyada uygulanan ve sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturan ve gelişimine büyük katkı sunan iki model vardır. Birinci model 1880 yıllarda Almanya’da ortaya çıkan ve gelişme gösteren prime dayalı Bismarck (İşçi) Modeli, ikincisi 1942 yılında İngiltere’de hükümet raporu ile meydana getirilen vergiye dayalı Beveridge (Halk) modelidir. Bu iki modelin yanında son zamanlarda bu iki modelin unsurlarının bir arada kullanıldığı üçüncü bir model olarak karma sistem modeli de uygulanmaktadır (Uğur, 2004, s.49; Çakır, 2019, s.8; Özmen, 2017, s.2).

3.2.1 Bismarck (İşçi) Modeli

İlk modern sosyal güvenlik sistemi olan bu sisteme ismini veren Alman Şanzölye Bismarck 1881 yılında devletin görevinin sadece var olan sosyal hakların korunması olmadığı, mevcut sosyal araçları kullanarak ve bu amaca matuf kurumlar meydana getirerek özelde yoksullar olmak üzere tüm vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmenin zorunlu bir görevi olduğunu beyan etmiştir. Bu beyanın ardından 1883 yılında hastalık sigortası, 1884 yılında kaza sigortası ve 1889 yılında yaşlılık sigortası, 1911 yılında ölen işçilerin geride kalan yakınlarına ölüm sigortası ödemesi uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Türker, 1991, s.23). Bu uygulamalar Almanya’ dan sonra Fransa, İtalya, Avusturya, Belçika, İsveç, Norveç ve Türkiye’de uygulama alanı bulmuştur (Çalışır, 2016, s.27).

Bu modelde işçiler ücretlerinin belli bir yüzdesi oranlarında işverenleri ile beraber eşit miktarda prim ödedikleri sosyal sigorta tekniği kullanılarak sosyal risklere karşı güvence altına alınmaktadır. İşçi ve işverenden tahsil edilen primlerin yersiz kalan kısmı devlet tarafından tamamlanır (Uğur, 2004, s.49). Sosyal sigortanın

evrensel kabul edildiği bu modelde prim ödemeleri yasal bir zorunluluktur (Yoruldu ve Saraç, vd, 2023, s.11).

Bismarck modeli, çalışma sistemi dahilinde bulunan işçileri sanayi devriminin getirdiği sosyal riskler karşısında koruyarak verimliliklerini arttırmayı hedefleyen bir modeldir (Akyol, 2023, s.16). Ancak günümüz dünyasında nüfusun yaşlanması ile aktif işgücünün azalması ve kayıt dışı çalışmanın meydana getirdiği gelir-gider dengesizliğine bağlı olarak finansman açıkları bu modelin çıkmazları olarak görülmektedir (Uğur, 2004, s.51).

3.2.2 Beveridge (Halk) Modeli

Bismarck modelinden sonra sosyal güvenlik alanında en kapsamlı rapor 1942 yılında Sir William Beveridge tarafında İngiltere’de dağınık durumda bulunan sosyal güvenlik sistemini düzenlemek amacıyla hazırlanan rapordur. Rapor düzgün bir sosyal güvenlik sistemi kurulması ile yoksulluğun ortadan kaldırılabilceğini öngörmektedir. Raporda “idarede teklik”, “primlerde teklik ve vergilerle destek sağlanması”, “sosyal güvenlik sisteminin tam istihdam ve ulusal sağlık politikaları ile desteklenmesi” ilkelerinden hareketle sosyal güvenlik modeli belirtilmiştir. Bu model toplumun tüm bireylerine toplumdaki asgari yaşam standardını sağlamak ve ücretsiz sağlık hizmetleri sunmayı hedeflemektedir. Bu modelde finansman vergi yolu karşılanmakta olduğundan sosyal güvenlikten istifade edenler Bismarck modelinde olduğu gibi prim adı altında herhangi bir katkısı bulunmamaktadır (Bulut, 2011, s.61).

Bu ilkelerden hareketle modelin dört temel özelliği vardır (Kaya ve Özcan, 2009, s.42; Rosanvallon, 2004, s.123):

- i. Gelir durumu ayırt edilmeksizin toplumun tamamını kapsayan genelleştirilmiş bir modeldir.
- ii. Bütünleşik ve basit bir sistemdir. Tek bir prim ile gelir kaybına neden olabilecek sosyal riskler tazmin edilebilmektedir. Bu durum Beveridge Raporunda “sosyal risklerin ulusal telafisi” ilkesi olarak adlandırılmaktadır.

iii. Bireylerin geliri ne olursa olsun ödenekler tektir.

iv. Merkezi bir rejimi içeren modeldir. Yönetim işlemleri tek elden yürütülür.

Bismarck modeli ile Beveridge modeli arasındaki en önemli fark sistemin finansman biçimidir. Bismarck sisteminde sadece faydalanacak olan işçiden ve işvereninden prim adı altında zorunlu tahsil yapılarak, Beveridge modelinde ise devlet aracılığı ile toplumun tamamından alınan vergiler yolu ile sistem finanse edilmektedir.

3.2.3 Karma Model

Bismarck ve Beveridge tipi sosyal güvenlik sistemlerinin birlikte uygulandığı modeldir. Bu modelde hem aktif nüfusa yönelik bir sosyal sigorta sistemi hem de toplumun bütününe kapsayan evrensel bir sosyal sistem uygulanmaktadır. Akif nüfusa yönelik sigortadan faydalanmak için prim ödemek gerekli iken evrensel sosyal sisteminden yararlanabilmek için söz konusu ülkenin vatandaşı olmak yeterlidir. Aktif nüfus elde ettiği gelire oranla ivaz öderken toplumun tamamını içeren evrensel sistemde düz bir oran üzerinden ivaz ödemesi yapılmaktadır (Arabacı, 2007, s.44).

3.3 Sosyal Güvenliğin Finansmanı

Sosyal güvenliğin finansmanı, devlet tarafından bu amaca tahsis edilen vergiler ve fonlar, diğeri ise işçi ve işverenlerden parafiskal niteliğinde tahsil edilen primler olmak üzere iki türlü kaynaktan sağlanmaktadır. Birinci kaynak sistemini uygulayan devletler katılmasız (non-contributory) rejimler, ikinci kaynak sistemini uygulayan devletler katımlı (contributory) rejimler olarak adlandırılmaktadır. Katımlı rejimler kendi içinde dağıtım sistemi (pay as you go), fonlama sistemi (funded), karma sistemler (mixed) ve karşılık ayırma (book reserve) sistemi olarak farklı şekillerde uygulanmaktadır (Demir ve Canbay, 2013, s.455).

3.3.1 Dağıtım Sistemi (Pay As You Go)

“Yılı yılına finansman” sistemi olarak da adlandırılan dağıtım sistemi aktif sigortalılardan tahsil edilen prim gelirlerinin aynı yıl içinde yapılan sosyal güvenlik harcamalarının finansmanında kullanılmasıdır (Bolukçu, 2019, s.24).

Bu sistemin amacı aktif nüfus olarak nitelendirilen çalışan sigortalılardan dolaylı ya da dolaysız tahsil edilen primlerle emekli olarak nitelendirilen pasif nüfusun aylıklarının finanse edilmesi sağlanırken ilerleyen zaman diliminde bu döngünün devam ettirilmesidir (Karabay, 2018, s.10).

Bu sistemde gelir-gider dengesi sağlanmak zorundadır. Aksi takdirde finansman sorunu yaşanır (Tepekule, 2008, s.16). Diğer bir ifade ile bu sistemde prim ödeyen aktif sigortalılar yardım alan pasif sigortalılardan fazla ise prim miktarlarında veya oranlarında indirim gerçekleştirilecek ya da sosyal harcamaların miktarı arttırılacaktır. Tersi durumda prim ödeyen aktif sigortalı sayısı pasif sigortalı sayısından az ise prim miktarı veya oranı arttırılacak ya da sosyal harcamaların miktarı azaltılacak veya aradaki açığı kapatmak için borçlanma yoluna gidilecektir (Yoruldu ve Saraç, vd, 2023, s.23). Özellikle işsizlik ve yaşlı nüfusun artmakta olduğu ülkelerde aktif sigortalı sayısının azalmasına bağlı olarak gerçekleşen finansman açıkları devlet bütçesinden veya dolaylı vergiler yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu durum sistemin dışında olanlara yansıtıldığından adil olmamaktadır (Paksoy, 2023, s.2458).

3.3.2 Fon (Kapitalizasyon) Yöntemi

Kapitalizasyon gelecekte karşılaşılabilecek sosyal risklerin tazmin edilebilmesi amacıyla prim ödemelerinin bir fonda biriktirilmesi esasına dayanır. Fon birikimi bireysel ve kolektif olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Günümüz sosyal güvenlik anlayışının sosyal dayanışma ve sosyal risk yükünün paylaşılması ilkesine tezatlık arz eden ve uygulanmayan bireysel kapitalizasyon yönteminde bireyin fonundaki birikimin tekrar aynı bireyin sosyal risklerinin tazmin edilmesinde kullanılmasıdır. Kolektif kapitalizasyonda tüm aktif sigortalılardan tahsil edilen

primler tek bir fonda toplanarak ileride karşılaşılabacak sosyal risklerin tazmini bu fondan karşılanacaktır (Yurdadoğ, 2000, s.88).

Bu yöntem ekonomisi istikrarlı olan enflasyonu normal seyreden enflasyonist olmayan ve girişimciliği güçlü ülkelerde başarı sağlamaktadır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018, s.917).

3.3.3 Karma Yöntem

Karma yöntem enflasyonist olarak nitelendirilen ülkelerde enflasyonun fonlarda meydana getireceği değer kaybı ve girişimcilik ruhunun zayıflığı nedeni ile verimli olarak işletilememesi nedeni ile kapitalizasyon yönetiminin farklı biçimlerde uygulanmasıdır (Yurdadoğ, 2000, s.91).

3.4 Sosyal Güvenliğin Yöntemleri

Devletin bireylere ve hanelere sosyal nitelikli gelir ve hizmet tahsis edebileceği üç tür mekanizma vardır. Birincisi belirli bir sosyal tabaka içindeki vatandaşlarının gelir ve istihdam durumundan bağımsız olarak tamamına yapılan evrensel nitelikli sosyal yardımlardır. İkincisi belirli bir program dahilinde ki üyelerine bu programda belirlenen gelirin altına düşmemelerini sağlamak amacıyla yaptıkları katkılara oranla sağlanan sosyal yardımlardır. Üçüncüsü ise faydalanicılarının mevcut gelir kaynaklarının belirlenmiş bir uygunluk tespitine göre belirlenerek yapılan sosyal yardımlardır (Ghough vd., 1997, s.26).

Sosyal güvenliğin sağlanmasında sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetler olmak üzere üç farklı yöntem uygulanmaktadır. Bu üç yöntemden sosyal sigortalar primli, diğerleri primsiz sistemler olarak nitelendirilmektedir (Paksoy, 2023, s.2455).

Sosyal sigortalar ile sosyal yardım ve hizmetleri bir birinden farklı kılan finansmanlarının kaynağıdır. Sosyal sigortalarda sigortalardan faydalananlar kanunen belirlenmiş bir oranda prim ödemeleri zorunlu iken, sosyal yardımlar ve

hizmetler tamamen devlet bütçesinden veya bu amaca tahsis edilmiş fonlardan karşılanmaktadır (İzgi, 2007, s.1).

Sosyal güvenliğin sosyal sigortalar kısmı çalışma hayatı, sosyal yardımlar ise çalışma hayatı dışında kalan kısımla ilgilidir. Sosyal yardım kavramı sosyal hizmetleri de kapsamaktadır.

3.4.1 Sosyal Sigorta

Sigortacılık tekniğinden faydalanılan sosyal sigorta yönetimi, aktif nüfusun ve bu nüfusu istihdam edenlerden yasal zorunluluk kapsamında tahsil edilen primlerden ve bazı durumlarda devlet tarafından yapılan desteklerle finanse edilme karşılığında herhangi bir sosyal riskle karşılaşıldığında daha önceden yasal olarak belirlenmiş miktar ve nitelikte aktif nüfusa bir sosyal tazmin hakkı kazandırmaktadır. Sosyal sigortalar aşağıdaki ilkelerin birleşiminden oluşur (Dilik, 1980, s.82):

- i. Zorunluluk İlkesi: Sigortalının yasal olarak belirlenen nitelik ve miktarda prim ödenmesi zorunludur.
- ii. Sigortacılık İlkesi: Sigortalının sigortacılık tekniğinden faydalanılarak sosyal riskler karşısında eşitlenmesi sağlanmaktadır.
- iii. Kendi Kendine Yardım İlkesi: Sigortalı kendi gelirin nispi oranla primi kendi ödemesi.
- iv. Sigortalılar Arasında Gelirin Yeniden Dağılımı İlkesi: Nispi oran gereği yüksek gelirli sigortalılardan daha fazla prim alınmakta ve diğer sigortalılara yapılacak ödemelerde bu oranın matbu olması halinde yeniden dağılımın şartı sağlanmış olmaktadır.
- v. Finansmana Dışarıdan Katkı İlkesi: İşverenler ve gerektiğinde devlet tarafından finansmana katkıda bulunur.

Bu yöntemde ödenen primler sosyal güvenlik bir kulüp malı olarak kabul edildiğinde aidat gibi başka bir açıdan ise “zorunlu tasarruf” olarak değerlendirilebilir. Tasarruf gelirin harcanmayan kısmıdır. Sosyal risklerle her birey bir gün karşılaşacaktır ama önceden bu öngörülemediğinden bu durum için herhangi bir tasarrufa ya hiç gerek duyulmaz ya da tasarruf miktarında isabetli olunmaz. Bu durumda kamu otoritesi sosyal güvenlik açısından en ideal olan tasarımı belirleyecektir (Yoruldu ve Saraç, vd, 2023, s.17-19).

3.4.2 Sosyal Yardım

Sosyal güvenlik kavramı sosyal hizmetler ve sosyal yardımların yoğunlukta olduğu bir geniş anlam içerse de genel olarak temelini sosyal sigortalar teşkil etmektedir. Ancak günümüzde uzun süreli işsizlik, çalışan yoksulluk, kayıt dışı istihdam, yaşlı nüfus oranının yükselmesi, iç ve dış göçlerde artış, sosyal dışlanma ve aile rejimindeki yapısal değişiklikler gibi nedenlerle sosyal güvenliğin gereksinimlerinin sosyal sigortalarla karşılanması mümkün olmadığından modern dönemde terkedilen ancak öncesinde uygulanan sosyal yardımlar tekrar önem kazanmıştır. Sosyal yardımların unsurları şöyle sıralanabilir (DPT, 2007, s.2):

- i. Kendi iradeleri dışındaki nedenlerle yoksul kalan birey ve gruplara, sosyal olarak dışlanmışlara, insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam standardı sağlamak amacıyla yapılan ayni ve nakdi yardımlardır.
- ii. Sosyal yardımlar resmi nitelikli kamu kurumlarının verdiği yetkiye dayalı olarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kaynak kontrolüne dayalı olarak yapılır.
- iii. Sosyal yardımdan faydalananların bu yardımın finansmanına katılımları bulunmamaktadır. Kısaca, sosyal yardımlar karşılıksız olarak yapılır.
- iv. Kamu kurumları ile yapılan sosyal yardımların finansman kaynağı vergilerdir. Gönüllü kuruluşların ise bu amaçla yapılan bağışlardır.

Literatürde yukarıdaki unsurları içeren çeşitli sosyal yardım tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlamalardan bazıları şunlardır:

* Kamu veya yasal çerçeve içinde kendilerine yetki verilen yarı kamu ve sivil toplum müesseselerince, yerel standartlar dahilinde en düşük ölçüde, kendisinden kaynaklanmayan nedenlerle kendisinin ve kendisinin bakımına kanunen muhtaç olan kişilerin geçimini sağlamakla mahrum olanlara yasaca belirlenen kriterlere göre yapılacak varlık ve ihtiyaç tespiti doğrultusunda başkalarının yardımına gereksinim duymasına sebebiyet veren yoksunluğun ortadan kaldırılması amacıyla yapılan karşılıksız nakdi veya ayni sosyal gelir desteklerini içeren bir sosyal politika aracıdır (DPT, 2001a, s.51).

* Temel gereksinimlerini dahi giderebilme yetisinden mahrum olduklarından dolayı yoksul olarak adlandırılan bireylere muhtaçlık tespiti kriter alınarak kendi kendilerinin bu gereksinimlerini giderebilme yetisi kazanana kadar yapılan ayni ve nakdi yardımları içeren sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanıdır (Dönmez vd, 2010, s.28).

* Yoksul veya muhtaç olarak tanımlanan, herhangi bir geliri olmadığından veya elde ettiği gelirin temel gereksinimlerini dahi karşılamaya yetmediğinden acz içine düşmüş kişilerin gelir elde edebilecek bir üretici kabiliyete ulaşmaya kadar hayatlarını en azından asgari yaşam standartları içinde idame ettirebilmelerini sağlamak amacıyla yapılan uygulamaların ve hizmetlerin tamamıdır (İkizoğlu, 2002, s.91).

* Yoksulluk içinde veya yoksul kategorisine düşebilecek durumda yaşayan bireylere nakdi ve/veya ayni gelir desteği sağlamak üzere uyarlanmış, vergilerle ve/veya gönüllü bağışlarla finanse edilen sosyal refah programlarıdır (Zarazua, 2019, s.3).

* Yoksulluk probleminin bitirilemeye de azaltılabilmesine ilişkin bir araç olarak her şeyden önce bir ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma ve büyümesinin önemli bir unsuru olan beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesine yapılan bir yatırımdır (Handayani ve Buckley, 2009, s.VIII).

* Sosyal yardım, bireyin kendi gereksinimlerini giderebilme kapasitesinin arttırılmasını ifade eder (Costin, 2023, s.59).

* Devletin merkezi ya da yerel birimlerince finanse edilerek ihtiyaç veya gelir tespiti doğrultusunda yapılan ayni ve parasal yardımlardır (Howell, 2001, s.257).

* Sosyal devlet olmanın getirdiği bir sorumluluk olarak, yaşamını devam ettirebilmek için gerekli olan geliri elde edemeyen veya az gelire sahip olan yoksulların ve sosyal dışlanma riski taşıyan toplumun diğer unsurlarının hayatlarını garanti altına almak için devlet tarafından yapılan yardımlardır (Ay ve Akan, 2017, s.1).

Yukardaki tanımlamalarda da görüldüğü gibi sosyal yardımlar bireyin gıda, giyinme, barınma gibi temel gereksinimlerini karşılayarak en kısa sürede kendi gereksinimlerini bizzat kendi karşılayabilecek üretici bir yeteneğe ve geçimini sağlayabilecek bir gelir elde etmesini sağlayana kadar herhangi bir bedel ödenmeden diğer bir ifade ile karşılıksız olarak yapılan ayni veya nakdi yardımlardır.

Sosyal yardımlar ortalama bir asgari gelirin altına düşülmesini engellemek amacıyla yapılan genel(evrensel) yardımlar, belirli kriterler dahilinde belirlenmiş gruplara yapılan kategorik yardım, belirli mal ve hizmetlere ücretsiz veya sübvansiyonlu olarak erişimi sağlayabilecek ayni ve nakit yardımlar olarak gruplandırılabilir (Ghough, 1997, s.1).

Sosyal yardım kurumlarının amaçları, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplulukların refah seviyesini doğrudan yükseltmek amacıyla, mevcut sosyal sorunları önlemek, azaltmak veya çözümüne katkı sağlamaktır. Sosyal yardım kurumları kanunla kurulur; programlar ve hizmetler gönüllü (özel) ve devlet (kamu) kurumları tarafından yürütülür (Zastrow, 1991, s.4).

3.4.3 Sosyal Yardım - Sosyal Sigorta İlişkisi

Sosyal koruma harcamaları bazen transfer niteliğinde devletin yeniden dağıtıcı rolü kapsamında toplumun bir bölümünden diğerine yapılan transferler olabileceği gibi kısmen alıcıların belirli dönemlerde yaptıkları katkılarla finanse edilen harcamaları da kapsamaktadır. Sosyal yardımlar vergilerle finanse edilirken sosyal

sigortalar her ne kadar parafiskal gelirler ile finanse edilse de devlet tarafından vergiler yoluyla finanstaki açıklar kapatılmaktadır. Sosyal sigorta ile sosyal yardımları yoksullukla ilişkisini dört madde altında inceleyebiliriz (Lindert, 2021, s.73; Lindert, Skoufias, ve Shapiro, 2006, s.5):

- i. Sosyal yardımlar sosyal sigortanın bir tamamlayıcısı olarak yoksullukla mücadeleye önemli bir katkı sağlar.
- ii. Sosyal sigorta kapsamı içerisinde yer alan özellikle emeklilik ve işsizlik sigortası ile sosyal yardım kapsamı içerisinde bulunan koşulsuz yardım nitelikli sosyal koruma harcamaları yoksullukla mücadelede etkisiz kalmaktadır.
- iii. Sosyal sigorta olarak adlandırılan sosyal koruma harcamaları sigorta kapsamında yer almak için gerekli olan şartlar ve finansmanının sağlanmasına katkıda bulunma koşulundan dolayı yoksulların büyük bir kısmını dışlamaktadır.
- iv. Sosyal sigorta insanların yoksulluk risklerinin etkisini hafifletmesine yardımcı olurken, sosyal yardım ise hanelerin yoksulluk riskleriyle başa çıkmasına yardımcı olur.

3.5 Kamu Sosyal Koruma Harcamaları

Ülkeler yaşadıkları sosyal problemlerin öncelik sırasına göre sosyal koruma harcamalarını programladığı için sosyal koruma uygulamalarının sınırları ve bileşenleri hakkında uzlaşmaya varılamadığından ülkeden ülkeye sosyal koruma uygulamaları farklılık arz etse de ortak sorun yoksul olma riskine karşı sosyal yardımı, yoksullaşma riskine karşı sosyal sigortayı kapsamaktadır (Çalışır, 2022, s.175).

Genel olarak kamu sosyal koruma harcaması olarak kabul edilen ve istatistiksel olarak değerlendirilmesinde kullanılan bilgi sistemleri şunlardır (Karaçoban ve Rad, 2023, s.16):

- i. Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS, European System of Integrated Social Protection Statistics-EUROSTAT),

- ii. Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX, Social Expenditure Database-OECD),
- iii. Uluslararası İş Örgütü Metodolojisi (SPERS, Social Protection Expenditure and Performance Reviews-ILO).

Bu çalışmada kullandığımız verilerin kaynağı olan OECD Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX, Social Expenditure Database-OECD) sosyal koruma harcamalarını dokuz ana başlık altında toplamıştır (OECD, 2019, s.20):

- i. Yaşlılık, yaşlılık maaşları için yapılan tüm nakit harcamaları (toplu ödemeler dahil) kapsar. Yaşlılık nakit yardımları, emek piyasasından emekli olan kişilere gelir sağlar veya bir kişi 'standart' emeklilik yaşına ulaştığında veya gerekli katkı gereksinimlerini yerine getirdiğinde gelirleri garanti eder.
- ii. Hayatta kalanlar, birçok ülkede, ölen kişinin eşine veya bakmakla yükümlü olduğu kişilere bir fayda (nakit veya ayni) sağlayan kamusal alanda sosyal harcama programlarını kapsar.
- iii. İş göremezlikle ilgili yardımlar, iş göremezlik nakit yardımları, iş gücü piyasasına engellilik nedeniyle tam veya kısmi olarak katılamama nedeniyle yapılan nakit ödemeleri içerir.
- iv. Sağlık – sağlık politikası alanındaki sosyal harcama verileri Hükümet tarafından sosyal sağlık sigortası planları kapsamında yapılan harcamalar ile kamu sağlık harcamalarını içerir.
- v. Aile, aileleri destekleyen faydaları içerir (yani, tek kişilik haneler hariç). Faydalar genellikle çocuk yetiştirmeye veya diğer bakmakla yükümlü olunan kişilerin desteğiyle ilişkili maliyetlerle ilgilidir.
- vi. Aktif işgücü piyasası programları, yararlanıcıların kazançlı bir iş bulma olasılığını iyileştirmeyi veya kazanç kapasitelerini başka şekilde artırmayı amaçlayan tüm sosyal harcamaları (eğitim hariç) içerir.
- vii. İşsizlik, işsizliği telafi eden kişilere yapılan tüm nakit harcamaları içerir.
- viii. Konut, bu başlık altında kaydedilen harcama kalemleri, kira sübvansiyonlarını ve konut maliyetlerine yardımcı olmak için bireye sağlanan diğer yardımları içerir.

ix. Diğer sosyal politika, çeşitli nedenlerle belirli bir durumu kapsayan ilgili programın kapsamı dışında kalan veya bu diğer faydanın ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği kişiler için sosyal harcamaları (hem nakit hem de ayni) içerir. Göçmenler/mülteciler ve yerli halkla ilgili sosyal harcamalar bu kategoride ayrı olarak kaydedilir.

AB’ce kullanılan ESSPROS (European System of Integrated Social Protection Statistics) içinde sosyal koruma harcamaları; bireylere ve hane halklarına yapılan, işlevi yaşlılık ve geride kalanlar (vefat eden kişinin yakınları), sağlık, engellilik, aile ve çocuk, işsizlik, konut, sosyal dışlanmayı engellemek ve azaltmak olan, tasarlanmış/amaçlanmış, nakit veya ayni olarak yapılan transferlerden ibarettir (Eurostat, 2024).

AB, nitelikli istihdamı özendirmek, sosyal dışlanmayı engellemek, yoksulluğu azaltmak, hayat boyu beceri eğitim ve öğretimi kapsayan sürekli katılım politikalarını geliştirmek amacıyla Sosyal Fon (ESF) oluşturmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği Sosyal Haklar Sütununda yeterli ve sürdürülebilir sosyal koruma için çocuk bakımı ve çocuklara destek, işsizlik yardımları, asgari gelir sağlama, yaşlılık geliri ve emekli maaşı, konut, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişim, gibi ilkeler belirlenmiştir (ASHB, 2018, s.10).

3.5.1 Sosyal Koruma Harcaması Türleri ve Sistemleri

Genelde sosyal koruma harcamaları kapsamında yapılan ayni ve nakdi yardımlar şartlı ve şartsız yardımlar, hedefli ve gelir testli ya da evrensel programlar, hane ve birey bazlı programlar, bağlı ve bağlı olmayan programlar, geçici veya sınırsız yardım programları olarak beş kategoride sınıflandırılmaktadır (Weber, 2009, s.49):

i. Şartlı yardımlar belirli bir koşulun yerine getirilmesine istinaden verilir. Bu kategoride amaç yapılan yardımlar ile yardım sonucunda yardım yapılanı belirlenmiş hedeflere ulaştırmaktır. Belirlenmiş hedefler, yardım gruplarının ulaşabileceği kriterleri içermeli ve belli bir kalite standardını karşılaması gerekmektedir. Ayrıca şartsız yardımlara göre idari açıdan takibi ve teyidi zordur.

Şartsız programların takibi ve teyidi kolaydır. Ancak yardım grubundakilerin yardımdan önceki hallerine göre herhangi bir değişiklik meydana getirmediğinden eleştirilere maruz kalmaktadır.

ii. Hedeflenen ve gelir testi uygulanan programlar, herkesin yardıma ihtiyaç duymadığını ve sınırlı kaynakların gerçekten muhtaç olan bireylere yoğunlaştırılması gerektiğini öngörür. En karmaşık gelir testi, bir bireyin gelirinin doğrulanabilir olduğunu varsayan gelir testidir. Gelişen ülkelerde, sosyal yardımları hedef alan geniş gayri resmi sektörlerin varlığı nedeniyle bu yöntemlerin uygulanması zordur. Hedefleme maliyetleri ile ilişkili hatalar, transferlerin evrensel olarak sağlanmasının maliyetlerini geçebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, programlar evrensel olsa dahi, yararlanmanın maliyetleri ve koşullarına bağlı olarak herkes faydalardan yararlanamayabilir. Bu nedenle, evrensel fayda programlarıyla, bu programlardan yararlanma için gerekli idari şartlar doğrultusunda, kendi kendine hedefleme etkisinin oluşabileceği söylenebilir.

iii. Nakit yardımlar bazen hanelerin boyutuna bağlı olmaksızın bazı zamanlarda ise bu yardımlar hane halkı bireylerinin sayısı ve hatta yaş grubu ile bağlantılıdır. Karmaşık sosyal destek nakit sistemlerinde, ev reisi, diğer hane üyeleri ve çocuklar için yaşa göre farklı yardımların farklı dereceleri mevcut olmaktadır. Bazı nakit transfer programları, çocuklar veya yaşlılık desteği gibi belirli yaş aralığındaki bireyleri hedeflemektedir.

iv. Nakit transferleri bağlı ya da bağımsız olabilir. Bağlı programlar birey ve hanelere okul katılım harcamalarını (ulaşım masrafları, kitaplar, okul yemekleri, üniformalar) ya da sağlık hizmetleri için (ulaşım, ücretler, ilaçlar) nakit sağlamaktadır. Bağlı olmayan programlar ise, harcama alışkanlıklarına bir bağlılık olmaksızın nakit dağıtımını yapar. Bağlı programlardaki temel sorun sağlanan nakitlerin belirlenen amaçlara uygun şekilde kullanılıp kullanılmadığının teyit edilmesidir. Bu amaçla oluşturulan fonların belirli yardım kategorileri ile bağlanması hedefleniyorsa, hizmetleri doğrudan finanse etmenin ve belki de hedef gruba kupon dağıtımının daha pratik olduğu düşünülmektedir.

v. Birçok ülkede harcamalar yardım yapılacak hedef kitlenin hala yoksul olup olmadığına bağlı olarak belirli bir süre dahilinde gerçekleştirilir. Örneğin bir birey ya da haneye bir veya iki yıl boyunca yardım yapılır ve ardından sonuca göre bu yardım durdurulur ya da devamı sağlanır.

Ghough (1997, s.11,169) ise sosyal koruma harcamaları ile ilgili politikaların değişiklik göstermesine yön veren etkenleri iki grupta incelemektedir. Birincisi sosyal koruma sistemlerinin yapısı dışında kalan etkiler, ikincisi bu sistemlerin iç yapısal özellikleridir. Dış etkiler demografik değişimler, değişen aile yapıları, işgücü piyasası değişimi, artan konut ve yakıt giderleridir. İç etkenler ise sosyal sigortalar sisteminin işleyişinde meydana gelen aksaklıklar, kamu harcamaları üzerindeki baskılar, merkezi ve yerel yönetimler arasında maliyetler üzerinde yaşanan ihtilaflar ve kamu sektörü çalışanlarıdır. Sosyal koruma sistemlerinde temel kaygı değişen iş gücü piyasalarına uyumun sağlanabilmesidir. Bunun için uygulanan politikalar “sopa” ve “havuç” olarak kategorize edilir. “Havuç” gelir attıkça sosyal koruma harcaması oranlarının azaltılması, işsizler için iş eğitimi, öğretimi ve deneyimi programları uygulanarak ücretli bir işe kavuşturmak ve mevcut işgücünde meydana gelecek kayıpları engellemek için çocuk bakımı gibi yardımların genişletilmesidir. “Sopa” ise hak sahiplerinden aktif işgücünde yer alabilecek kişilerin iş arama faaliyetlerinin yakından takip edilmesi, zamana yaygın olarak yapılan yardımların azaltılması veya sınırlandırılmasıdır. Bu politikalar kapsamında sosyal koruma programlarının düzeyi, idari yapısı, çalışabilirlik testi, gelir testi, varlık testi, süreç, idarecinin takdir yetkisi gibi temel özellikleri dikkate alınarak sosyal koruma sistemleri aşağıda belirtilen başlıklar altında yedi tipolojide değerlendirilebilir:

i. Seçici Sosyal Refah Sistemleri: Avustralya ve Yeni Zelanda’ da uygulanan bu sistemde sosyal yardım yapılacak birey ve hane halkı daha önceden belirlenmiş olan risk ve hak kıstaslarına göre imkan ile muhtaçlık tespitinden (means-test) geçirilerek belirlenmektedir. Sosyal yardımlar belli kıstaslara göre belirlenen birey ve hane halkı kategorilerine yapıldığından evrensel nitelikli değil kategoriktir. Bu sistemde amaç sosyal yardım alan bireyin zorda olsa aktif işgücüne kazandırılmasının sağlanmasıdır (Arın, 1993, s.64).

Seçici sosyal sistemler üç tür şekilde uygulanmaktadır. Birinci uygulama başvuruda bulunanların tamamının idare yetkililerince hane ziyareti yapılarak yardıma muhtaçlık durumunun tespit edildiği “itme” sistemi, ikinci uygulama ise belirli bir program dahilinde yapılacak yardımlardan faydalanılabilmesi için daha önceden başvuru merci olarak belirlenen yerlere yönlendirildiği “ekme” sistemi, üçüncü sistem ise topluluğun belirli üyelerince ihtiyaç sahiplerinin tespit edildiği topluluk temelli hedeflemedir (Kidd, 2014, s.14).

Ayrıca bu sistemin uygulanması hem yardım alacak kişilerin tespit edilmesi hem de yardımların alıcılarına ulaştırılması esnasında damgalama ve utanç duygularının yoğun bir şekilde hissedilmesine yol açmaktadır. Bu durumu tetikleyen etkenler ise; gelir testleri ve benzeri yoksulluk ölçümlerinin bireylerin ve hanelerin mahremiyetine saygı göstermeyen yapısı, idari personelin uygunsuz tavırları ve siyasi karar alma süreçlerinin “klientalist” yaklaşımlarıdır (Günaydın, 2022, s.185),

ii. Kamusal Yardım: Yalnızca ABD’ de uygulanan yardıma bağımlı hale gelen edilgen yoksullar ve sınıf altı gruplara yapılan düşük fayda sağlayan, çalışmayı güdüleyen damgalayıcı yardımlardır.

iii. Entegre Güvenliğe Sahip Ağlar: İngiltere, Almanya, Kanada ve İrlanda gibi ölkelerde federatif yapıya rağmen ulusal düzeyde hak temelli yapılan orta düzeyde fayda sağlayan bütünleşik sosyal yardımlardan müteşekkil bir sistemdir.

iv. İkili Sosyal Sistemler: Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg gibi ölkelerde ulusal tabanlı yerel takdir yetkisini de içinde barındıran gelir ve varlık testlerinin orta seviyede esnek olduğu fayda seviyelerinin yüksek olduğu sosyal yardımları kapsar.

v. Gelişmekte Olan Sistemler: Türkiye ve Yunanistan gibi ölkelerde ulusal tabanlı yaşı ve engellilere yapılan kategorik nitelikli yardımlardır. Sosyal yardımlar nakdi ve hizmetler şeklindedir. Faydalar çok düşük ve az bir grubu kapsar.

vi. Vatandaşlığa Dayalı “Artık” Sistemler: Finlandiya, İzlanda ve Danimarka gibi ülkelerde genel nitelikli fayda seviyesi yüksek olan sıkı gelir ve varlık testleri uygulanan yerel takdirlerinde önem arz ettiği sosyal hizmetleri de içeren tam istihdam ve evrensel refah sağlamayı amaçlayan bütünleşik sosyal yardımları içeren sistemdir.

vii. Yerel Takdire Dayalı Sistemler: Avusturya ve İsviçre gibi ülkelerde yerel takdirlerin etkin olduğu, fayda seviyesinin OECD ülkeleri ortalamasının üstünde seyrettiği ancak yerel idare yetkililerine verilen geniş yetki ve damgalanma nedeniyle fayda sahiplerinin az olduğu sistemdir.

3.5.2 Sosyal Koruma Harcamalarının Avantajları ve Dezavantajları

Sosyal koruma harcamalarının avantajları olarak sosyal güvenlik sistemindeki açıkları tamamlayıcı ve pekiştirici olması, kıt kaynakların tasarruflu kullanımını sağlaması, psiko-sosyal faydaları gösterilebilir (Taşçı, 2008, s.?).

Sosyal koruma harcamaları sosyal sigortaların yetersiz kaldığı durumlarda tamamlayıcı ve pekiştirici bir rol üstlenmektedir. Sosyal koruma harcamaları sosyal sigorta alternatiflerin tüketilmesinden sonra başvurulacak son sosyal güvenlik mercidir. Diğer bir ifade ile koruyucu sistemlerin tükendiği yerde “son gelme ilkesi” gereği devletin karşılıksız olarak koruma sağlamasıdır (Özdemir, 2014, s.27). Nitekim sosyal sigorta kapsamında bulunanlar yoksul kesimin küçük bir kısmını içermektedir (Zarazua, 2019, s.3).

Sosyal koruma harcamaları yoksulluğun bireyi ve haneyi riske ettiği ve riskin bunların lehine gelir dağılımını yeniden düzenleyebilecek diğer tedbirler ağı ile karşılanamadığı durumlarda gelir dağılımından değişik sosyal grupların faydalandırılarak sosyal gruplar arasında eşitsizliği gideren düzenleyici bir etki oluşturabilmektedir (Dilik, 1980, s.72).

Sosyal koruma harcamalarının diğer avantajı kategoriler altında belirlenmiş kriterlere göre tespit edilmiş birey ve hanelere yapılması kaynakların tasarruflu ve etkin kullanımını sağlamaktadır. Danimarkalı İktisatçı Zeuthen, yapılan her bir Sosyal koruma harcaması azalan marjinal fayda ilkesi gereğince gereksinim

şiddetinin en yüksek olan birey ve hanelerde kullanılması halinde toplam faydanın yüksek olacağını öngörmüştür (Dilik, 1980, s.72).

Sosyal koruma harcamalarının başka bir avantajı ise gelirini kaybeden birey ve hane halkının tekrar gelir sağlayana kadar olumsuz davranışlar içine girmesini engellemesidir. Gelirini kaybeden bireyler olumsuz bir psikolojik ruh haline bürünerek kendisini başıboşluğa bırakarak alkol ve madde bağımlılığına meyilli duruma gelebilirler (Daşlı, 2018, s.141).

Sosyal koruma harcamaları her ülkenin kendi içerisinde rejimlerinin dünya algısına göre farklı uygulanmakta olduğundan dezavantajlarını algılayış şekilleri de farklılık içermektedir. Liberaller, sosyal yardımların piyasanın doğal işleyişine bir müdahale olduğunu, bu müdahalenin emek arzında azalma meydana getireceği varsayımından hareketle üretimde gerilemeye ve yoksulluğa neden olacağını savunmaktadırlar. Sosyal yardımın keyfi tutumlar ortaya çıkardığı, patronaj ilişkilerini sürdürdüğü, ulusal kaynakları israf ettiği ve siyasal popülizme zemin hazırladığı sıkça vurgulanmaktadır. Böylece, “yoz” politikacıların iktidara gelmesine neden olarak, ülkede yatırımın daha uygun bir şekilde yapılması ve bu kaynakların verimli alanlarda kullanılması gerekirken, kaynak israfına neden olduğu ifade edilmektedir. Muhafazakarlar, sosyal yardımların aile ve akraba ilişkilerini zayıflatarak ve sivil/dini kuruluşların etkisini azaltarak diğer bir ifade ile enformel sosyal yardımlaşma duvarını yıkarak geleneksel bağları yıprattığını, sosyal demokratlar ise sosyal yardımların, sosyal yardım alan vatandaşların damgalandığı, asıl gerekli olan gereksinimlerin karşılanmadığı, klientalist bir hüviyete büründüğünü savunmaktadırlar (Kesgin, 2013, s.82).

Genel olarak sosyal koruma harcamalarının dezavantajları olumsuz psiko-sosyal etkileri, insanların sosyal yardıma bağlı kalarak tembelleşmesi, istismar edilmesi, insan haklarına aykırı olması gösterilebilir (Taşçı, 2008, s.?).

Sosyal koruma harcamalarının olumsuz psiko-sosyal etkileri olarak yoksulların bir nevi damgalanmak suretiyle toplumun diğer fertlerinden ayırt edilerek kategorilere sokulup afişe edilmeleridir (Buğra, 2003, s.78).

Evrensel sosyal yardım sisteminde sosyal koruma harcamaları hak temelli bir anlayışla tüm vatandaşlara sunulduğundan herhangi bir utanç ve damgalanma söz konusu olmamaktadır. Ancak seçici sosyal koruma sistemlerinde alıcıların tespit edilmesi ve yardımların yapılması aşamasında idari personelin davranışları, gelir ve varlık testleri, siyasi aktörlerin klientalist tutumları bireyin ve hanenin mahremiyetinin aşındırması nedeni ile bir utanç ve damgalanma söz konusu olmaktadır (Günaydın, 2022, s.1).

Sosyal koruma harcamalarının diğer bir olumsuz etkisi sosyal yardıma bağlı olarak bireyin tembelleşmesidir. Klasik iktisadın öncülerinden Adam Smith, yoksullar için yapılacak tüm yardımların hiçbir yararı olmadığını ayrıca bu yardımların üretimi de sınırlandıracağını neden olarak ise yardım alan yoksulların, tembelliğe alışarak iş aramaya gerek duymayacaklarını savunmuştur (Çakır ve Aldemir, 2001, s.179).

Shostak (1965, s.94 - 96) ülkenin sosyal refah hizmetlerinin ödeneklerinde, idaresinde ve felsefesinde geniş kapsamlı bir değişiklik yapılmadan yoksulluğa karşı savaşta gerçek bir ilerleme sağlanamayacağını bunun nedeni olarak yoksulların kendi kendilerine hareket ederek sosyal koruma yardımlarının yoksulluğa neden olan engelleri ortadan kaldırabilmekten ya da kurumların bu yönde bir politika geliştirmesinden ziyade yoksullar bunu hayatın bir kaderi olarak görmeleri ve kurumlarında günü kurtarıcı bir nevi polisiye tedbirler alması olarak görmüştür.

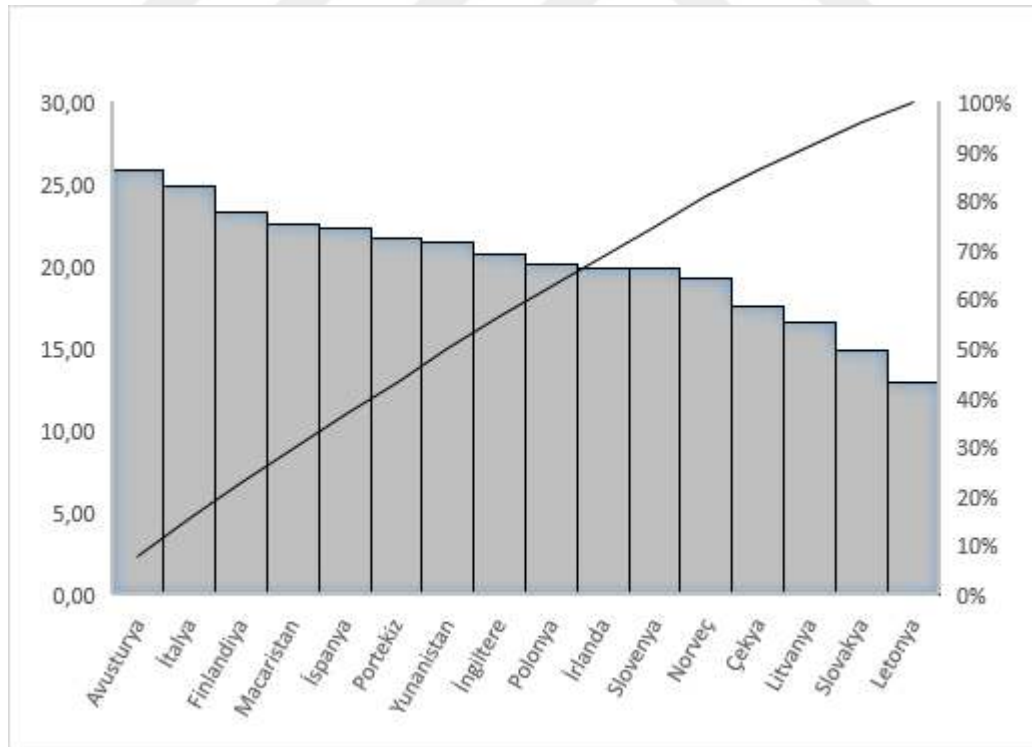
Sosyal koruma harcamalarının olumsuz yönlerinden diğeri olan “istismar” ise iki şekilde kendini göstermektedir. Birincisi, haklılık içermeyen; yani gerçek anlamda ihtiyaç sahibi olunmamasına rağmen sadece yasal gereklilikleri etik olmayan bir şekilde sağlayarak yardım talep etme veya alma meselesidir. İkinci istismar türü de yasal ve bürokrasideki boşluklardan faydalanarak farklı kurumlar aracılığıyla ayrı ayrı yardımlar alınmasıdır (Taşçı, 2008, s.?).

Sosyal koruma harcamalarının olumsuz yönlerinden diğeri de insan haklarına aykırılıklar içermesidir. İnsan hakları insanın insan olmasının getirdiği doğal

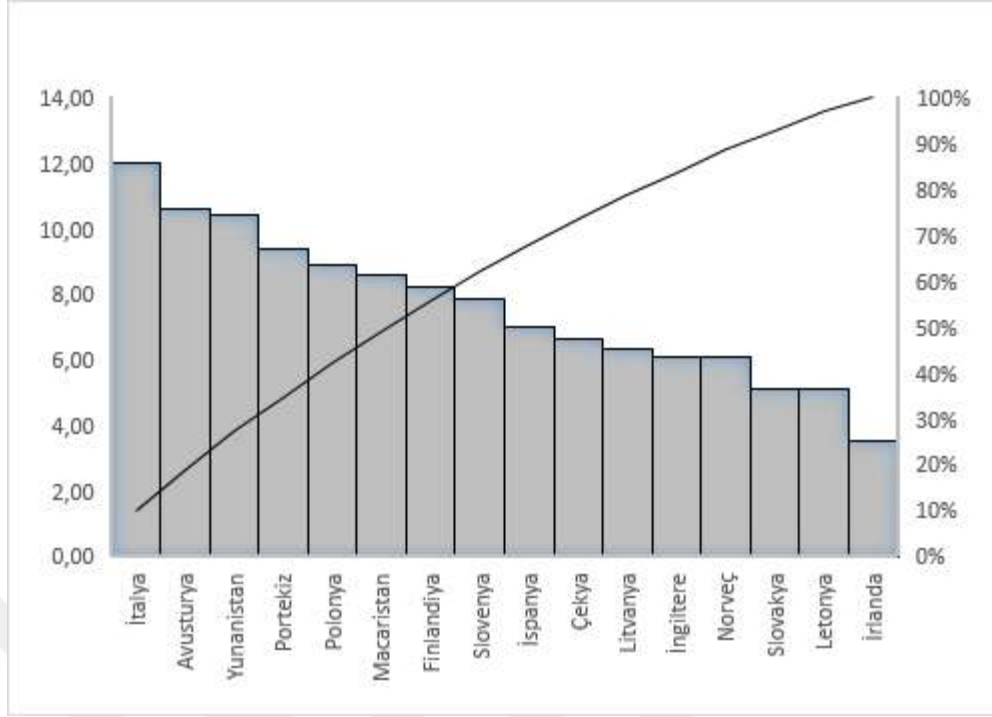
haklardır. Sosyal yardımlar insan aracılığı ile gerçekleştirildiğinden mahremiyet konusunda önemli eksiklikler oluşmaktadır. Bu nedenle insanlar yardım alırken onları ifşa edecek, onurlarını rencide edecek davranışlara maruz kalmaları durumu insan haklarına aykırılık içermektedir (Budak, 2020, s.75).

3.5.3 Sosyal Koruma Harcama Oranları

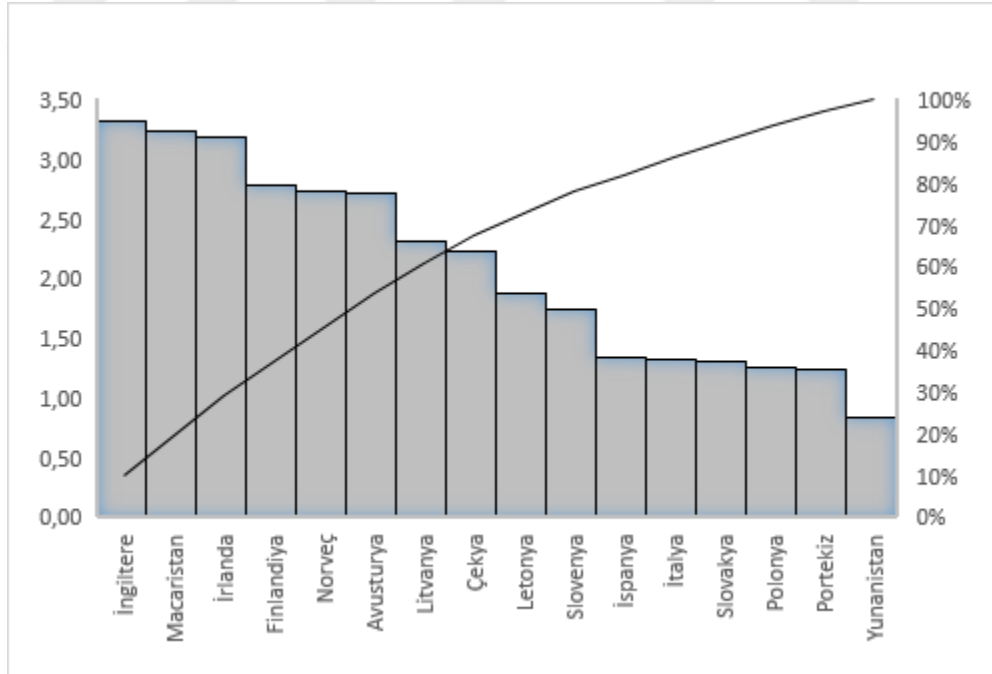
Bu çalışmada ele alınan Avrupa ülkelerinde Avrupa ülkelerinde 2008-2021 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının ortalama olarak GSYH içindeki payı (Şekil 3.1) en fazla Avusturya’ da en az ise Letonya’da, yaşlılık yardımı amaçlı sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı (Şekil 3.2) en fazla İtalya’da en az ise İrlanda’da, aile yardımı amaçlı sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı (Şekil 3.3) en fazla İngiltere’de en az ise Yunanistan’da, işsizlik amaçlı sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı (Şekil 3.4) en fazla İspanya’da, en az ise Norveç’te olduğu görülmektedir.



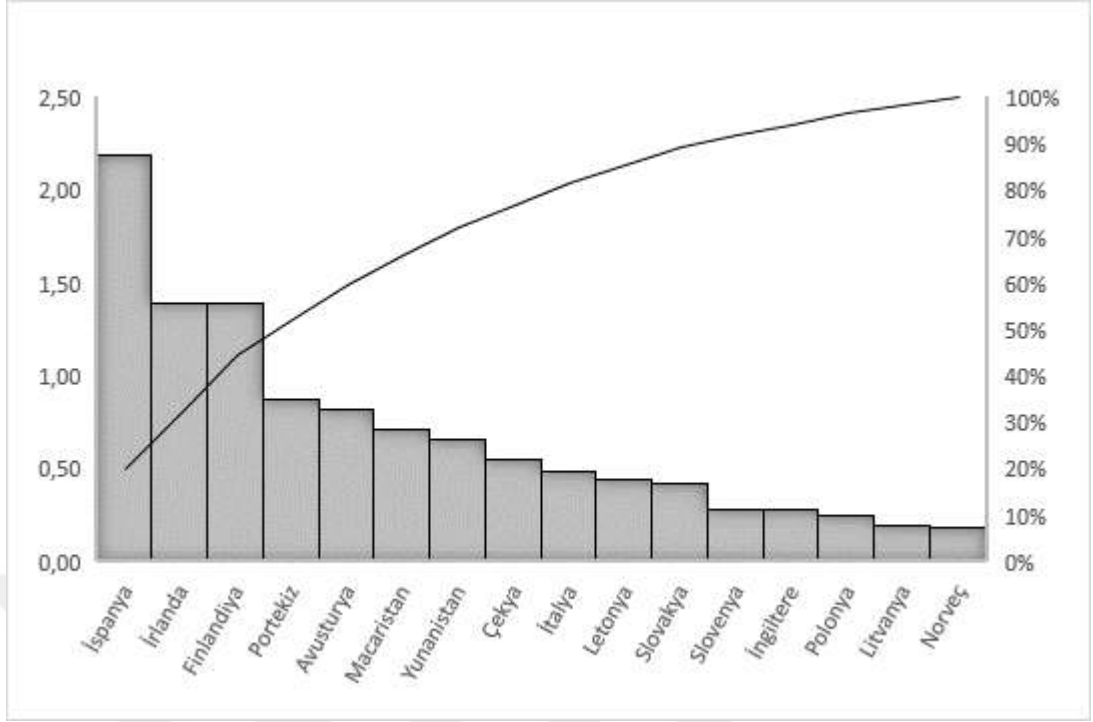
Şekil 3.1 Kamu sosyal koruma harcamalarının GYİH içindeki payı
(OECD verileri (OECD, 2024a) kullanılarak oluşturulmuştur)



Şekil 3.2 Yaşlılık yardımlarının GSYH içindeki payı
(OECD verileri (OECD, 2024a) kullanılarak oluşturulmuştur)



Şekil 3.3 Aile yardımlarının GSYH içindeki payı
(OECD verileri (OECD, 2024a) kullanılarak oluşturulmuştur)



Şekil 3.4 İşsizlik yardımlarının GSYH içindeki payı
(OECD verileri (OECD, 2024a) kullanılarak oluşturulmuştur)

4. YOKSULLUK

Yoksulluk genel kabul görmüş bir tanımlamaya sahip olmayıp mevcut tanımlamalar değer sistemleri, zamana veya coğrafyaya bağlı olarak değişen yaşam gereksinimleri ve tüketim alışkanlıkları gibi insanlar arasında ekonomik farklar oluşturan gelişmiş hayat standartlarının toplumdaki yaygınlığına göre yapılmaktadır. Literatürde, birçok farklı boyutlar içermesi nedeniyle yoksullukla ilgili değişik tanımlamalar mevcuttur (Yaşar ve Taşar, 2019, s.120).

Yoksulluk tanımı yapılırken, genellikle tanımı yapanın kendi araştırma boyutu içinde temel olarak aldığı kriterler çerçevesi içinde kalınsada aşağıda belirtilen boyutları da göz önünde bulundurmuşlardır. Bu boyutlar şunlardır (Aktan, 2002, s.41-42):

- i. Maddi mahrumiyet:** Kişinin veya hane halkı gelirinin, özel tüketiminin ve kamu - yarı kamu mallara erişiminin yetersiz olması.
- ii. Fiziki zafiyet:** Yetersiz beslenme ve neticesinde güçsüzlük, hastalıklara çabuk yakalanma, özürlülük.
- iii. İzolasyon:** Eğitim imkanlarından yoksun kalmak, okur-yazar olamamak, taşrada yaşamak ve değişik nedenlerle ayrımcılığa uğramak.
- iv. Güçsüzlük:** Yoksulluktan bir çıkış yolu bulamamak, içinde bulunduğu bu olumsuz durumu değiştirebilecek bir yeteneğe sahip olamamak, iktisadi, sosyal ve doğal şoklara maruz kalmak, garantili bir işe ve konuta sahip olamamak.
- v. Katılımın yetersiz olması:** Yoksulluğun ne olduğu üzerinde anlaşılması ve azaltılmasına ilişkin plan, proje ve programların hazırlanma ve uygulamaya geçilme aşamalarında herhangi bir etki gücüne sahip bulunamamak.
- vi. Zamanın yetersiz olması:** Kişi veya hane halkının tüm vakitlerini fiziki varlıklarını devam ettirebilmek uğruna gelir elde etmek için harcamaları, kültürel faaliyetleri için boş zamanlarının kalmaması.

vii. Çevre kirliliği ve çevrenin zarar görmesi: Çevrenin kirlenmesi ve zarar görmesi nedeniyle geçim vasıtalarının yok olması sonucunda orman gibi doğal kaynakların tahrip edilmesi.

Ayrıca yoksulluk kavramını tanımlayabilmek için literatürde genellikle dört farklı yaklaşım kullanılmaktadır. Dört farklı yaklaşımda bulunulmasının amacı yoksulluğun çok boyutlu olmasıdır. Yoksulluğu tanımlama yaşamın maddi boyutuyla mı yoksa siyasi, sosyal, kültürel boyutlarıyla mı ilişkilendirilmelidir? Yoksulluk fayda olarak mı yoksa sahip olunan maddi kaynaklar ya da bireyin değer verdiği özgürlüklere sahip olma türünden hangisi ile hangi göstergeler ile ölçülmelidir? Bu soruların cevaplarına göre yoksulluk parasal (gelir) yaklaşımı, kapasite yaklaşımı, sosyal dışlanma yaklaşımı ve katılımcı yaklaşım açıları kullanılarak tanımlanmıştır (Kabaş, 2009, s.2,7).

Parasal (gelir) yaklaşımı, elde edilen parasal gelirin yoksulluk sınırı olarak ifade edilen asgari yaşam standardı için gerekli olan parasal gelirin altında kalmasını belirtir. Bu yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan temel veriler tüketilen mal ve hizmet miktarı ile bu tüketimi sağlayacak parasal gelirdir (Yücel, 2011, s.386).

Yoksulluk, bir toplumda elde edilen toplam gelirin yetersizliği değil, bu gelirin o toplumun bireyleri arasında adil/eşit bir şekilde dağılmaması ile alakalıdır. Başka bir ifadeyle, bu bakış açısına göre yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizliğin/eşitsizliğin bir sonucudur (DPT, 2001b, s.103).

Yoksulluğu maddi bir perspektiften değerlendiren Dünya Bankası, geliri ve harcamayı yoksulluğun ölçütleri olarak kabul etmektedir ve belirlenmiş bir maddi eşik altında gelir veya harcamaya sahip olanları yoksul kabul etmektedir. Bu bağlamda, küresel ölçekte yoksulluğun tespitinde maddi olarak tanımlanmış mutlak bir yoksulluk seviyesi kullanılmaktadır. Mutlak yoksulluk, geri kalmış veya gelişen ülkelerin bir meselesi olarak algılanmakta ve gelişmiş uluslarda artık mevcut olmadığı düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı Dünya Bankası'nın dikkati, gelişen ülkelere yönelmiş ve her ne kadar global yoksulluktan söz edilse de esasen

gelişen ülkelerdeki yoksulluğun açığa çıkarılması hedeflenmiştir (Arabacı, 2019, s.125).

Kapasite yaklaşımı ise yoksulluğu engellemek ve azaltmak için politik alternatifler bütününe dayanmaktadır. Kapasite yaklaşımı insani gelişmenin kapsamlı bir görüntüsünü sunan, milli ve bireysel gelirden yaşanan artışın aynı zamanda insani özgürlüklerinin ileri seviyelere yükselmesini sağladığını yadsımamakta ancak hedef olarak görülmesini yadsımaktadır. Bu yaklaşımda araçlar ile hedefler, kapasiteler ile işlevleri arasındaki farklılıklar öne çıkarılmaktadır. İnsan amaç olarak alındığında toplumsal kesimler arasındaki farklılıklara dikkat çekilmekte ve bireyin özne niteliğinin ön plana çıkarılması yaklaşımın temel unsurunu oluşturmaktadır (Sam, 2008, s.68). Kapasite (capability) bir işin yapılabilmesi için gerekli olan yeterliliği taşımayı ifade eder. Yazabilmek, okumak, araba sürmek, yürüyebilmek gibi birçok becerinin kişideki mevcudiyeti kişinin kapasitesinin kapsamını belirler. Ancak Sen (1992) kapasite kavramını biraz kısıtlayarak “önemli olan işlevleri (functionings) gerçekleştirebilme yeteneği” olarak tanımlar (Şeker, 2009, s.262). Sen (1992) yoksulluğu açlık, kötü barınma, yetersiz eğitim ve sağlık koşulları gibi her insanın mutlak olarak istemeyeceği olumsuz sosyal hallerden kaçınabilme yetisi olan yapabilirlik becerisinden yoksun olmak olarak açıklamıştır. Yoksulluğun sadece gelirden mahrum olma durumu olarak açıklayan görüşleri yetersiz gören bu yaklaşımda, gelir yetersizliği de göz ardı edilmeksizin bireylerin yaşam şartlarını ve arzu ettikleri bir hayatı yaşayabilmelerini sağlayacak hedeflere ulaşmasını etkileyen bireysel ve toplumsal unsurlarında araştırılması önerilmektedir. Örneğin çalışma sürecinde ayrımcılıklarla, eşitsizliklerle karşılaştığından ve yeterli seviyede eğitim almış şekilde bir yetiye sahip olamadığından işgücü piyasasında rahatlıkla emeğini arz edemeyenler, milli gelirden asgari ölçüde bir pay alabilenler ekonomik daralmalardan daha çok ve çabuk etkilenmektedirler (Buğra, 2005, s.7-8).

Sosyal dışlanma yaklaşımı yoksulluğun diğer bir boyut yaklaşımı olarak bireyin mensubu olduğu etnik köken, sahip olduğu dini inanış, ten rengi, cinsiyeti, göçmen-mülteci olması veya bedensel-zihinsel engelli olması gibi nedenlerle

toplum tarafından yok sayılarak toplumsal alanın dışına çıkarılmasıdır (Hekimler, 2012, s.5). Sosyal dışlanma yoksulluğun hem sebebini hem de neticesini oluşturan kapsamlı bir kavramdır. Sosyal dışlanma yeterli maddi imkânlardan mahrum kalınması nedeni ile içinde bulunulan toplumla bütünleşmeyi sağlayamama durumudur (Şahin, 2009, s.79).

Toplumun ortalama refah seviyesi yükseldikçe, bireyler gıda, giyim, barınma gibi temel gereksinimlerini karşılaya bile toplum tarafından normal kabul edilen unsurlara sahip olamama durumunda eğitimden, iş piyasalarından ve sosyal yaşamdan dışlanarak sosyal dışlanmaya uğrarlar. Bu durum, bireylerin kapasitelerinde azalmaya ve işlevlerini yerine getirememelerine neden olarak onları yoksulluk içine sürükler. Bu nedenle, gelişmiş bir ülkeden söz edildiğinde, yoksulluğun nedeni temel ihtiyaçların eksikliği değil, toplum tarafından normal olarak kabul edilen standartların karşılanamamasıdır (Arabacı, 2019, s.130).

Katılımcı yaklaşımda ise rutin yoksulluk araştırmaları “yoksulluk dışarıdan dayatılıyor ve yoksul bireylerin bakış açılarını yansıtmıyor” eleştirilerine maruz kalmasına istinaden geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Chambers (1994)’ in öncülüğünde gelişen bu modelde yoksul olarak adlandırılacak bireylerin belirlenmesi ve yoksulluğun boyutları hakkında kararlar alınırken bireylerin katılımı sağlanmaktadır (Kabaş, 2009, s.19).

Katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri (PPA Participatory Poverty Assessments) mahalli toplumların hayat koşullarını analiz ederek ulaşılan neticeleri yine bu toplumla paylaşarak geliştiren yöntem ve yaklaşımlar olarak tanımlanmaktadır (Chambers, 1994, aktaran Laderchi vd, 2003, s.23).

Katılımcı yaklaşımına göre ‘halk katılımı’ yoksul insanlara yaşamlarını etkileyen politik karar ve kuruluşlar üzerinde daha fazla etki ve denetim sağlama fırsatı vermiştir. Bu katılım üç perspektifte ele alınabilir. İlk perspektif, bireyler kalkınmanın ‘faydalanıcıları’ olarak bulunur ve kendilerine fayda sağlaması beklenen müdahalelerin etkinliğini artırmak amacıyla bu süreçlere destek vermeye teşvik edilir. İkinci perspektif gelişimin faydalarından yararlanması beklenen

bireyler tarafından benimsenen ve yönetilen bir süreç olarak durumu tersine çevirir. Bu nedenle, aksi takdirde dışarda bırakılacak olanların kaynaklar üzerinde hak ve mülkiyet elde etmek amacıyla katıldıkları daha geniş demokrasi ve eşitlik mücadeleleriyle ilişkilendirilebilir. Üçüncü perspektif, gelişimde faaliyet gösteren bireyler ile kalkınmadan yararlanmayı hedefleyen kişiler arasında daha sıkı bir bağ kurmanın gerekliliğini ortaya koyar. Katılım, bireyler üzerinde ya da onlar adına değil, bireylerle iş birliği yapmayı kapsar. Bu katılım üç türde değerlendirilmektedir (Cornwall, 2000, s.20-22):

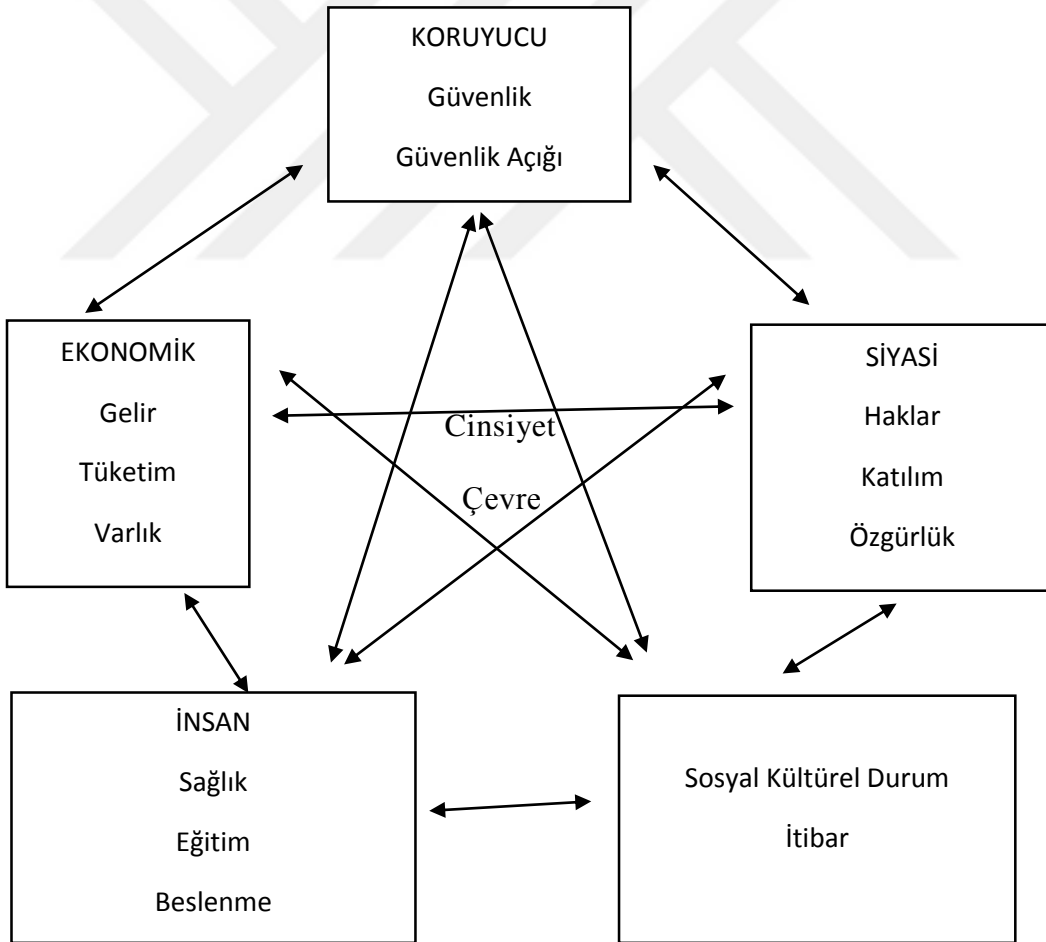
- i. İnsanların yoksullukla mücadele programlarına doğrudan katılımı halinde verimlilik etkinlik ve faydalara erişimde eşitliğin sağlanarak başarı sağlanacaktır. Burada kurum ve kuruluşlar katılımcıları programların uygulanmasında rol almasını sağlar ancak programın içeriğinin belirlenmesinde herhangi bir etkide bulunmalarına izin verilmez.
- ii. İnsanların kendi kaderlerini kendileri tayin etme hakkından hareketle yoksullukla mücadele programlarında sadece uygulamada değil alınacak kararların belirlenmesinde de söz hakkı olmasını içerir.
- iii. Karşılıklı öğrenme yoksullukla mücadele programını uygulayanlar ile hizmet ettikleri insanlar arasında karşılıklı iletişim, saygı, dinleme ve öğrenmeyi içermektedir.

Bu kriterler dikkate alındığında genel anlamda yoksulluk kavramı kişinin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan beslenme, barınma ve giyim gibi temel insani gereksinimlerini karşılayabilme imkân ve yeteneğinden mahrum kalması (Öztürk ve Çetin, 2009, s.2661), burada geçen gereksinimler maddi kaynak olarak ele alındığında ayrıyeten sağlık, eğitim, eğlence ve iletişim gibi insani gelişmişliğin göstergesi olan kültürel kaynaklara erişebilme imkân ve yeteneğinin kısıtlı veya hiç olmamasıdır (Marshall, 1999, s.825).

Yukarıdaki tanımda geçen imkân kavramı, ekonomik sistemin işleyişinin oluşturduğu gelir dağılımında meydana gelen dengesizlikler nedeniyle servetin belli elitlerde toplanmasına bağlı olarak bireylerin bu gelirden az ya da hiç pay

alamamalarını, yetenek kavramı ise mevcut alınan eğitimin ve kullanılan teknolojinin modern dönemin koşullarının gerisinde kalması gibi nedenlerle kişisel becerilerin geliştirilememesinden kaynaklı olarak ekonomik fırsatlardan istifade edememe durumunu ifade etmektedir (Gündoğan, 2008, s.43).

ILO (2006)' ya göre yoksulluk, bireylerin yeterli maddi kaynaklardan (gıda, barınak, giysi, konut) mahrum kaldığı, temel hizmetlere (sağlık hizmetleri, eğitim, içme suyu) erişim sağlayamadığı ve haklarını kullanma, paylaşım içinde bulunduğu, yaşadığı ve çalıştığı sosyal, ekonomik ve politik çevrelerini etkileyen yapı ve süreçlere seslerini duyurma kapasitelerinin kısıtlandığı ya da yetersiz kaldığı bir durumdur (Vandenberg, 2006, s.8).



Şekil 4.1 Yoksulluğun boyutları (OECD, 2001, s.39)

Şekil 4.1’ de ki her kutu diğerlerini etkileyen, diğerlerinden etkilenen bir yoksulluk boyutunu göstermektedir. Toplum üyeleri az miktarda tüketim yapabilir ve kısmen yetersiz kaynakları nedeniyle savunmasızlık yaşayabilirler. Bu durum, çoğunlukla düşük gelir, zayıf sağlık ve eğitim durumu ya da ani riskler neticesinde birkaç üretken yetilerini kaybetmelerinden kaynaklanır. İnsan hakları ile siyasi özgürlüklerin eksikliği, sert çatışma anlarının riskini artırır. Savunmasızlık ve sosyal dışlanma, bireylerin insan ve siyasi yeteneklerini kısıtlar, gelirlerini ve varlıklarını azaltır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluğun tüm yönlerini kapsamaktadır; çünkü yoksulluk, cinsiyetle bağlantılıdır. Kültürel yapıların çoğu, kadınlara yönelik derin köktenci önyargılar ve ayrımcılık barındırmaktadır. Yoksulluk yaratan süreçler, erkekleri ve kadınları farklı şekillerde ve derecelerde etkilemektedir. Kadın yoksulluğu, erkek yoksulluğundan daha yaygın olup genellikle daha serttir. Yoksul hanelerdeki kadınlar ve kızlar, temel tüketim ve kamu hizmetlerinde hak ettiklerinden daha azını almaktadırlar. Okuma yazma bilme olasılıkları daha düşüktür ve toplumlarında politik ve sosyal olarak dışlanmışlardır. Bu sebeple, kadınların yoksulluğu aşma yetenekleri genellikle erkeklerden farklıdır. Yoksulluğun çeşitli boyutlarının sıkı bir şekilde bağlantılı olması, yine de ayrı ve eksik bir biçimde ilişkilendirilmesi, çok boyutlu bir kavram olmasının önemli bir nedenidir (OECD, 2001, s.40).

Literatürde genel olarak yoksullukla ilgili olarak, temel fizyolojik ihtiyaçların özellikle beslenme ihtiyacının karşılanması, ikinci olarak ilk tanımın biraz daha genişletilmesiyle beslenmenin yanı sıra giyinme ve barınma gibi diğer hayati gereksinimleri, üçüncü olarak ise, temel ihtiyaçların ötesinde bireyin sosyal çevresinde eğitim, sağlık durumundaki ilerlemeler ve toplumsal yaşamda karar alma süreçlerine aktif katılımı içeren tanımlamalar yer almaktadır (Özcan, 2018, s.2). İaşe, barınma ve giyinme gibi temel insani gereksinimlerden mahrum olmak dar anlamda yoksulluk, bu gereksinimlerini karşıladığı halde toplumun ortalama refah düzeyinin yaşam standardı seviyesine erişememek ise geniş anlamda yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Literatürde dar ve geniş anlamda yoksulluk kavramları ifade edilirken baz alınan kriterler farklı yoksulluk türlerini ortaya çıkarmaktadır (Erdoğan, 2003, s.174).

4.1 Yoksulluk Türleri

Yoksulluk türleri çok farklılık içerse de genel olarak mutlak yoksulluk, nispi yoksulluk, kronik yoksulluk, insani yoksulluk ve çalışan yoksulluk olarak sınıflandırılmaktadır.

4.1.1 Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramı resmi olarak ilk kez 1973 yılında Dünya Bankası Başkanı Robert S. McNamara tarafından kullanılmış (Gökçek ve Organ, 2023, s.74), ilk olarak 1990 yılı Dünya Bankası Raporunda tanımlanmıştır (Gümüş ve Acar, 2023, s.94).

McNamara, mutlak yoksulluğu daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hastalık, bebek ölümlerinin fazlalığı, cehalet, yetersiz beslenme ve temel insani ihtiyaçlardan mahrum kalmak, insan onuruna yakışmayacak bir yaşam koşulu içerisinde yaşamak olarak açıklamıştır (McNamara, 1973, s.6).

ILO (1977, s.22)' ya göre temel insani ihtiyaçlar bir ailenin fizyolojik gereksinimini giderecek yeterli gıda, barınma, giyinme ve ev eşyaları gibi özel tüketim malları ile temiz su, kanalizasyon, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlerdir.

Ancak, Dünya Bankası 1990 yılında yaptığı bir çalışmayla temel insani ihtiyaç kavramını küresel manada nesnel bir kritere indirgemıştır. Bu kriter kişi başına tüketilen kalori miktarıdır. Bir insanın günlük geliri yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan 2400 k/cal kalori miktarı içeren iâşe giderini karşılamıyorsa bu durumda olan insanlar “mutlak yoksul” olarak kabul edilmiştir (DPT, 2001(b), s.104).

Dünya Bankası mutlak yoksulluk kriterini parasal olarak, ulusal yoksulluk sınırlarının ve farklı ülkelerin yaşam standartlarının kıyaslanmasına olanak tanıyan satın alma gücü paritelerinde (SAGP) farklılıklarda düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile hesaplamaktadır. Ulusal yoksulluk sınırı tipik olarak bir

kişinin gıda, giyim ve diğer temel gereksinimleri için asgari olarak yaptığı harcama miktarıdır. Bu miktar dolar para birimi cinsinden düşük gelirli ülkeler için 2,15\$, orta gelirli ülkeler için 3,65\$, üst-orta gelirli ülkeleri için ise 6,85\$'dır. Düşük gelirli ülkeler için belirlenen 2,15\$ aynı zamanda küresel yoksulluk diğer bir ifade ile aşırı yoksulluk sınırı olarak kabul edilir. Bu miktarlar “1,15\$ + ortalama tüketimin %50'si” formülü kullanılarak hesaplanır. 1,15\$ bir insanın hayatını biyolojik olarak devam ettirebilmesi için gerekli olan harcama miktarıdır (Jolliffe vd, 2022, s.1).

Satın alma gücü paritesi, ülkelerin fiyat seviyeleri arasında farklılaşma olmadığı ve dünyanın her yerinde aynı mal/hizmetlerin veya bir sepet mal/hizmetin ortak para biriminden ifade edildiğinde aynı fiyata sahip olduğu yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım reel döviz kurunun sabit kalması kaydıyla, satın alma fiyatını evrensel bir para biriminde ülkelerin ulusal para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyerek aynı mal/hizmetin veya bir mal/hizmet sepetinin dünyanın her yerinde aynı fiyattan satın alınabileceğini ifade etmektedir (Akçay ve Erataş, 2015, s.1).

Satın alma gücü paritesi mutlak ve nispi olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır.

Mutlak satın alma gücü paritesi döviz kurlarına göre ulusal para birimlerine çevrilen fiyat seviyelerinin ülkeler arasında aynı olması gerektiğini başka bir ifade ile bir ulusal para biriminin dünyanın her yerinde aynı satın alma gücüne sahip olduğunu belirtir. (A) ve (B) gibi iki ülkede tek mal/hizmet için satın alma gücü paritesi aşağıdaki şekilde hesaplanır (TÜİK, 2012).

$$SGP=Pia/Pib \quad (4.1)$$

SGP=Satın alma Gücü Paritesi

Pia=İ mal/hizmetinin (A) ülkesindeki fiyatı.

Pib= İ mal/hizmetinin (B) ülkesindeki fiyatı.

Nisbi satın alma gücü paritesi döviz kurunun ülkeler arasındaki fiyat seviyelerinde meydana gelen artış farkını yani enflasyon oranlarındaki değişim miktarının

farkına göre belirlenmesine dayanır. Diğer bir ifade ile ülke içinde ulusal para biriminin satın alma gücü ne derece düşüyorsa, ülke dışında da o derece düşürülmelidir. Bu durumda döviz kurundaki değişimin yüzdesi yurtiçi enflasyon oranı ile yabancı enflasyon oranı arasındaki fark kadar olacaktır. Bunu formüle edecek olursak aşağıdaki biçimde gösterebiliriz (Bilgin, 2018, s.20).

$$(S_1 - S_0) / S_0 = p - p_f \quad (4.2)$$

S_0 = Baz alınan yıldaki döviz kuru.

S_1 =Sonraki dönemde geçerli döviz kuru.

$(S_1 - S_0) / S_0$ = Kurdaki yüzde değişme.

p = Yurtiçinde iki dönem arasındaki enflasyon oranı,

p_f = Yabancı ülkenin iki dönem arasındaki enflasyon oranı.

Sonuç olarak mutlak yoksulluğu, temel insani ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli olan gelir ve tüketim denkleğinin Satın Alma Gücü Paritesi olarak ifade edilen yoksulluk çigisini gösteren parasal sınırın altında kalınılması olarak tanımlayabiliriz.

Mutlak yoksulluk, dünyanın tüm bölgelerinde var olmakla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla kendisini hissettirmektedir (Taş ve Özcan, 2012, s.3).

4.1.2 Nispi (Görelî) Yoksulluk

Nispi yoksulluk kavramını 1973 yılında Dünya Bankası Başkanı Robert S. McNamara tarafından resmi olarak ilk kez kullanılmıştır (Gölçek ve Organ, 2023, s.74). McNamara, göreceli yoksulluk kavramını, bazı ülkelerin diğer ülkelere daha çok zengin olması veya belirli bir ülkenin bazı vatandaşlarının diğer vatandaşlardan daha az kişisel zenginliğe sahip olması olarak tanımlamış ve bu durumun bir alternatifi olmadığını süreklilik göstereceğini ifade etmiştir (McNamara, 1973, s.6).

Görelî yoksulluk kavramı, akademik alanda ilk olarak İngiltere özelinde Peter Townsend (1979) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda kullanılmıştır (Gölçek ve Organ, 2023, s.76).

Townsend (1979, s.31) gelir seviyesi yüksek toplumlarda yoksullar bulunabileceği, gelir seviyesi orta olan toplumlarda da yoksullar bulunabileceği ancak birinci toplumdaki yoksulların ikinci toplumdaki yoksullara göre daha iyi bir durumda olabileceklerini belirtmiştir. Buradan hareketle bireyler, aileler ve gruplar içinde bulundukları toplumda geleneksel olan ve yaygın olarak kabul edilmiş gıdaları tüketmek, sosyal aktivitelere katılmak, sosyal imkân ve yaşam olanaklarına sahip olabilmek için gerekli kaynaktan yoksun olma durumunu göreceli yoksulluk olarak ifade etmiştir.

Smith (2020, s.655)' e göre tüketilen mal ve hizmetler zorunlu ya da lüks kategorisindedir. Zorunlu mal ve hizmetler bireyin fizyolojik yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olanlar olduğu kadar içinde yaşanılan toplumda oluşan belli bir sosyal itibar içeren ekonomik yaşam standartlarının altında kalmamak için olanları da ifade eder. Birey, varlığının ve gelirinin temel gereksinimlerini karşıladığı ancak içinde bulunulan toplumun ortalama asgari refah seviyesine eşit bir yaşam standardını karşılamadığında bulunduğu toplumda göreceli yoksul sayılacaktır.

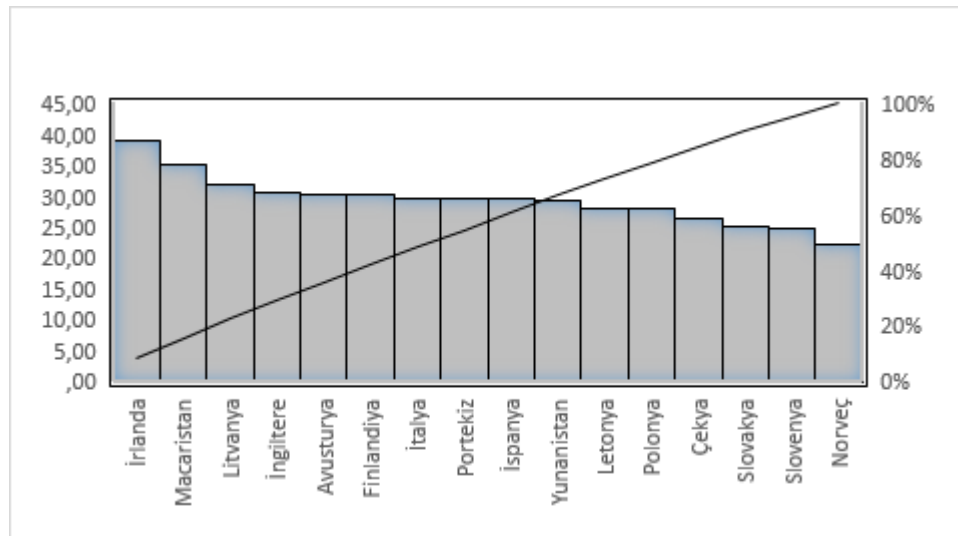
Nispi yoksullukta düşük gelire sahip olanlar ile yüksek gelire sahip olanlar arasında ortalama bir gelir eşiği belirlenerek bu eşiğin altında kalanlar yoksul sayılmaktadır. Mutlak yoksulluk tanımlarında kişi başına sabit gelir(tüketim) dikkate alınırken nispi yoksullukta başka sosyal grupların ortalama geliri(tüketimi) esastır. Gelir ve refah dağılımındaki eşitsizliklere odaklanan nispi yoksulluk sınırı toplumun ortalama geliri(tüketimi) belirlenerek bu gelirin(tüketimin) belirli bir yüzdesi olarak tespit edilmektedir (Yıldırım ve Arpacıoğlu, 2011, s.63).

Spicker (1993, s.8) yoksulluğun mutlak ve nispi tanımlamalarının politik argümanlar içerdiğinden hareketle mutlak yoksulluk kavramının daha çok sağ-

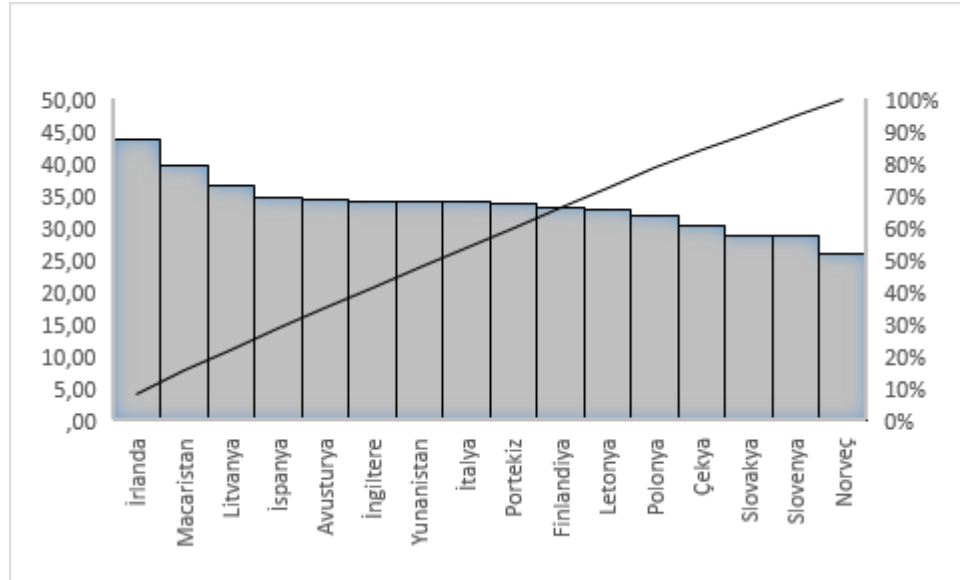
muhafazakar politikacılar, nispi yoksulluk kavramının ise sol - sosyal demokrat politikacılar tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Mutlak yoksulluğa devletin yanıtı, sunduğu imkânlarla kısıtlı iken nispi yoksullukta yoksulluk geniş bir bakış açısı ile ele alınarak toplumda yoksulluğa neden olan problemlerin devlet kanalı ile çözümlenmesi hedeflenir.

4.1.2.1 Nispi Yoksulluk Oranları

Bu çalışmada analize dahil edilen Avrupa ülkelerinde 2008-2021 yılları arasında ortalama nispi yoksulluk oranlarını gösteren Şekil 4.2 ve Şekil 4.3 incelendiğinde yoksulluk oranının en yüksek olduğu ülke İrlanda en az olan ülke ise Norveç'tir. Genel olarak ülkelerin yoksulluk oranları birbirlerine yakın değerlerdedir. Herzog (2018)' a göre İrlanda' da yoksulluğun yüksek seyretmesi genel nedeni olarak 2008 yılı küresel finans krizinin etkileriyle beraber düşük ücrete tabi çalışan yoksulların temel gereksinimlerini zor karşılamaları, toplumda yapısal ekonomik eşitsizliklere bağlı olarak harcanabilecek gelirlerin büyük bir bölümün toplumun ilk %10' luk ekonomik diliminde toplanması gösterilebilir. Yoksulluk oranının en düşük Norveç'te görülme nedeni ise bu ülkede uygulanan sosyal koruma politikalarının etkin, gelir dağılımının dengeli ve işgücü piyasalarında devletin rekabetçi değil tamamlayıcı (düzenleyici) olmasıdır (Küçükoğlu ve Ercan, 2019, s.2302).



Şekil 4.2 Piyasa gelirine dayalı yoksulluk oranı (%50)
(OECD verileri (OECD, 2024b) kullanılarak oluşturulmuştur)



Şekil 4.3 Piyasa gelirine dayalı yoksulluk oranı (%60)
(OECD verileri (OECD, 2024b) kullanılarak oluşturulmuştur)

4.1.3 Kronik Yoksulluk

Genel kabul gören yaklaşıma göre kronik yoksulluk beş yıl ve/veya daha fazla süreyle yoksulluk içinde bulunmayı ifade etmektedir. Yoksul kalan süre arttıkça yoksulluğun etkisi ve şiddeti artmaktadır (Temiz, 2008, s.64).

4.1.4 Kronik Yoksulluğun Müdavimleri: Dezavantajlı (Korunmaya Muhtaç) Gruplar

Dezavantajlı olmanın temel özelliği, ana akım toplumun kabul ettiği kendi kendine yeterlilik için gerekli araçlara erişim sağlanamaması nedeniyle bu toplumun dışında kalmaktır. Bu araçlar sağlık, temel eğitim, sermaye, toplumsal duyarlılık, toplum desteği, istihdamdır. Dezavantajlılar, bu araçlardan hangi kriter baz alınarak ana akım toplumun dışında kalıyorsa o şekilde adlandırılırlar. Mesela toplumsal duyarlılık aracında ırk gibi ana akım toplum tarafından kabul edilen kriterler baz alındığında azınlık ya da göçmen; cinsiyet ise kadın; istihdam ise vasıfsız; sağlık ise engelli gibi sıfatlarla adlandırılırlar (Mayer, 2003, s.2).

İnsan hakları söylemlerinde dezavantajlı gruplar devletin özel olarak ilgilenmesi gereken sosyo-ekonomik ve kültürel yoksunluk, cinsiyet, yaş, ırk, din ve engellilik gibi nedenlerle devamlı olarak ayrımcı muamelelere maruz kalan ve istismara uğrayan nüfusun özel kesimleridir. Yoksulluk bu statüyü oluşturan ana faktördür (Sastry, 2012, s.12).

Yoksulluk işgücü piyasasında rahatlıkla emeğini arz edebilecek, çalışma sürecinde ayrımcılıklarla, eşitsizliklerle karşılaşmayacak şekilde bir yetiye sahip olamamaktan kaynaklanmaktadır (Ryder, 2020, s.?).

4.1.4.1 Kadın yoksulluğu

Dünya genelinde kadınların istihdam oranının erkeklerin istidam oranının yarısından bile az olduğu görülmektedir. Kadın istihdam oranı kendi içinde değerlendirildiğinde ise eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam oranı artsa da kadın olmanın yanında bir de eğitimden yoksunluk kriteride belirleyici olmaktadır. Ayrıca bu veriler ana akım toplum tarafından belirlenen sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapıya ilişkin kesin kabullerin kadınla ilgili olanlarının istihdam politikalarına da yansıdığı göstermektedir. Örneğin geleneksel aile yapısının devam ettiği ülkeleri dikkate alırsak bu ülkelerde kadının cinsiyet rolü annelik ve eşlik görevi olup kariyeri ikinci planda kaldığından kendi iradesi dışında istihdama katılamaya bilmektedir. Ayrıca istihdam sürecinin iş bölümünde kadın kendisine ana akım toplumun erkeksi ve kadınsı işler olarak kategorize ettiği mesleklerden kadınsı olanlardan birini tercih etmek zorunda kaldığından erkeksi olarak görülen işe girmekten toplumca kınanma kaygısı ile girmeyebilmektedir. Örneğin kadınlar daha çok öğretmenlik, hemşire gibi kamudaki meslekleri tercih etmektedirler. Eğitim seviyesi baremi aşağı indikçe kadının istihdama katılım oranı azalmakla beraber çoğu ek işgücü olarak görülüp düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Hatta istihdam verilerine yansımayan kayıt dışı çalışanları da bu gruba dahil edebiliriz (Erikli, 2020, s.1,47).

4.1.4.2 Çocuk yoksulluğu

Çocuk Haklarına dair sözleşmenin birinci maddesinde “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu dışında, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” denilmiştir (UNİCEF, 1989).

İş gücü piyasasında çocuk işçiliği ucuz işçilik olduğundan istismara açık olup çocuklar çeşitli sebeplerle iş hayatına bir şekilde katılmaktadır. Yoksul ailelerde bulunan çocukların bir kısmı kendi ihtiyaçları ile beraber ailesinin giderlerini karşılamak, bir kısmı ailesine yük olmamak için kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştıkları, kırsal kesimde bu oranların daha yükseldiği görülmektedir. Bu süreç içinde -ekmek parası- için çalışan çocuklar eğitimden ve yaşlıları ile oyun oynamaktan uzaklaşmaktadır. Ayrıca vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam edildiklerinden düşük ücrete tabi işlerde istihdam edilmektedirler. Bu süre zarfında gerekli eğitimi alamadıklarından ileride de yüksek gelir getirecek işlerde çalışma şanslarını yitirmektedirler. Ayrıca yoksul aileler her bir çocuğa bir ekonomik değer atfetme eğiliminde olduklarından varlıklı ailelere oranla daha fazla çocuk sahibi olmakta ve bu durum çocuk işçi sayısı ile beraberinde yoksulluk oranını artırmaktadır (Tunçsan, 2000, s.244).

4.1.4.3 Engellilerin yoksulluğu

Dünya nüfusunun %15’ ini oluşturan (WHO, 2011, s.1) engelliler çeşitli kurumlarca farklı şekillerde tanıma tabi tutulmuşlardır. BM Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli ve A/RES/61/106 tarihli kararıyla kabul edilmiş olan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin amaçlarının belirtildiği birinci maddede, “Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” şeklinde tanımlanır (UN, 2006, s.4).

Engellilik ve yoksulluk arasında kendilerine özgü biçimleriyle dinamik bir ilişki mevcut olup birbirlerinin nedeni ve sonucu olabilmektedirler. Yoksulluğa bağlı olarak sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişim sağlayamayan engelliler sosyal

risklere daha açık maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle yoksulluk şartları içinde yaşamını devam ettiren ailelerde sağlıklı bir hamilelik döneminin geçirilmemesi engelli gruplarına göre değişen oranlarda olmakla birlikte hemen hemen bütün engelli gruplarının ortaya çıkışında büyük ölçüde etkili olmaktadır (İkizoğlu, 2001, s.93).

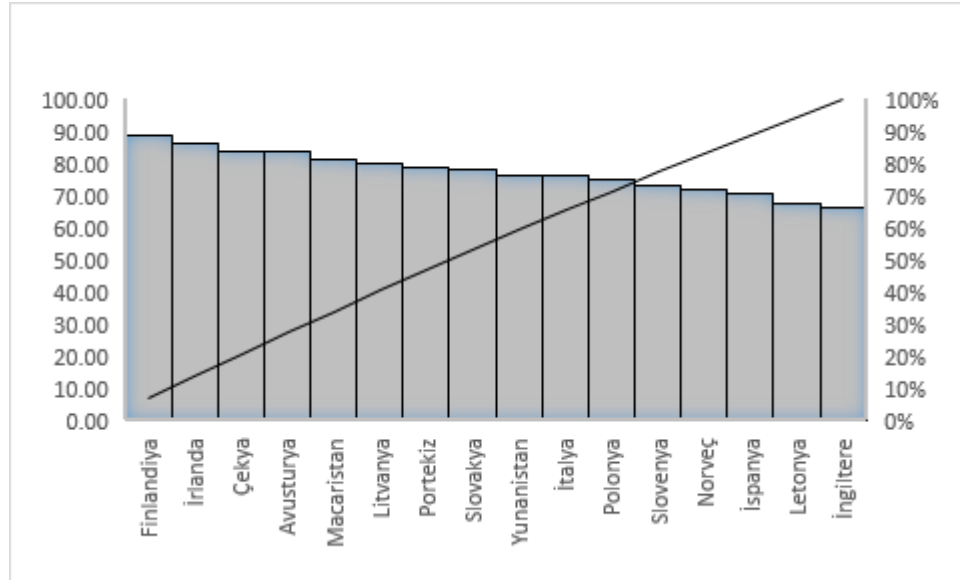
Engelli insanların işsiz kalma ihtimali daha yüksek olup istihdam edildiklerinde ise elde ettikleri kazanç nispeten düşüktür. Bu nedenle engelli insanlar diğerlerine göre daha çok yoksulluğu tecrübe emektedirler. Ayrıca kişisel bakım ve tıbbi hizmet gibi giderlerinde yüksek olması yoksulluğu arttıran diğer bir nedendir (WHO, 2011, s.5).

4.1.4.4 Yaşlıların yoksulluğu

Dünya Sağlık Örgütü, 45-59 yaş arasını orta yaş, 60-74 yaş arasını yaşlılık, 75-89 yaş arasını ileri yaşlılık, 90 yaş ve üstünü ise ihtiyarlık kategorisine alan bir sınıflandırma yapmıştır. Yaşlanma böyle bir biyolojik tekamülü zorunlu kılmakla birlikte, bu değerlendirmenin mutlak ve sabit olduğu iddia edilemez (Kutsal, 2006, s.2).

Yaşlılık dönemindeki yaşam standartlarının düşmesi ve yaşlı yoksul sayısının artışının temel sebebi, bireylerin aktif iş yaşamlarında sosyal güvencelerine yeterince önem vermemeleri, yani kayıt dışı çalışmalarıdır. Ayrıca, gelişmiş ülkeler dışında kalan diğer ülkelerin sıklıkla karşılaştığı sorunlardan biri olan düşük tasarruf oranları, yani yaşlılık dönemi için gerekli birikimlerin yapılamaması veya birikim yapacak gelir elde edememek, yaşlılık yoksulluğunu artırmaktadır (Can, 2013, s.19).

İşgücü arzının da zamanla azalması ve yaşlanan insanların gelirinin nasıl finanse edileceği bir problem oluşturmaya başlamıştır. Emeklilik maaşı kapsamını genişletmede ve yeterliliği garanti etmede finansman en önemli faktördür. Çoğu ülkede bu finansmanın karşılanmasında kamu gelirleri kullanılmakta ve bu durumda düşük gelirli işçiler veya orta sınıf üzerindeki vergi yükü artmaktadır.



Şekil 4.4 Yaşlıların yoksulluk oranı (%50)
(OECD verileri (OECD, 2024b) kullanılarak oluşturulmuştur)

Şekil 4.4 incelendiğinde yaşlı yoksulluk oranı en yüksek ülke Finlandiya'dır. Bunun nedeni olarak dünyada Japonya ülkesinden sonra ikinci en yaşlı nüfusa sahip ülke olması gösterilebilir. Birleşmiş Milletler verilerine göre her 100 kişiden 39,2' sinin yaşı 65' in üzerinde ve sosyal koruma kapsamında yardım almadan hayatını idame ettiremeyeceklerin oranı %47,5 civarındadır (Indepentend Türkçe, 2021). Yaşlı yoksulluk oranının en az İngiltere olması ise bu ülkede sosyal koruma harcamalarının bu kapsamda etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir (Solmaz ve Avcı, 2017, s.64).

4.1.4.5 Göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, geçici koruma altında olanların yoksulluğu

Uluslararası Göç Örgütü tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğüne göre göç,

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir”,

göçmen “...hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertleri...” şeklinde tarif edilmektedir (IOM, 2009).

Mülteci, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile üye devletler arasında kabul edilen Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmenin 1(A)(2).maddesinde “...ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen her şahıs...” şeklinde tanımlanmıştır (Mülteci-Der, 2024, s.2).

Geçici koruma altında olanlar ile ilgili olarak ise 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 91. maddesinde “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.” denilmektedir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013, md.91).

Bu tanımlar bağlamında göçmen ile mülteciyi ayıran temel kriterin ülkesinde siyasi veya kendi sosyal konumu gereği göreceği zulüm korkusu ile yapılan zorunlu göçtür. Bu türde göç eden kişi mülteci olarak tanımlanırken, bu zorunluluk haricinde göç eden kişiler göçmen olarak nitelendirilmektedir. Geçici koruma ise yaygın şiddet ortamından kitleler halinde sınırlara akın edenler için oluşturulan geri gönderilmeme, temel ihtiyaçların karşılanması gibi temel ilkelerin uygulandığı bir nevi yasal statüdür (Nurdoğan ve Öztürk, 2018, s.1166).

Doğal olarak göçler ve sığınma talepleri ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere olmaktadır. Göçmenlerin işsizlik oranı AB üyesi olan ülkelerin çoğunda yüksek seyretmektedir. Yaşanan ekonomik krizler neticesinde yasal olarak göç etmiş olan göçmenlerin dahi büyük bir çoğunluğu işini kaybetmiştir. İşlerini kaybeden bu göçmenlerin büyük bir bölümü nispeten daha düşük ücretli işlere ve enformel sektöre yönelmiştir. Özellikle AB ülkelerinde nüfusun giderek yaşlanması ve Güney Avrupa ülkelerinde kendi vatandaşlarının çalışmak istemediği, çalışma şartları, ücret ve diğer sosyal hakları oldukça düşük, bir kesimi de tehlikeli, zor ve hijyen koşulları kötü olan işlerde göçmenler istihdam edilmektedir. Bu anlamda,

göçmenlerin istihdam koşulları gün geçtikçe zorlaşmakta ve ücretleri düşmekte ve yoksulluğu artmaktadır (Temiz, 2004, s.75).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin 2017 yılında yayınladığı verilere göre dünya genelinde yetmiş bir milyondan fazla mülteci bulunmaktadır. Almanya’ da 1.410.000, İtalya’da 355.000, İsveç’te 328.000, Avusturya’da 173.000 ve Yunanistan’da 83.000 sığınmacı bulunmaktadır (Euro News, 2018). Avrupa Komisyonu’na bağlı Avrupa İstatistik Ofisi’ne göre, İtalya’da sığınmacıların nüfusa oranı 1300 vatandaşa bir kişidir (Independent Türkçe, 2022).

4.1.5 İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, parasal gelirin ötesinde bireylerin sağlık, eğitim ve insan onuruna yaraşır bir istihdamdan mahrum olması durumudur. İnsani yoksulluktan ilk olarak Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda söz edilmiştir. 1990 yılında Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla gelir, eğitim, sağlık göstergelerinden oluşan “İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index)” oluşturulmuştur. 1997 yılında aynı kurum, yayınladığı “İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report)” nda mutlak ve nispi yoksulluk kavramını da kapsayan ancak daha geniş bir perspektifte yoksulluğu ele alan “insani yoksulluk” kavramını literatüre sokmuştur (Doğan ve Tatlı, 2014, s.99; Gerşil, 2016, s.456; Doğan, 2014, s.7; Üzümcü ve Korkat, 2014, s.140).

1997 yılında yayınlanan bu raporda insani yoksulluğu ölçmek amacıyla “İnsani Yoksulluk Endeksi” (Human Poverty Index) geliştirilmiştir. Bu endeks geliştirmekte olan ülkeler için şu üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır. Birincisi yaşam süresi olarak 40 yaşın altındaki nüfusun yüzdesi, ikincisi eğitim olarak okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi, üçüncüsü insan onuruna yaraşır bir hayat standardı olarak temiz su kaynaklarına erişimden, sağlık hizmetlerine erişimden mahrum

olan, beş yaşı altında yeterli beslenemeyen nüfusun yüzdesidir. Bu raporda insani gelişmede gelirin bir amaç değil uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmenin, eğitim imkânlarından faydalanmanın, insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına sahip olmanın, insan haklarını önceleyen ve yaratıcı ve üretken olma fırsatlarını içeren sosyal özgürlüklere sahip olmanın bir aracı olarak belirtilir. İnsani gelişmenin uzun ömür, bilgi, kaliteli bir yaşam standardı olmak üzere üç temel boyutu vardır. İnsani gelişme endeksi bu üç boyutun göstergeleri olarak ömür süresinin uzunluğu, okuryazarlık oranı, eğitim ve yaşam standardı seviyesinin ortalamasını kapsayan ölçümdür. Ölçüm sağlıklı ve uzun yaşam beklentisi, eğitim imkânlarından yararlanma ve kişi başına düşen GSYH olmak üzere üç adet değişken içerir (UNDP, 1997, s.14).

4.1.6 Çalışan Yoksulluk

Çalışan yoksulluk istihdam edildikleri halde yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip olan bireyler ve haneler için kullanılan bir kavramdır. Günümüzde yoksulluk sadece çalışmayan bireyleri değil iş sahibi olan bireyleri de etkilemektedir. Yoksulluk genelde tembel ve pasif kişisel özelliklere sahip bireylerle ilişkilendirilirdi. Ancak çalışan insanlarında elde ettikleri gelirin yoksulluk sınırının altında kalması bu düşünciyi geçersiz kılmaktadır (Özkan, 2021, s.96).

Mikro düzeyde çalışan yoksulluğunun tespitinde yoksulluk hane düzeyinde belirlendiğinden hane halkının nüfusu, yaşları, istihdam ve eğitim durumları, sosyal yardımlara erişimleri önemli bir yer tutmaktadır. Çalışan bireyin geliri yoksulluk sınırının üstünde iken hanenin özellikleri nedeni ile yoksulluk sınırının altına düşebilir. Ya da bu durumun tam tersi de olabilir. Genelde hanede bağımlı sayısının fazla olması çalışan yoksulluk riskini arttırmaktadır. Bu nedenle çalışan yoksulluğunu azaltabilmek için hanedeki çalışan sayısını arttırmak, kadınların işgücüne katılımını sağlayabilecek esnek çalışma modelleri geliştirmek, ücretlerin arttırılması ve daha iyi işler bulabilmek için mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Makro seviyede çalışan yoksulluğunun tespitinde ekonomik büyüme politikaları, işgücü piyasaları ve sosyal refah şartları rol almaktadır. Ekonomik büyümenin işgücü piyasalarında emek arzını arttırarak

Çalışanların ücretlerinde artış sağlanacağını ve bu durumun hanede çalışan yoksulluğunu azaltacağı öngörülmektedir. Ancak teknolojiadaki gelişmeye bağlı olarak istihdam arzının azalması ile emek yoğun sektörlerde düşük ücret ve sosyal güvencesizlik nedenleriyle istihdam koşullarının kötü olması gibi unsurlar hanelerde çalışan yoksulluğu arttırabilmektedir. Bu nedenle özellikle refah devletleri çalışan bireyi ve hane halkını işsizlik, hastalık, analık, yaşlılık, engellilik, meslek hastalığı ve iş kazası gibi gelirde azalma, giderde artış getiren sosyal risklere karşı güvence sağlayarak korumaktadır. Ayrıca eğitim, sağlık, ocuk ve yaşlı bakımı gibi hizmetler devlet tarafından karşılanarak özellikle kadınında işgücü piyasasına katılımı sağlanarak çalışan yoksulluk engellenmeye ve azaltılmaya çalışılmaktadır (Erdoğdu ve Kutlu, 2014, s.72).

4.2 Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun temel nedeni mevcut üretim kaynaklarının ve imkanlarının yetersizliği, bu yetersiz üretimden elde edilen düşük gelirlerin yanlış politik kararlar, mevcut üretim araçlarına hakim grupların kendileri lehine ekonomik kararların alınması yönündeki tazyikleri gibi nedenlerle bireyler ve haneler arasında adil dağıtılmamasıdır. Yanlış politik kararlar vergi ve borçlanma politikaları, borçlanma neticesinde ortaya çıkan yüksek faiz oranları, harcama politikalarındaki hatalar, piyasanın tekelleşmesine neden olan uygulamalar, eğitim politikalarındaki hatalara sebebiyet verilen tercihlerdir (Aydın ve Trgay, 2011, s.252).

Dünya Bankası'na (2000) göre yoksulluk, “refahta belirgin bir yoksunluktur”. Refah genel olarak bireyin fayda maksimizasyonunu arttırabilmesi için gelir kaynaklarında daha fazlaya sahip olabilmesidir. Yoksulluk bireylerin ve hanelerin bu kaynaklara erişiminde sorun yaşanması durumunda ortaya çıkmaktadır (Haughton ve Khandker, 2009, s.1).

Kaynaklara erişimde problemlerin yaşanması sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklardan dolayı ülkeden ülkeye farklılık içerse de yoksulluğun genel nedenleri olarak istihdam olanaklarının yetersiz olması, gelir dağılımında adaletin

sağlanamaması, iç ve dış göçlerdeki artış, savaşlar, eğitim yetersizliği, insan hakları ihlalleri, enflasyon ve sosyo-ekonomik krizler gösterilebilir (Yıldırım, 2019, s.18).

Yoksulluğun diğer önemli sebepleri çevresel bozulma, cinsiyet ayrımcılığı ve hızlı nüfus artışıdır. Kadınlar, yoksulluk içinde yaşayan ailelerin geçim kaynakları ve temel insani becerilerinde önemli bir yer tutarlar. Çocuklarına bakım yaparak, gelecekteki nesillerde yoksulluk tehlikesini azaltmış olurlar. Ancak kadınlar, genellikle sosyal güvenlik ve fırsatlar sunan kaynaklara erkeklerden daha az ulaşabilme imkânına sahiptirler. Kadınların üretme potansiyelleri üzerindeki bu tür engeller, hane gelirlerini ve genel ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Bu nedenle cinsiyet eşitsizliği, kadınların ve genel yoksulluğun temel sebeplerindendir (OECD, 2001, s.18, 40).

Çevre ve yoksulluk birçok şekilde etkileşim içerisindedir. Kırsal ve kentsel alanlarda ekolojik bozulma en çok yoksul bireyleri etkilemektedir. Ekolojik sistemde meydana gelen olumsuz değişiklikler hem yoksulluğun nedeni hem de sonucudur. Küresel ısınma kırsal alanda geçimlik tarım, hayvancılık ve ormancılıkla uğraşan bireylerin tek alternatif geçim kaynakları olduğundan arazi bozulması, orman kaybı ve azalan balık kaynakları, su ve iç mekan hava kalitesinin kirlenmesi ile birlikte yoksul bireylerin yaşam standartları ve sağlıkları için ciddi tehditler oluşturmaktadır (OECD, 2001, s.41).

Bazı araştırmacılar ise yoksulluğun nedeni olarak sosyal koruma harcama bağımlılığı, eğitimsizlik, işsizlik, suça bulaşma ve evlilik dışı doğum kısır döngüsü içerisine mahkum olmuş kentsel alt sınıfın büyümesini göstermişlerdir (Sawhill, 1988, s.1)

Kerbo (1996, s.304) yoksulluğun nedenlerini bireysel ve yapısal olarak iki başlık altında incelemiştir. Bireysel nedenler olarak yoksul bireyin başarıma hırısı ve motivasyonu taşıyan çalışma eğilimi yerine tembellik eğilimlerini taşıyan tutum ve davranışları ile yoksulluk kültürü olarak adlandırılan yoksulluğu motive eden inanç, değer ve bireysel yaşam felsefesini; yapısal nedenler olarak ırkçılık,

cinsiyet ve yaş ayrımcılığı, yetersiz eğitim ve sağlık ile ekonomik işleyişte meydana gelen yapısal değişiklikleri göstermiştir.

Zastrow (2019, s.122-123) yoksulluğun nedenlerini işsizlik, engellilik, sağlık sorunları, alkol, kumar, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı ve suç gibi sosyal sorunlar olarak açıklamaktadır. Bu sosyal sorunlar ile yoksulluk karşılıklı etkileşim içinde bulunduğundan sosyal sorunlar yoksulluğa katkı sağlarken bazen de yoksulluk bu sosyal problemlere sebebiyet vermektedir. Yoksulluk genel olarak tek ebeveynli aileler, çocuklar, yaşlılar ve engelliler kategorisinde eğitimsiz, işsiz ve göçmen nitelikliler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Zastrow, yoksulluğun nedenlerinin kendi içinde bir bütünlük arz ettiğini, birbirlerinden bağımsız olmadıklarını belirtmiştir. Kapitalizmin hakim felsefe olduğu ülkelerde yoksulluğun nedeni olarak görülen popüler görüş yapısal nedenlerden daha çok bireysel tutum ve davranış ile kültürel nedenlerdenlerdir. Uygulanmakta olan ekonomik politikalardan bağımsız olarak salt bu nedenlerle yoksulluğu açıklamak yoksulluğun neden kaynaklandığının tespitinde yetersiz kaldığından bu ülkelerde de yoksulluk kendi gündemini oluşturmaya başlamıştır (Altındağ, 2019, s.89).

Gans (1971, s.22) ise toplumda işleri “temiz” ve “pis” işler olarak iki kategoride değerlendirerek yoksulluğun mevcudiyetinin bu pis işlerin görülmesini garanti ettiğini belirterek yoksulluğun nedenlerine farklı bir açısı sunmuştur. “Pis” işler onursuz, tehlikeli, geçici, kirli ve basit işlerdir. Yoksulluk bu tür işleri düşük ücretlerle yapmak zorunda kalacak kitlenin oluşturulması işlevini görmektedir. Böylece elitler sosyo-kültürel faaliyetlerini daha özgür ifa edebileceklerdir. İkinci olarak yoksullar başkalarının talep etmeyeceği atıl olarak nitelendirilen ikinci el mallar, defolu mallar ve bir günlük ekmek gibi malları satın almak zorunda kalacaklarından bu malların ekonomiye kazandırılabilmesi için yoksulların mevcudiyetleri gereklidir. Üçüncü olarak politika üreticilerinin kendi varlıklarını belirginleştirmek için ihtiyacı olan “ötekileri” yoksullar karşılamaktadır. Bu nedenlerle yoksulluk hep üretilecek ya da mevcudiyeti muhafaza edilecektir.

4.3 Yoksulluğun Göstergeleri

Yoksulluğun göstergelerini yedi başlık altında inceleyebiliriz (Aktan, 2002, s.53-54):

i. Yaşam standardı göstergelerinde en yaygın olanı kişi başına hane halkı tüketimidir. Bu göstergenin avantajı asgari düzeyde bir gelir (tüketim) standardını temsil eden yoksulluk sınırının belirlenmesidir. Dezavantajı ise hane halkı içinde yaş, cinsiyet vb. gibi farklılıkları dikkate almamasıdır.

ii. Yoksulluğun meydana gelme derecesini belirleyen göstergeler ortalama yaşam standardı için belirlenen ortalama gelirin (tüketimin) altında kalanların yüzdesinin tespit edilmesidir. Bu anlamda yoksulluk sınırı aşağıdaki şekillerde belirlenir.

a. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı asgari seviyede bir besin ve besin dışı gereksinim paketinin karşılanması gerektiğini varsayar.

b. Gıda-gelir oranı yaklaşımı toplam gelir içinde gıda tüketimine ayrılan yüzdeyi belirler.

c. Ortalama gelirin yüzdesinde görelî mahrumiyet dikkate alınarak ortalama gelirin yüzdesi belirlenerek yoksulluk çizgisi belirlenir.

ç. Yüzdelik dilimler yaklaşımında gelir düzeyine göre nüfus derecelendirilir ve bu derecelendirmede en düşük yüzdelik seviyede olanlar yoksul kabul edilir.

iii. Yoksulluğun derinliğini belirlemeye yönelik gösterge yoksulluk çizgisi altında kalanların gelirleri itibari ile yaşadığı yoksulluğun şiddetini belirler. Yoksulluk açığı yoksulluk sınırının yüzdesi olarak ortalama gelir(tüketim) ile yoksulluk sınırı arasındaki açığı ölçer. Yoksulluk açıklarının toplamı tüm yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması için gereken toplam transferi belirler.

iv. Görelî yoksullukla ilgili göstergeler gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtan lorenz eğrisi ve gini katsayısı gibi görelî yoksulluk göstergelerini içerir. Yoksul kesimlerin ortalama gelirleri ile yüksek gelirli kesimlerin ortalama harcamalarının kıyaslanmasına imkân sunar.

v. Sosyal göstergeler gelir(tüketim) yaklaşımına dayalı göstergelere ilaveten yoksulların eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlere ulaşabilmesi ve yoksulların spesifik özellikleri hakkında bilgi sunmaktadır. Sosyal göstergeler kişi başı gelir/harcama, toplam harcamalar içinde gıdaya yapılan harcamanın oranı, gelir dağılımı, beslenme durumu, ölüm oranı, bebek ölüm oranı, temiz suya erişim, okuryazarlık.

vi. İmkân yoksulluğu ile ilgili göstergeler yoksulluktan kurtulmak ya da yoksulluk riski ile karşılaşmamak için sahip olunması gereken olanaklar arasında hastalıkların engellenmesi, yeterli gıdaya erişimin sağlanması, sağlıklı bir şekilde neslini devam ettirebilmektir. Bu göstergeler okuryazarlık oranı, bebek ölüm oranı, aşı olma oranı, ölüm oranı, hastalığa yakalanma oranı, sağlık personelinin yeterliliği, temiz suya erişim imkânıdır.

vii. Yoksulluk riskine maruz kalmayı belirleyen göstergeler iktisadi; işsizlik, ücretlerde düşüş ve bu düşüşe rağmen çalışma süresinin uzaması, sosyal; intihar, uyuşturucuya yönelme, yalnızlaşma çevresel; ormanların azalması, kuraklık ve erozyonun artmasıdır.

4.4 Yoksulluğun Ölçümü

Seeböhm Rowntree 1901 yılında 'Poverty, A Study of Town Life' adlı eseri ile yoksulluk olgusunu sistematik olarak ilk inceleyen kişi olarak yoksulları fizyolojik olarak hayatta kalamayanlar olarak tanımlamıştır. Fizyolojik bedenin sağlam kalabilmesi için gerekli olan asgari enerjiyi sağlayacak belirli fiyatlara bağlanmış bir gıda ürünü sepeti tasarlayarak yoksulluğun tüm toplumlara uygulanabilecek evrensel sabit bir parasal değerini tespit etmeye çalışmıştır. 1940' lı yıllarda yoksulluğun ana nedenleri olarak gelir yetersizliği, işsizlik, hastalık ve ölüm (ölen kişinin bakımında olan eş ve çocuklar), 1952 yılındaki çalışmasında hastalık ve yaşlılığı tespit etmiştir. Peter Townsend ise 1979 yılında 'Poverty in the United Kingdom' adlı yayınlanan eserinde yoksulların, bulundukları toplumda teşvik edilen veya onaylanan, bir nevi statü göstergesi olan yaşam koşullarına erişebilmek için gerekli olan gelir/harcama kaynaklarından yoksun kalanlar olduğunu belirtmiştir (Mingione, 1996, s.7-8).

Yoksulluğun ölçülebilmesine yönelik yöntemler tanımlanmasındaki gibi bir evrimsel süreç izlemiştir. Gelir tabanlı yoksulluk tanımlarından çok boyutlu yoksulluk tanımlarına yaşanan gelişme gibi ölçüm teknikleri de gelir ekseninden çok boyutlu ölçüm tekniklerine evrimleşmiştir. Yoksulluğun ölçümü gelir yoksulluğu ölçümü ve insani yoksulluk ölçümü şeklinde iki ana gruba ayrılabilir. Gelir yoksulluğunu mutlak, göreceli ve öznel yoksulluk kategorileri altına incelenebilir. Gelir merkezli olmayan yaklaşımlar, anketler ve kişisel görüşlere dayandığı için objektif bilgiler sunma kapasitesinden uzak kalmaktadır (Özcan, 2016, s.297).

Yoksulluğu ölçmenin yoksul bireyleri gündemde tutmak, yoksul bireyleri tespit ederek yoksulluğu azaltabilmek ve engelleyebilmek için stratejiler geliştirmek ve uygulamak, geliştirilen stratejilerin ne düzeyde başarılı olduğunu değerlendirmek, yoksul bireylere yardım etmeyi hedefleyen kurum ve kuruluşların etkinliğini değerlendirmek gibi dört temel nedeni vardır (Haughton ve Khandker, 2009, s.1).

Yoksullukla mücadele programları hazırlamak için kimin yoksul olduğunu belirlemek ve yoksulluk seviyelerini analiz etmek son derece önemlidir. Yoksulluğun değerlendirilmesi iki önemli sorunun yanıtlanmasını gerektirmektedir. İlk sorun, altında geliri bulunan kişilerin yoksul sayılacağı bir gelir seviyesi belirleyen yoksulluk sınırının (çizgisinin) tespit edilmesidir. İkinci olarak, yoksulluk sınırının altında yer alanların maruz kaldıkları yoksulluğun şiddetini değerlendirmek amacıyla bir endeksin geliştirilmesi gerekliliğidir (Ravallion ve Huppi, 1991, s.60).

4.4.1 Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırının belirlenme yöntemleri yoksulluğun mutlak, göreceli ve sübjektif tanımlarına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre mutlak yoksulluk sınırı, nisbi yoksulluk sınırı ve sübjektif yoksulluk sınırı olmak üzere üç çeşit yoksulluk sınırı söz konusudur (Metin, 2011, s.26).

Mutlak yoksulluğun tespitinde bireyin fizyolojik yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan en düşük düzeyde bir mal sepeti belirlenir. Bu mal sepetini edinmek

için gerekli olan parasal tutar ise mutlak yoksulluk sınırı olarak adlandırılır. Nisbi yoksullukta, toplumdaki ortalama gelirin belirli bir yüzdesine dayanarak yoksulluk sınırı saptanır. Subjektif yoksullukta ise anketler aracılığıyla bireylerin yoksulluk sınırını kendileri tanımlamaları sağlanır. Mutlak yoksulluk, farklı zaman dilimleri ve gruplar arasında karşılaştırma yapabilme olanağı sunduğu için önemlidir. Nisbi yoksulluk, kolay ve şeffaf olması sebebiyle avantajlıdır; fakat sadece belirli bir dönemdeki analizler için uygun olmayabilir. Subjektif yoksulluk ise bireylerin beyanlarına dayanması nedeniyle bir dezavantaj taşımakta ve aynı refah seviyesinde bulunan kişilerin bir kısmını zengin, diğer bir kısmını yoksul olarak gösterme potansiyeline sahiptir (Metin, 2011, s.27).

Nispi yoksulluk ölçümünde yoksulluk sınırı üç yolla tespit edilebilmektedir (Aktan, 2002, s.58):

- i. Yoksulluk sınırı bulunulan toplumdaki ortalama gelirin (harcamanın) yüzdesi olarak alınır veya en düşük beşte birlik gelir (harcama) diliminde bulunanlar yoksul olarak kabul edilir.
- ii. Hane halkı tasarruflarının sıfır olduğu gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak tanımlanabilir (Denge noktası metodu).
- iii. Engel Katsayısının (gelir/harcama oranı) gıdaya tahsis edilen kısmının yüksek bir düzeye ulaştığı, diğer bir ifade ile hane halkının gelirinin sadece acil gıda gereksiniminin karşılanabildiği gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak belirlenebilir.

Mutlak yoksulluk sınırının hesaplanmasında literatürde iki ana akım yöntem kullanılmaktadır. Birincisi, Gıda-Enerji Alımı (Food-Energy Intake Method) yöntemi ikincisi ise temel gereksinimler maliyeti (cost of basic needs) yöntemidir (Duran, 2015, s.90).

- i. Gıda-Enerji Alımı (Food-Energy Intake Method): Bu yöntemde yoksulluk sınırı önceden belirlenmiş dengeli ya da dengesiz beslenme biçimi dikkate alınmadan gerekli olan gıda-enerji gereksinimini diğer bir ifade ile yeterli kaloriyi karşılayacak toplam gelir/harcama miktarı olarak belirlenir. Bu sınır belirlenirken

gıda dışı tüketim ve fiyat bilgisine ihtiyaç bulunmamaktadır. Toplam gelir/harcama içinde gıda-enerji tüketim harcamaları bireysel tercihler, kamu mallarının arzı, fiyatlardaki izafilik, faaliyette bulunulan alanın farklı olması gibi nedenlerle değişiklik gösterebilmektedir. Örnek olarak kırsal alandaki bir kişinin kalori ihtiyacı ile kentsel alandaki bir bireyin kalori gereksinimleri aynı olmayabilir (Okman, 2011, s.35).

ii. Temel Gereksinimler Maliyeti (Cost of Basic Needs): Temel Gereksinimler Maliyetini hesaplayabilmek için tespit edilen asgari gıda maliyetine giyim, eğitim, ulaşım ve barınma giderleri de eklenir (Şengül ve Cafrı, 2010, s.50). Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli olan yoksulluk sınırını belirleyen gelir subjektif olarak hesaplanır. Subjektiflik toplumların tüketim alışkanlıklarını ve kültürel yapılarındaki farklılıklarını içermekte olduğundan asgari gelir miktarı üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır (Metin, 2011, s.29).

4.4.2 Yoksulluğun Ölçütleri

Literatürde yaygın şekilde üç farklı yoksulluk ölçütü kullanıldığı belirtilmektedir. Bunlar (Övünç, 2009, s.18),

- i. Yoksul olan nüfusun oranını veren “Kafa sayısı Endeksi” (Headcount index),
- ii. Yoksulların toplam gelirindeki düşüşünü, nüfus toplamına göre normalize edilerek bulunan “Yoksulluk Açığı Endeksi” (Poverty Gap Index),
- iii. Yapı olarak “Yoksulluk Açığı Endeksi” ne benzeyen fakat karesel orantılı yoksulluk açığının toplamına dayalı yoksulluğun derinliğini gösteren “Foster-Greer-Thorbecke” olarak da adlandırılan “2P Endeksi” dir.

Genelde bu üç yoksulluk ölçeği –FGT- kategorisi olarak ele alınır ve asıl olarak aşağıdaki denklem kullanılarak türetilir. Bu denklemde, (yi), (i)’nci sıradaki hane halkı ya da bireyin elde ettiği gelir veya yaptığı harcamalarını, (z) yoksulluk çizgisini, (n) toplam nüfusu göstermektedir. Denklemdeki (α) sıfır ya da pozitif bir sayı olup alacağı değer ile yoksulluk ölçütünün cinsi tespit edilir. ($\alpha=0$) olduğu durumda (H) indeksi; ($\alpha=1$) durumunda (PG) indeksi bulunurken, ($\alpha=2$) olduğunda (2P) indeksi hesaplanabilir (Övünç, 2009, s.18).

$$P_{\alpha} = \sum y_i < z \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^{\alpha} / n \quad (4.3)$$

Kafa Sayısı Endeksi toplam nüfus içinde daha önceden belirlenen kriterler çerçevesinde yoksul olanların yoksul olmayanlardan ayırt edildikten sonra toplam nüfusa yüzdesel olarak oranlanmasıdır. Basit ve yararlı bir ölçüt olsa da yoksulluk sınırının altındaki derinliği göstermediğinden eleştirilmektedir (World Bank, 1990, s.29).

Bu nedenle genel yoksulluk sınırının yanında gıda dışı ihtiyaçlardan arındırılmış bir gıda sepeti almak için gereken gelir miktarına dayalı bir alt yoksulluk sınırı belirlenmelidir. Aksi takdirde sonuçlar yanıltıcı olacaktır. Bir kişinin yoksulluk seviyesi sonuçları değiştirmeyecektir. Siyasetçiler yoksullukla mücadele stratejisini yoksul kişi sayısını azaltmak olarak bu ölçüte göre belirlerse yoksulluk sınırına uzak olan en çok fakirlere değil en yakın olan en az fakirlere sosyal yardım programları uygulayarak yoksulluk sınırının üstüne çıkarmak suretiyle yoksulluk oranını düşürmeyi hedefleyecektir (Morduch, 2005, s.59).

Kafa Sayısı Endeksi (H), (Q) yoksulluk altında kalan nüfusun, (N) toplam nüfusa bölünmesi ile bulunur ($H = Q / N$). Endeks 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Endeks 1 değerini alırsa tüm nüfusun yoksul olduğu, 0 değerini alırsa tüm nüfusun yoksulluk sınırının üstünde olduğunu gösterir (Haughton ve Khandker, 2009, s.69).

Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulluk sınırı altında kalan birey ya da hanenin bu sınıra olan mesafesini başka bir ifade ile yaşadığı yoksulluğun derinliğini göstermektedir (Öztornacı ve Demirdöğen, 2015, s.8).

Yoksul bir bireyin içinde bulunduğu yoksulluğun derinliği, yoksulluk sınırı (eşiği) (z) ile kişinin elde ettiği gelir (y) arasındaki farkın (z-y) sonucunun pozitif büyüklüğü ile ölçülebilir. Buna göre, yoksulları yoksulluk eşiğinin üzerine çıkaracak ve devamında bu eşiğin altında bırakmayacak ortalama bir gelir düzeyi belirleyen veya yoksulluk eşiğine göre yoksulun ortalama gelirindeki eksikliği gösteren bir derinlik kriteri gereklidir. Yoksulluk sınırı (z), yoksul nüfusun

ortalama geliri (Y_p), Gelir Açığı Oranı (I) olarak temsil edildiğinde Gelir Açığı Oranı (I) ($I=(z-Y_p)/z$) şeklinde formüle edilmektedir. Gelir açığı oranı (I) ile Kafa Sayısı Endeksi (H) çarpıldığında Yoksulluk Açığı Endeksine (PG) ulaşılır ($PG=I * H$) (Aktan, 2002, s.63).

Yoksulluk açığı endeksindeki artış yoksulluğun gittikçe derinleştiğine işaret eder. Yoksulluk açığı endeksi kafa sayısı endeksine benzer bir şekilde gelirin yoksul kesim arasında nasıl dağıldığına karşı hassas olmadığı için yoksulluğun şiddetini tam olarak göstermez (Çelik, Vural ve Tuncer, 2002, s.47).

Karesel Orantılı Yoksulluk Ölçütü yoksulluk açığının (yoksulluk sınırının bir oranı olarak) ağırlıklı toplamıdır; burada ağırlıklar orantılı yoksulluk açıklarının kendileridir; yoksulluk sınırının (örneğin) %10'luk bir yoksulluk açığına %10 ağırlık verilirken %50'lik bir yoksulluk açığına %50 ağırlık verilmektedir; bu, eşit şekilde ağırlıklandırılan yoksulluk açığı endeksinin zıttıdır. Bu nedenle, yoksulluk açığı endeksinin kareselleştirilerek ölçüm yapılması dolaylı olarak yoksulluk sınırının çok altında yer alan gözlemlere daha fazla ağırlık verilmesini sağlamaktadır (World Bank Institute, 2005, s.44).

Foster – Greer – Thorbecke (FGT) Endeksi, herhangi bir bireyin veya hanenin gelir açığının tespitinin o kişinin veya hanenin elde ettiği gelire dayanan ve yoksulluk eşiğini dikkate alan aşağıdaki denklemle ifade edilir: Bu denklemde (n) toplam hane halkı sayısını, (q) yoksul hane halkı sayısını, (z) hane halkları için yoksulluk sınırını, (y) hane halkı gelirini, (P_α) yoksulluk parametresini temsil etmektedir. Kriterde (α)'nın aldığı değer, endeksin cinsini tespit eder. ($\alpha = 0$) ise sadece yoksul bireylerin sayısı dikkate değerdir. Bu durumda kriter, Kafa Sayısı Oranı'na evrilmektedir ($P_0=H$). Başka bir deyişle, toplam nüfus içinde yoksul kalmış olan bireylerin sayısını yansıtır. Bu durum haricindeki bütün (P_α) ölçütü kategorisi, yoksulluk içinde kalmış bireylerin durumlarında yaşanan değişikliklere karşı belirgin bir duyarlılık göstermektedir. ($\alpha=1$) ise (P) kriteri kişi başı yoksulluk açığına eşittir ($P_1=HI$). Yoksulluk eşiğinin yüzdesi, yoksul kategorisinde bulunan bireylerin sağladıkları gelirleri ile tespit edilmiş yoksulluk eşiği arasında bulunan

farkların toplamını gösterir. ($\alpha > 1$) olduğunda ise gelir dağılımının yoksulluk kriterindeki önemi artar (Metin, 2011, s.36).

$$P\alpha(y, z) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n q \left(\frac{z-y_i}{z} \right)^{\alpha} ; \alpha \geq 0 \quad (4.4)$$



5. SOSYAL KORUMA HARCAMALARI İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Yoksulluğun ölçümü ve kullanılan veri tabanındaki farklılıklara rağmen, sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu ve sosyal refah devletleri arasında bu harcamaların miktarının yoksulluğun boyutunda büyük farklılıklar meydana getirdiği tezi literatürde yapılan çalışmalarla desteklenmiştir. Sosyal koruma harcamalarının miktarına bağlı olarak İskandinav ve Benelüks ülkeleri en düşük yoksulluk oranlarına sahipken, bunları Kıta Avrupası ülkeleri takip etmektedir. Genellikle İngilizce konuşulan ülkelerde yoksulluk nispeten daha yüksektir. Ülkelerin kendilerine özgü tarihsel, ideolojik, siyasi ve sosyo-ekonomik arka planları nedeniyle, farklı refah politikası rejimleri farklı yoksulluk sonuçları doğurma eğilimindedir. Çalışmada analize dahil edilen ülkeler OECD üyesi ve Kıta Avrupası ülkeleri olmakla beraber aynı zamanda AB üye (Norveç ve İngiltere ülkeleri hariç) ülkelerdir. Avrupa ülkeleri kapitalist toplumlardır ve genellikle refah devleti olarak adlandırılırlar. Refah devletinin özü, toplumun asgari refah düzeyine sahip olan vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilerek asgari bir yaşam standardı sağlamak için sosyal politikalar belirlemek ve uygulamaktır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi refah devletlerinde de sosyal politikanın sürekli çalışma alanıdır (Kim, 2000, s.3).

AB bu amaçla 2017 yılında 21. yy' da Avrupa'da adil ve iyi işleyen işgücü piyasaları ile sosyal koruma sistemleri için gerekli olan ilkeleri ve hakları belirten 20 temel ilkenin belirlendiği Avrupa Sosyal Haklar Sütununa (European Pillar of Social Rights) ilişkin 2020 yılında yayınladığı bu Sosyal Sütun İlkelerinin uygulanmasına ilişkin Eylem Planında 2030 yılına kadar Avrupa Sosyal Haklar Sütunu hedeflerine ulaşmak için bir dizi girişim önermektedir. Eylem Planı AB için özellikle istihdam, beceriler ve sosyal koruma alanlarında aşağıda belirtilen üç ana hedef belirlemiştir, bunlar şunlardır (European Commission, 2021, s.10-11):

- i. 2030 yılına kadar 20 - 64 yaş arası nüfusun en az %78' i istihdam edilecektir.
- ii. Her yıl tüm yetişkinlerin en az %60'ının eğitime katılması sağlanacaktır.

iii. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan insan sayısı en az on beş milyon azaltılacak ve bunların en az beş milyonunu çocuklar oluşturacaktır.

5.1 AB’ de Sosyal Koruma Harcamaları ile Yoksulluk İlişkisi

AB, uzun dönemli işsizler ağırlıklı olmak üzere işsizleri, yalnız yaşayan ve kadınlar ağırlıklı olmak üzere yaşlıları, tek ebeveynli aileleri, ilerleyen zaman içinde yoksunluğun kendini devamlı yaratmasına sebep olacak olan yoksulluk içinde büyüyen çocukları, çok sayıda çocuk ve yaşlının bakımını üstlenen aileleri, göçmenleri, çingeneler ağırlıklı olmak üzere etnik grupları, engellileri, evsizleri, insan kaçakçılığına konu olanları, bakım evlerinde yaşayanları, geçimlik tarım yapan aileleri, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan kadınları yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek gruplar olarak kabul etmektedir (Gökbayrak, 2005, s.1).

European Commission (2023, s.2-3) bu gruplar için yoksulluk riskini engellemek veya aza indirmek için yapılacak olan sosyal koruma harcamalarına ilişkin politikalarını demografik değişiklikler, doğurganlık oranlarındaki azalma, nüfusun yaşlanması, aile yapısındaki değişiklikler, dijitalleşme, iklim değişikliği ve teknolojik yeniliklerin istihdam yapısında meydana getirdiği etkiler gibi “mega trendler” in şekillendirdiğini açıklamıştır. Sosyal korumanın bu şekillendirmelere karşı refah devletinin bir aracı olarak ekonomik şoklara karşı bir güvence sağlayacak ve yaşamın döngüsü içerisinde kritik dönemlerde “atlama taşı” olacak şekilde biçimlenmesini sağlamak için üye devletlere yirmi bir tavsiyede bulunulmuştur. Bu tavsiyeleri özet olarak sekiz başlık altında toplarsak öneriler genel olarak şu hususları içermektedir:

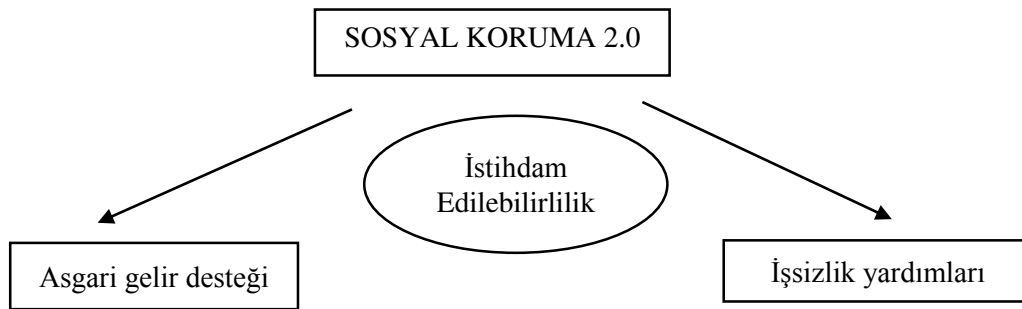
i. Çocuklu aileler (ağırlıklı olarak tek ebeveynli aileler) korunmalı ve desteklenmelidir. Bunun için aile kurumunun inşası için eşlere yeterli mali destek sağlanmalı ve çocuklarının bakımı için ücretsiz veya ucuz ücretli bakım hizmetlerine erişimi kolaylaştırılmalıdır.

- ii. Eğitim ve öğretimde her bireyin eşit fırsatlara sahip olması sağlanmalıdır. Düşük gelirli ailelerin çocuklarına zorunlu ve sonra yüksek kalitede eğitim alabilmelerini sağlayacak fonlar oluşturulmalıdır.
- iii. Çalışma statülerine bakılmaksızın istihdamda yer alan herkes, uygun bir yaşam standartı ve gelir ikamesi sağlayan sosyal korumaya katkı sağlamalı ve ömür boyu erişebilir olmalıdır.
- iv. İş kalitesi desteklenmeli ve yaşam boyu öğrenme gerçekleştirilmelidir.
- v. Gelir ve işler sosyal ve ekonomik riskler karşısında korunmalıdır. Herhangi bir ekonomik ve sosyal kriz zamanında işten çıkarmalar en aza indirilmelidir.
- vi. Emekli olma yaşı uzatılmalı, yeterli emekli geliri ve bakımı sağlanmalıdır.
- vii. Refah devleti politikaları sürdürülebilecek şekilde finanse edilmelidir. Bunun için üye devletler yeni kaynaklar yaratmalıdır (Artan oranlı vergi genişletilmesi yapılması vb.). Sosyal korumanın finansmanını destekleyecek yatırımlar için kamu maliyesinin altın kuralı olan borçlanmadan kaçınılmamalıdır.
- viii. AB'nin sosyal korumayı güvence altına alma kapasitesi artırılmalıdır.

Yukardaki tavsiyeler dikkate alındığında AB' nin sosyal koruma yaklaşımında tek değişken olarak istihdam edilebilirliği merkeze aldığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri olarak nüfusun yaşlanması, doğurganlık oranlarının düşmesi ve erken emeklilik gibi değişkenlerin emeklilik sistemlerine aşırı yük getirmesi ve teknolojiye yaşanan yeniliklerin rutin temelli düşük ve orta dereceli işgücü arzını azaltması gösterilebilir. Sanayi sonrası işgücü piyasası kadınlar dahil erişilebilirdi ancak “sanayisizleşme” yaşam boyu istikarlı bir gelir sunan istihdam arzının azalmasına neden olmuştur. Değişen aile yapıları ve cinsiyet rollerindeki toplumsal değişimler, eğitim sürelerinin uzunluğu, çocuk doğum yaşının yükselmesi ve tek ebeveynlik iş ve aile hayatı arasında yeni gerilimler yaratmış ve çocuklar ve kırılgan yaşlılar için yeni bakım talepleri meydana getirmiştir. Sosyal dışlanmanın yeni risk profili, “yüksek becerili”, “iş zengini” “çift kazançlı” aileler ile “düşük becerili”, “iş fakiri”, “erkek - ekmek ikizi” ve tek ebeveynli haneler arasında artan gelir kutuplaşmasını tetiklemiştir. Eş zamanlı olarak, bu gelişmelere karşı politika tepkilerinin kapsamı genişlemek yerine daralmıştır. Politika içeriği

bakımından sosyal politika, sosyal sigorta hükümlerinde ve işgücü piyasası esnekliğinde "çalışmanın karşılığını verme" vurgusuyla, genel olarak daha fazla istihdam merkezli hale gelmiştir (Hemerijck ve Vandenbroucke, 2012, s. 202).

Eurofound (2024, s.3)' a göre yaşam standartlarının maliyetinin artması, iklim değişikliği ve çevresel bozulmaların olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, istihdam biçimlerinin (kısmen dijitalleşmeyle ilgili) evrimleşmesi ve yaşlanan toplumlarında sosyal korumanın finansal olarak sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için AB ülkelerinin sosyal koruma harcamalarına ilişkin politikaları klasik şeklinden, başat faktörleri asgari gelir desteği ile işsizlik yardımları olan "sosyal koruma 2.0" olarak adlandırılan bir uygulama şekline evrimleşmektedir. Bu evrimde sosyal koruma harcaması politikalarını, Avrupa Komisyonu'nun 2030 yılına kadar "yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki kişi sayısını 15 milyon kadar azaltma" ve "20-64 yaş arasındaki nüfusun en az %78'i istihdamda olmalıdır" hedeflerine ulaşabilmesi için büyük ölçüde istihdamın ve çalışma (ücret) gelirlerinin artmasını sağlayacak yönde şekillendirmektedir. Başat faktörler olan işsizlik yardımları iş kaybı, işletme başarısızlığı veya işe erişim yetersizliği nedeniyle gelir eksikliğine karşı insanları korur; asgari gelir yardımları ise ekonomik olarak aktif olmayan gruplar da dahil olmak üzere geliri asgari düzeye getiren "son çare" yardımlardır.



Şekil 5.1 AB Sosyal Koruma Politikaları Uygulaması

Ancak, Almanya' da yapılan bir anket sonucunda, Almanların yaklaşık %52' sinin Hükümetin işsizlik, kira ve çocuk yardımı ödemelerini kapsayan aylık sosyal koruma ödeneği ile asgari ücret arasında çok fazla fark kalmayacağından bir işte çalışmanın gereksiz olduğu görüşü içerisinde oldukları tespit edilmiştir (Euro News, 2023).

5.2 Literatür

Yoksullukla mücadelede devletin üstleneceği rol ve kullanması gereken mali ve sosyal araçlar literatürde kapsamlı bir şekilde ele alınarak tartışılan bir meseledir. Bir tarafta yoksulluğun ve nedenlerinin ortadan kaldırılması ya da azaltılması yönünde mücadele edilmesinin devletin temel politikaları arasında olması gerektiğini savunarak devletin sosyal yönüne vurgu yapanlar bulunurken, diğer tarafta kamusal sosyal koruma harcamalarıyla gerçekleştirilen müdahalelerin yoksulluk sorununu önlemediği, aksine beslediği yönünde görüş bildirenler mevcuttur. Bu bağlamda, bazıları devletin süreçte daha az aktif rol alması ya da var olan rollerini azaltması gerektiğini de ileri sürmektedir (Çelikay ve Gümüş, 2014, s.127).

Sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki rolünün, yoksulları kendi yoksulluğunu yaratan sebepleri ortadan kaldırabilme inisiyatifi pasifize eden “refah-yoksulluk tuzağı” ağına düşürerek ülke ekonomisinde gelişmeyi yavaşlatması ve politik saiklerden kaynaklı olarak çok az bir kısmının yoksullara ulaşması gibi nedenlerle başarısız olduğunu belirten araştırmalarda artış olduğu gözlemlenmektedir (Kenworthy, 1999, s.1119).

Bir kısım araştırmacılar sosyal koruma harcamalarının özellikle kadınlar tarafından yönetilen haneler için evli ailelerden daha kolay erişilebilir olduğu için, boşanmayı teşvik ettiğini, yeniden evlenmeden caydırdığını, evlilik dışı çocuk doğurmalarını artırmak suretiyle bir kısır döngü meydana getirdiğini ve bunun neticesinde yoksulluğun kalıcı hale geldiğini savunmuşlardır. Ayrıca sosyal koruma harcamalarından faydalanarak geçimini sağlayan bireylerin ve hanelerin sayısındaki artış, sosyal koruma sisteminin dinamiklerinden kaynaklanan teşviklerin azalmasına neden olarak bu kişilerin çaba göstermelerini engelleyebilir. Bu durum sosyal güvenlik reformlarına karşı bir direnç oluşturabilir ve daha da kötü olanı, yoksul nüfusun giderek çoğalmasına zemin hazırlayabilir (Sawhill, 1988, s.1).

Higgs (1994, s.1)’ e göre sosyal koruma harcamaları faydalanıcılarının kendilerine olan güvenlerini yitireceklerini devlet ödemelerine daha bağımlı hale geleceklerini

ve kısa vadede gelir elde etme çabasının uzun vadede gelir elde etme potansiyelinden uzaklaştırdığını belirtmiştir. Herhangi bir emek sunmadan cari gelir elde edebileceğini gören birey veya hane gelir elde edebilmek için çaba sarf etmeyi gereksiz görecektir. Geliri bu şekilde elde edebileceğini ön gören birey ve hane gelecekte gelir elde edebilme potansiyelini oluşturacak ve yükseltecek olan eğitim, kişisel sağlık, iş deneyimi, göç gibi sosyal sermaye biçimlerine yatırım yapmaya gerek duymayacaktır.

Marsland (1996, s.175)' a göre sosyal koruma harcamalarının yoksullukla mücadelede başarılı olabilmesi aşağıdaki şu şartları taşıması gerekmektedir:

- a. Hak temelli değil ihtiyaçlara binaen yapılmalıdır.
- b. Devletin rolü sadece fonlama ve düzenlemeyle sınırlı olmalıdır.
- c. Geçici ve koşullu olmalıdır.
- ç. Cömert değil ihtiyaçları giderecek minimum seviyede hibe değil kredi şeklinde olmalıdır.
- d. Karşılığında bir çaba sarf edilmelidir. İş deneyimi kurslarına katılma gibi.
- e. Bu harcamaların belirli bir uzmanlaşma sağlamış olan sosyal hizmet uzmanlarınca gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Aksi takdirde daha fazla sosyal koruma harcaması yapılması diğer bir ifade ile cömert olunması, daha çok evrensel nitelikli hakların yasalaştırılması, sosyal koruma harcamalarının ihtiyacı olanlara değil ihtiyaca olmayanlara ekstra fayda sağlayacak şekilde istismara açık hale getirilmesine sebebiyet verecektir. Sosyal koruma harcamaları faydalanıcılarını bu şekilde etik dışı bir tutum ve davranışa sürükleyerek öz kapasitelerini kullanabilme imkânından mahrum edecektir (Marsland, 1996, s.176).

Son dönemlerde ve her geçen yıl değişik sosyal koruma harcama yöntemleri uygulansa da başvuran kişi sayısı ve dağıtılan kaynak miktarının artması hemen hemen tüm modellerin yoksullukla mücadelede etkili olmadığını ve yoksulluğu kalıcı hale getirdiğini göstermektedir. Bu durum, sosyal koruma harcamalarında uygulanan yanlış politikaların yoksulluğu arttıran veya devam ettiren nedenlerden biri olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede etkin

olabilmesi için sosyal koruma harcamaları; yalnızca dezavantajlı grupları kapsamalı, çalışabilecek durumda olanları iş gücü piyasasına yönlendirmeli ve bu süreçte dönemsel olarak yapılmalı, çalışabilecek bir iş imkânı olduğu halde çalışmayanlara yapılmamalı ya da azaltılmalı ve beşeri sermayenin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır (Daşlı, 2018, s.539).

Solmaz ve Avcı (2007, s.46-68) AB üye ülkelerinde sosyal koruma harcamalarının yoksulluk üzerinde etkisi üzerine yaptıkları araştırmalarda toplam yoksulluk, kadın yoksulluğu, 65 yaş üstü yoksulluğu ve işsizlerin yoksulluğunu araştırmışlar ve araştırma neticesinde sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı arttıkça 65 yaş üstü yoksulluğunun ve işsizlerin yoksulluğunun daha ağırlıklı olarak azaldığını belirtmişlerdir. Ancak Almanya, Slovenya, Danimarka, İngiltere ve İtalya'nın göreceli olarak daha fazla sosyal koruma harcaması yapmış olmalarına rağmen 65 ve üstü yaştaki bireyler ile işsiz bireylerdeki yoksulluk oranlarını düşürmede başarısız olduklarını tespit etmişler, bu tespiti istinaden bu ülkelerde sosyal koruma harcamalarının amaçlarına tam olarak hizmet etmediğini belirtmişlerdir. Yoksulluğun azaltılması ve toplumsal etki alanlarının giderilmesi açısından sosyal koruma harcamaları çok önemli olsa da bu harcamalardaki artış, beraberinde iki ciddi sorun getirmektedir. Birincisi, sosyal koruma harcamalarının bütçeye yük getirmesi nedeniyle sürdürülebilirlik meselesidir. İkincisi ise bu harcamaların yoksullarda bağımlılık kültürü yaratma ve onları üretken olmaktan alıkoyma ihtimalidir. Ayrıca, ihtiyaç duymadıkları halde bazı bireylerin sosyal yardım talep etmeleri, sosyal koruma harcamalarını kötüye kullanma olasılığını arttırabilmektedir. Yoksulluğu önleme programları yalnızca nakit ve aynı yardımlardan ibaret olmamalıdır. Bununla birlikte, işgücü piyasasının dışında kalan çalışabilir yoksul kesimlere yönelik istihdam projelerine öncelik verilmesi gerektiği gibi, yardımlara bağımlılık ve suistimalleri önlemek amacıyla desteklenecek yoksul bireylerin seçimi titizlikle yapılmalıdır.

Caminada vd. (2012, s.18), yirmi iki OECD üyesi ülkesi için 1985-2005 dönemini kapsayan çalışmalarında sosyal koruma harcamalarının yoksullukla ilişkisini araştırmışlar ve bu ülkelerde yapılan sosyal koruma harcamalarının GSYH

içindeki payı ile yoksulluk oranları arasında çok güçlü bir negatif korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Akbulut, vd. (2022, s.1), 2007 - 2018 yılları arasında Türkiye ve yirmi yedi AB ülkesinin aile, sağlık, emeklilik ve işsizlik kategorisindeki sosyal koruma harcamaları ile medyan gelirin %50'si ve %70'i dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranı arasındaki ilişki üzerine yaptıkları araştırmada, emeklilik ve işsizlik yardımlarının yoksulluğu arttırıcı, aile ve sağlık yardımlarının ise yoksulluk oranları üzerinde azaltıcı yönde etkili olduğunu tespit etmişler ve bu nedenle aile ve sağlık yardımlarına bütçeden daha fazla pay ayrılmasının yoksulluk ile mücadelede diğer yardım türlerine göre daha etkin olacağını belirtmişlerdir.

Özdemir ve İnce (2021, s.2633), 2000 - 2018 yılları arasında otuz altı OECD ülkesi kapsamında sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı ile yoksulluk göstergesi olarak milli gelirden en düşük payı alan %20' lik grup arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma neticesinde sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk arasında çift yönlü bir ilişki olduğu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı artarken yoksulluk oranının azaldığı, sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı azalırken yoksulluk oranının arttığı tespit edilmiştir. Sosyal koruma harcamaları/GSYH içindeki payının yoksulluğu azaltmada yüksek düzeyde etkili olduğu ülkeler sırasıyla; Japonya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Danimarka ve Avusturya iken, azaltmada düşük etkili olduğu ülkeler ise; Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Türkiye, Meksika ve Litvanya olarak tespit edilmiştir.

Kenworthy (1999, s.1133) on beş gelişmiş Avrupa ve OECD ülkesi için 1960 - 1991 yıllarını kapsayan sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk ilişkisini en küçük kareler yöntemi ile analiz etmiş ve analiz neticesinde sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu azaltan bir etki yarattığı sonucuna varmıştır.

Karaş (2023, s.1) on iki OECD ülkesinde 2004 - 2020 döneminde sosyal yardım, eğitim ve sağlık harcamalarını içeren sosyal koruma harcamalarının yoksulluk

üzerindeki etkisini panel veri yöntemi aracılığıyla analiz etmiş, analiz neticesinde yoksullukla sosyal koruma harcamaları arasında güçlü bir ilişki bulunduğu ve sosyal koruma harcamalarının yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karaçoban ve Rad (2023, s.16) Türkiye’ de yapılan sosyal koruma harcamaları AB ve OECD üye ülkelerinin ortalamasıyla kıyaslandığında yoksullukla mücadelede etkisinin düşük olduğunu tespit ettikleri çalışmalarında sosyal koruma harcamalarının yoksullukla mücadelede etkin olabilmesi için “gelir testi” yaklaşımı, nesnel, işgücüne katılımı destekleyen, bürokratik işlemlerin minimuma indirildiği, ekonomik koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda kısa, uzun ve orta vadeli hedefler belirlenerek yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

5.3 Panel Veri Analizi

Bir panel veri, -N- sayıda birimden ve her birime ait -T- sayıda gözlemden oluşmaktadır. Panel veri, bireyler, haneler, kurumlar, şirketler, ülkeler vb. birimlerin bir yatay kesitine ilişkin verilerinin belirli bir dönem aralığında toplanmasını ifade eder (Baltagi, 2005, s.1).

Panel veride birimlere ilişkin veriler tüm dönemler için gözlenebiliyorsa dengeli panel, eğer belli dönemler izlenebilmekte ise dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır (Nart, 2008, s.3).

Hsiao (2003) ve Klevmarken (1989) panel veri kullanmanın çeşitli faydalarını sıralar. Bunlardan bazıları şunları içerir (Baltagi, 2005, s.1):

- i. Bireysel heterojenliği kontrol eder.
- ii. Panel verileri daha bilgilendirici veriler, değişkenler arasında daha az doğrusallık, daha fazla değişkenlik, serbestlik derecesi ve verimlilik sağlar.
- iii. Panel verileri, saf kesit veya saf zaman serisi verilerinde tespit edilemeyen etkileri belirleme ve ölçme konusunda daha iyi bir yeteneğe sahiptir.

Panel veri analizinde basit bir regresyon modeli aşağıdaki şekilde varsayılabilir. Regresyon denkleminde Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkeni, β katsayısı, t ($t=1,2,\dots,T$) her bir zaman aralığını, i ($i=1,2,\dots,N$) yatay kesitleri ifade etmektedir. α_i süreç boyunca sabit olarak alınan ve i bireysel yatay kesit etkilerini göstermektedir (Erataş, Nur ve Özçalık, 2013, s.23).

$$Y_{it} = \alpha_i + \alpha_1 \beta X_{it} + u_i \quad (5.1)$$

5.3.1 Ekonometrik Modeller

Bu çalışmada kullanılacak değişkenler Tablo 5.1’ de gösterilmiştir.

Tablo 5.1 Değişkenler

Değişkenler*	Kısaltma	Değişkenlere Ait Açıklama
Kamu Sosyal Koruma Harcamaları (GSYH'nın yüzdesi)	KSKH	Düşük gelirli hanelere, yaşlılara, engellilere, hastalara, işsizlere ve genç kişilere yönelik haneler arasında kaynakların yeniden dağıtılmasını veya zorunlu katılımını içeren sosyal yardımların genel hükümetin (yani sosyal güvenlik fonları dahil olmak üzere merkezi, eyalet ve yerel hükümetler) ilgili finansal akışları kontrol ettiği, nakit yardımları, mal ve hizmetlerin doğrudan aynı olarak sağlanması ve sosyal amaçlı vergi indirimlerini içeren kamusal sosyal harcamaların GSYH' e yüzdesel oranı.
Piyasa Gelirine Dayalı Yoksulluk Oranı (Ortalama kullanılabilir gelirin %50' si)	YO50	Yalnızca emek ve sermayeden elde edilen gelirin ortalama kullanılabilir gelire dayalı olarak hesaplanan yoksulluğun nüfusa yüzdesel oranı.
Piyasa Gelirine Dayalı Yoksulluk Oranı (Ortalama kullanılabilir gelirin %60' ı)	YO60	Yalnızca emek ve sermayeden elde edilen gelirin ortalama kullanılabilir gelire dayalı olarak hesaplanan yoksulluğun nüfusa yüzdesel oranı.

*OECD verileri kullanılmıştır (OECD, 2024a; OECD, 2024b).

Regresyon modellerimiz Tablo 5.1’ de açıklamaları verilen değişkenler kullanılarak;

$$(\text{Model 1}) \quad YO50_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 KSKH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5.2)$$

$$(\text{Model 2}) \quad YO60_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 KSKH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5.3)$$

$$(\text{Model 3}) \quad KSKH_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 YO50_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5.4)$$

$$(\text{Model 4}) \quad KSKH_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 YO60_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5.5)$$

denklemlerinden oluşturulmuştur. Model 1 ve Model 2’ de bağımlı değişkenler YO50 ve YO60 bağımsız değişken KSKH’ dir. Model 3 ve Model 4’ te bağımsız değişkenler YO50 ve YO60 bağımlı değişken KSKH’ dir. Modellerde bulunan (i) yatay kesitleri (ülkeleri), (t) zaman boyutlarını, (ϵ_{it}) hata terimini göstermektedir. Yatay boyut Avusturya, Çekya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya ve İngiltere olmak üzere on altı ülkeyi içermektedir. Zaman boyutu ise verilerin kısıtlı olması nedeniyle 2008-2021 yılları ve arası olan on dört yılı kapsamaktadır. Modellerimizde yatay boyut zaman boyutundan büyüktür ($N > T$).

Modeller için panel veri analizi yapılacaktır. Bunun için sırasıyla yatay kesit bağımlılığı testi, homojenlik testi, birim kök testi, eş bütünleşme testi, nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için panel nedensellik testleri ile CCEMG ve AMG eş-bütünleşme katsayı tahmin edicileri kullanılmıştır.

5.3.2 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Günümüz şartlarında teknolojinin hızla ilerlemesi ulaşım ve iletişime olumlu yönde etki ederek ülkeler arasında siyasi ve ekonomik işbirliğini arttırmış ve bu işbirlikleri neticesinde ülkelere birinde yaşanan siyasi ya da ekonomik kriz diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. Bu nedenle panelde yatay kesiti oluşturan ülkelere birinde meydana gelecek herhangi bir şokun diğer ülkeleri etkilemeyeceği veya genel yaşanacak bir şokun tüm ülkeleri aynı düzeyde etkileyeceği varsayımına dayanan yatay kesit birimlerinin bağımsız olmasına karşılık tüm ülkeleri farklı düzeyde etkileyeceği varsayımı yani yatay kesit bağımlılığı daha gerçekçi ve tutarlı olacaktır (Mercan, 2014, s.235).

Bu durumda yatay kesit bağımlılığı testine tabi tutulmadan yapılan analizler güvenilir sonuçlar vermeyeceğinden panel veri analizi öncesinde değişkenlere bu testi uygulamak gerekmektedir. Eğer panelin zaman boyutunun yatay boyutu ile arasındaki fark çok büyük ($T > N$) ise Breusch – Pagan (1980) LM testi, ancak bu fark düşük ise Pesaran (2004) LM testi uygulanmaktadır. Pesaran (2004) CD testi değişkenlerden

yatay kesit boyutunun zaman kesit boyutundan ($N>T$) büyük olduğu durumlarda kullanılır (Topaloğlu, 2017, s.27).

Pesaran (2004), LM ve LMS testlerindeki olası boyut bozulması problemini de çözerek, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük veya tersi olduğu durumlarda kullanılmak üzere aşağıda formüle edilmiş CD test istatistiğini geliştirmiştir. Bu testin boş hipotezi şu şekildedir (Khosroshahi, 2018, s.82).

H_0 : Kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur.

$$CD = \frac{\sqrt{2}}{\sqrt{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N t p^2_{ij} \sim N(0,1) \quad (5.6)$$

Formülde N yatay kesit sayısını, t dönemi, ip^2_{ij} en küçük kareler yöntemi kullanılarak elde edilen artıkların tahmini çift yönlü korelasyon katsayısını göstermektedir.

Tablo 5.2 Değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı testi bulguları

Değişkenler	Testler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	H_0 Hipotezi
KSKH	Pesaran Scaled LM	31,06204	0,0000	Ret
	Pesaran CD	16,33208	0,0000	Ret
YO50	Pesaran Scaled LM	20,61295	0,0000	Ret
	Pesaran CD	8,72736	0,0000	Ret
YO60	Pesaran Scaled LM	23,27631	0,0000	Ret
	Pesaran CD	8,883126	0,0000	Ret
T=14 N=16 N>T				

Değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı testi bulgularının bulunduğu Tablo 5.2’ de ki olasılık değerleri 0,01’ den küçük olduğundan H_0 hipotezi güçlü bir şekilde reddedilerek tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir.

5.3.3 Homojenlik Testi

Homojenlik, bütün birimler (ülkeler) için hesaplanan eğim katsayılarının tek bir eğim katsayısına eşit olmasını, heterojenlik ise en az bir tanesinin farklı olma durumunu ifade etmektedir (Gül ve İnal, 2017, s.75).

Homojenlik, Pesaran ve Yamagata (2008) testi ile analiz edilmiştir. Bu test Swamy (1970) testinden hareketle $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ istatistik değerleri hesaplanarak eğim katsayılarının homojenliğini test etmektedir. Hipotezi aşağıda gösterilmiştir (Bucak, 2022, s.98).

H_0 = Eğim katsayıları homojendir.

Tablo 5.3 Birinci modele ilişkin homojenlik testi bulguları

	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	H₀ Hipotezi
	4,398	0,000	Ret
$\tilde{\Delta}_{adj}$	4,962	0,000	Ret

Tablo 5.4 İkinci modele ilişkin homojenlik testi bulguları

	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	H₀ Hipotezi
	5,501	0,000	Ret
$\tilde{\Delta}_{adj}$	6,206	0,000	Ret

Tablo 5.5 Üçüncü modele ilişkin homojenlik testi bulguları

	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	H₀ Hipotezi
	7,413	0,000	Ret
$\tilde{\Delta}_{adj}$	8,363	0,000	Ret

Tablo 5.6 Dördüncü modele ilişkin homojenlik testi bulguları

	T-İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	H₀ Hipotezi
	8,252	0,000	Ret
$\tilde{\Delta}_{adj}$	9,31	0,000	Ret

Tablo 5.3, Tablo 5.4, Tablo 5.5 ve Tablo 5.6 incelendiğinde hesaplanan testlerin olasılık değerlerinin 0,005'ten küçük olduğundan tüm modeller için temel H_0 hipotezi reddedilmiş ve değişkenlerin uzun dönem katsayılarının homojen olmadığına heterojen olduğuna karar verilmiştir.

5.3.4 Durağanlık (Birim Kök) Testi

Ekonometrik analizlerde sahte regresyonu engellemek amacıyla birim kök testleri yapılır. Panel veri analizinde değişkenlerin durağan olup olmadığı test edilmeden önce değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına bakılmaktadır. Eğer yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır (Çınar ve Özçalık, 2012, s.5628).

Değişkenlerimizin tamamında yatay kesit bağımlılığı olduğundan ikinci nesil birim kök testi olan Pesaran Cips birim kök testi uygulanmıştır. Bu test heterojen ve yatay kesit bağımlılığı bağlamında güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu testte aşağıdaki formülleşmiş biçimiyle yatay kesitlere ait her bir birimin CADF (Cross-Sectionally Augmented ADF) istatistiklerinin ortalaması hesaplanmaktadır. Eğer test istatistiği kritik değerden büyükse değişkenin birim kök içerdiği yani durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Bu testlerin yokluk hipotezi aşağıda gösterilmiştir (Khosroshahi, 2018, s.82).

H_0 : Değişkenler durağan değil birim kök içermektedir.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADFi \quad (5.7)$$

Tablo 5.7 Birim Kök Test bulguları

Pesaran Cips Birim Kök Testi							
Değişkenler	Model	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)	Test Değeri	Olasılık Değeri	H ₀ Hipotezi
KSKH	Sabitsiz ve Trendsiz	-1,94	-1,68	-1,54	1,76021	<0,05**	Ret
YO50					-1,74704	<0,05**	Ret
YO60					-1,50206	>=0,10***	Ret
KSKH	Sabitli ve Trendsiz	-2,6	-2,32	-2,17	-2,01666	>=0,10***	Ret
YO50					-1,95329	>=0,10***	Ret
YO60					-3,38781	<0,01*	Ret
KSKH	Sabitli ve Trendli	-3,28	-2,93	-2,76	-3,40524	<0,01*	Ret
YO50					-2,7362	>=0,10***	Ret
YO60					-5,78168	<0,01*	Ret
* %1 düzeyinde anlamlıdır,** %5 düzeyinde anlamlıdır,*** %10 düzeyinde anlamlıdır.							

Değişkenlerin birim kök testi, Akaiki Bilgi Kriteri (AIC) değeri yardımı ile maksimum uygun gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilip yapılmış ve elde edilen test sonucu değerleri Tablo 5.7' de gösterilmiştir. Bu değerler neticesinde tüm değişkenlerin sabitte, sabitli ve trendsizde, sabitli ve trendlide seviyede durağan (I_0) oldukları tespit edilerek birim kök içermediklerine karar verilerek H_0 hipotezi reddedilmiştir.

5.3.5 Eş-Bütünleşme İlişkisi

Durağan olmayan diğer bir ifade ile trend içeren değişkenlere regresyon uygulandığında elde edilen sonuçlar sahte nitelik taşıyabilmektedir. Bu duruma sahte regresyon adı verilmektedir. Bu nedenle eş-bütünleşme, durağan olmayan iki değişkenin durağan hale getirilerek diğer bir ifade ile trendlerinden arındırılarak aralarında uzun dönemli bir denge ilişkisinin oluşturulduğunu belirtir (N.Uzgören ve E.Uzgören, 2005, s.13).

Eğer iki değişken $I(0)$ 'da durağan ise bu serilerin eş-bütünleşik oldukları ifade edilir. Yani bunların düzey değerleri ile regresyonları anlamlı olacaktır. Bu durum değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi varlığının olduğunu gösterir (Yücel ve Ata, 2003, s.103; Kılıç ve Torun, 2018, s.33; Dereköy, 2020, s.3513).

5.3.6 Panel Nedensellik Testleri

Granger (1988)'e göre eğer seriler eş-bütünleşik ise modeldeki değişkenlerin arasında en az bir yönde ilişki (nedensellik) vardır (Uzunöz ve Akçay, 2012, s.8).

Eş-bütünleşme iki değişken arasında nedenselliğin bulunduğunu gösterir ancak bu değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü göstermez. Bu bağlamda, Granger Nedensellik testi kullanılarak modelde bulunan değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilebilir (Erdal ve Uzunöz, 2008, s.50; Yücel ve Ata, 2003, s.105; Acar ve Yılmaz, 2024, s.94; Dikmen ve Çakır, 2020, s.1000).

5.3.6.1 Panel Granger nedensellik testi

Granger nedensellik analizinde birinci adım değişkenlerin durağan seviyede olup olmadıklarının belirlenmesidir. Granger (1986)' e göre değişkenler arasında eş-bütünleşme yoksa test nedensellik açısından geçerlidir. İkinci adım ise gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Seçilen gecikme uzunluğu uygun gecikme uzunluğundan daha az ise modelde önyargılar meydana getirir. Eğer uygun gecikme uzunluğundan fazla olursa olasılıkların verimsiz olmasına neden olur (Bhattacharya ve Mukherjee, 2003, s.10; Arısoy, 2005, s.73).

Granger nedensellik analizinde gecikme uzunluğuna ilişkin bir ön bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle test farklı gecikme formlarında yapılabileceği gibi, modelde bulunan bağımsız değişkenler için ayrı ayrı gecikme uzunluğu belirlenebilir. Literatürde gecikme değerleri aylık veriler kullanılan analizlerde 12 veya 24; mevsimlik analizlerde 4, 8 veya 12 olacak şekilde aynı büyüklükte kullanılmaktadır. Modellerimiz yıllık veriler içerdiğinden gecikme uzunlukları (1) ve (2) olarak alınacaktır (Kadırlar, 2000, aktaran Sürmeli, 2013, s.259).

Granger nedenselliği Y' nin tahmini X' in geriye dönük değerleri kullanılması durumunda, kullanılmaması durumuna göre daha etkili ise X, Y' nin Granger nedeni olarak ifade edilmektedir. Bu ifadenin doğruluğu test edilirse ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir (Gökçe, 2002, s.45).

Granger nedenselliği iki değişken arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını, bulunması durumunda ilişkinin yönünü tespit etmek için kullanılır ve aşağıdaki eşitliklerle gösterilir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^k \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_i X_{t-i} + \epsilon_{1t} \quad (5.8)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^k \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \gamma_i Y_{t-i} + \epsilon_{2t} \quad (5.9)$$

Yukarıdaki eşitlikte α_i , θ_i , γ_i gecikme katsayılarını, -k- bütün değişkenler orta gecikme derecesini ϵ_{1t} ve ϵ_{2t} korelasyonsuz beyaz süreçlerini göstermektedir. Varsayım iki yönlü olarak oluşturularak karşılıklı mı yoksa tek yönlü mü olduğu

tespit edilmektedir. Eğer sadece β_i 'ye ait değerlerin belirli bir anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklılık içermesi durumunda " X_t 'nin Y_t 'ye neden olduğu" ifade edilir ve " X_t 'nin Y_t 'nin Granger nedenidir" olarak belirtilir. Sadece Y_t 'ye ait değerlerin belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklılık içermesi durumunda yukardaki durumun tam tersi gerçekleşmiş olur. Hem β_i hem de Y_t 'ye ait katsayıların belirli bir anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklılık içerdiği durumlar iki yönlü nedensellik bir başka ifade ile iki değişken birbirinin nedeni olarak ifade edilir. β_i ve Y_t 'ye ait katsayıların belirli bir anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklılık içermemesi durumunda iki değişken arasında nedensellik olmadığını gösterir ve " X_t ile Y_t birbirinden bağımsızdır" şeklinde ifade edilir (Uzunöz ve Akçay, 2012, s.9), X_t 'in Y_t 'nin nedeni olup olmadığını analiz etmek için oluşturulan sıfır hipotezi aşağıdaki şekilde gösterilir (Contuk ve Güngör, 2016, s.96):

H_0 : X_t 'den Y_t 'ye Granger Nedensellik yoktur.

5.3.6.2 Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi

Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içermesi, birim kök içermeyerek durağan olması ve heterojen eğim parametrelerine sahip olması, $N > T$, $T > N$ durumları içinde farklı istatistikler çıkarabilmesi (Usta ve Mete, 2022, s.652), eş-bütünleşik (koentegrasyon) ilişkinin olması hem de olmaması durumlarında kullanılabilirliği (Alper ve Oransoy, 2015, s.80), heterojen panellere uygulanan Dumitrescu-Hurlin testinin uygulanabilmesi için değişkenlerin tamamının seviyede durağan olması gerektiği (Bozkaya ve Kum, 2022, s.188) kriterleri sağlandığından panel nedensellik testi olarak Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizi tercih edilmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) çalışmasında panel veri analizi kapsamında yer alan herhangi bir ülke için tespit edilen nedensellik ilişkisinin diğer ülkeler içinde geçerlilik göstereceğini ve gözlem sayısının artışına göre olasılığın daha etkin olacağını belirtmiştir (Çelik ve Ünsür, 2020, s.205).

Bu testte X ve Y değişkenleri, N sayıda birim için T dönem boyunca izlenen iki birim kök içermeyen yani durağan süreci ve aşağıda belirtilen formüldeki biçimde

doğrusal heterojen modeli belirtmektedir. Formülde bulunan -k- optimum gecikme uzunluğudur. Testte $N > T$ durumunda yarı asimptotik dağılıma sahip $Z_{N,T}^{HNC}$ test istatistiği kullanılarak istatistik aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır. Formülde bulunan $W_{N,T}^{HNC}$ bireysel Wald istatistiklerinin ortalamasını gösteren panel Wald istatistiğini göstermektedir (Sezer, 2018, s.1182).

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k X_i^k X_{i,t-k} + \epsilon_{i,t} \quad (5.10)$$

$$Z_N^{HNC} = \sqrt{\frac{N [W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} E(W_{i,t})]}{2K}} \quad (5.11)$$

Testin boş hipotezi şu şekildedir (Çeştepe ve Tuzun, 2022, s.9).

H_0 : X, Y'nin nedeni değildir (Tüm yatay kesitte).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) oluşturdukları simülasyonlarla, Z_N^{HNC} test istatistiğinin az sayıda birim içeren panellerde bile mükemmel derecede boyut ve güç özellikleri sergilediğini, gecikme uzunluğunun yanlış olarak belirlenmesi durumunda bile bu test istatistiğinin sonuçlarının istikrarlı olduğunu göstermişlerdir (Bozoklu ve Yılandı, 2013, s.177).

Yukarıda verilen bilgiler kapsamında var olan nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan Granger ve Dumitrescu – Hurlin nedensellik test sonuçları aşağıdaki Tablo 5.8, Tablo 5.9, Tablo 5.10 ve Tablo 5.11’ de gösterilmiştir.

Tablo 5.8 Granger Nedensellik Testi (Pairwise Granger Causality Tests: Stacked Test (common coefficients) bulguları (Birinci Gecikme)

Hipotez(H_0)	F-Test İst.Değeri	Olasılık	Sonuç
KSKH $\nrightarrow$ YO50	2,95114	0,0873**	KSKH $\rightarrow$ YO50
KSKH $\nrightarrow$ YO60	2,28764	0,1319	KSKH $\nrightarrow$ YO60
YO50 $\nrightarrow$ KSKH	11,3394	0,0009*	YO50 $\rightarrow$ KSKH
YO60 $\nrightarrow$ KSKH	9,27027	0,0026*	YO60 $\rightarrow$ KSKH

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır.*** %10 düzeyinde anlamlıdır.

$\rightarrow$ Granger Nedensellik ilişkisi vardır. $\nrightarrow$ Granger Nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 5.9 Granger Nedensellik Testi (Pairwise Granger Causality Tests: Stacked Test (common coefficients) bulguları (İkinci Gecikme)

Hipotez(H_0)	F-Test İst.Değeri	Olasılık	Sonuç
KSKH $\nrightarrow$ YO50	6,69214	0,0064*	KSKH $\rightarrow$ YO50
KSKH $\nrightarrow$ YO60	4,70733	0,0101*	KSKH $\rightarrow$ YO60
YO50 $\nrightarrow$ KSKH	5,18357	0,0016*	YO50 $\rightarrow$ KSKH
YO60 $\nrightarrow$ KSKH	5,69157	0,004*	YO60 $\rightarrow$ KSKH

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.
 $\rightarrow$ Granger Nedensellik ilişkisi vardır. $\nrightarrow$ Granger Nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 5.10 Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi bulguları (Birinci Gecikme)

Hipotez(H_0)	W-Test İst.Değeri	Z-barTest İst.Değeri	Olasılık	Sonuç
KSKH $\nrightarrow$ YO50	2,11967	1,60674	0,1081***	KSKH $\rightarrow$ YO50
KSKH $\nrightarrow$ YO60	1,75187	0,92722	0,3538	KSKH $\nrightarrow$ YO60
YO50 $\nrightarrow$ KSKH	1,44262	0,35587	0,7219	YO50 $\nrightarrow$ KSKH
YO60 $\nrightarrow$ KSKH	1,55336	0,56246	0,5752	YO60 $\nrightarrow$ KSKH

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.
 $\rightarrow$ Dumitrescu-Hurlin Nedensellik ilişkisi vardır.
 $\nrightarrow$ Dumitrescu-Hurlin Nedensellik ilişkisi yoktur.

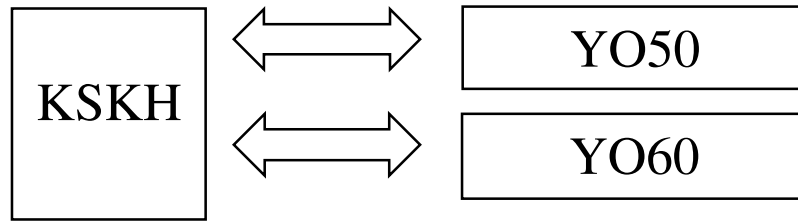
Tablo 5.11 Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi bulguları (İkinci Gecikme)

Hipotez(H_0)	W-Test İst.Değeri	Z-barTest İst.Değeri	Olasılık	Sonuç
KSKH $\nrightarrow$ YO50	6,56471	3,52083	0,0004*	KSKH $\rightarrow$ YO50
KSKH $\nrightarrow$ YO60	4,58688	1,67112	0,0947**	KSKH $\rightarrow$ YO60
YO50 $\nrightarrow$ KSKH	5,37353	2,40682	0,0161**	YO50 $\rightarrow$ KSKH
YO60 $\nrightarrow$ KSKH	4,77777	1,84965	0,0644***	YO60 $\rightarrow$ KSKH

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.
 $\rightarrow$ Dumitrescu-Hurlin Nedensellik ilişkisi vardır.
 $\nrightarrow$ Dumitrescu-Hurlin Nedensellik ilişkisi yoktur.

Model 1, Model 2, Model 3, Model 4' in eş-bütünleşik olmaları nedenleri ile değişkenlerin arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin yönü ise Granger Nedensellik ve Dumitrescu-Hurlin Nedensellik testleri ile yaptığımız analiz neticesinde;

- i. KSKH ile YO50 değişkenleri arasında birinci ve ikinci gecikme uzunluğunda Granger ve Dumtirescu-Hurlin nedensellik testinde KSKH' den YO50' ye güçlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı,
 - ii. KSKH ile YO60 değişkenleri arasında Granger Nedensellik testinde birinci ve ikinci gecikme uzunluğunda Dumtirescu-Hurlin nedensellik testinde ikinci gecikme uzunluğunda KSKH' den YO60' a nedensellik ilişkisinin varlığı,
 - iii. YO50 ile KSKH değişkenleri arasında Granger Nedensellik testinde birinci ve ikinci gecikme uzunluğunda, Dumtirescu-Hurlin nedensellik testinde ise ikinci gecikme uzunluğunda YO50' den KSKH' ye nedensellik ilişkisinin varlığı,
 - iv. YO60 ile KSKH değişkenleri arasında Granger Nedensellik testinde birinci ve ikinci gecikme uzunluğunda, Dumtirescu-Hurlin nedensellik testinde ise ikinci gecikme uzunluğunda YO60' den KSKH' ye nedensellik ilişkisinin varlığı
- ve her iki test sonucunda ikinci gecikme uzunluğunda eş-bütünleşik KSKH ile YO50 ve YO60 değişkenleri arasında çift yönlü (karşılıklı) nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.



Şekil 5.2 Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi

5.3.7 Uzun Dönemli Eş-Bütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Panel-Düzeltilmiş Standart Hata (PCSE) ve Ortalama Grup(MG) tahmincisi ile sonuçları desteklenen Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi (AMG) ve Ortak Bağıntılı Etkiler Ortalama Grup (CCEMG) tahmin yöntemleri, modellerin değişkenleri arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğu, eğitim parametrelerinin

heterojen olduğu, serilerin birim kök içermesi ve aynı seviyede durağan olmaması, durumlarında dahi kullanılabilir (Songur, Şanlı, vd, 2017, s.129).

Peseran (2006) tarafından ortaya konulan ve Kapetanios (2011) tarafından geliştirilen CCEMG tahmincisi kullanıldığında, değişkenler ve ortak etkiler durağan ya da aynı seviyeden eş-bütünleşik olduğu durumlarda tutarlı tahmini sonuçlara ulaşılmaktadır. Aşağıdaki formüllerde y_{it} ve x_{it} bağımlı ve bağımsız değişkenler, β_i bağımsız değişkenin ülkeye ait eğim katsayısını, f_t heterojenlik altında gözlemlenemeyen ortak etkeni, α_i sabit terim ve ε_{it} hata terimini göstermektedir. Buna göre, her bireysel regresyon için CCEMG tahmincisi istatistikleri β_i 'nin ortalamasıyla aşağıda belirtildiği gibi hesaplanmaktadır (Kapetanios vd., 2011, aktaran Gezdim, 2024, s.295).

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{it} + \varphi_i f_t + \delta_i \bar{y}_t + \theta_i \bar{x}_t + \varepsilon_{it} \quad (5.12)$$

$$\beta^{CCEMG} = N^{-1} \sum_{k=0}^n \hat{\beta}_i \quad (5.13)$$

CCEMG tahmincisine paralel olarak, AMG tahmincisi de bağımlı ve bağımsız değişkenleri içeren serilerin birim kök içerip içermemesi, eşbütünleşik olup olmaması, heterojenlik taşıması ve ayrıca yatay kesit bağımlılığının mevcudiyeti durumlarında dahi geçerli olacak şekilde etkili sonuçlar sunmaktadır (Eberhardt ve Bond, 2009, s.1; Eberhardt ve Teal, 2010, s.14-15)

Literatürde AMG testinin, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin aynı seviyede durağan ve eşbütünleşik olduğu serilerde (Eberhardt, 2012, s.66; Tunçel, 2022, s.66; Küsmez, 2022, s.84; Künc, 2022, s.190; Dural, 2020, s.155), bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağanlık derecesi dikkate alınmadan regresyona dahil edilen farklı seviyede durağan ve eşbütünleşik olan serilerde (Öztürkmen, 2022, s.103) ayrıca birim kök içeren ve eşbütünleşik olan serilerin bulunduğu (Demirbaş, 2020, s.77-84) değişik ekonometrik modellerde kullanıldığı görülmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik varsayımını da göz önüne alan AMG tahmin edicileri, ülkeye özgü tahminlerin ortalaması alınarak hesaplanan (Topuz,

2021, s.11), ortak dinamik etkilerin modele dâhil edildiği AMG modelinde tahmin süreci üç adımda gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada, bağımlı değişkenin birinci farkı bağımsız değişkenler ve zaman kuklası kullanılarak tahmin edilmekte, elde edilen zaman kuklası katsayıları, μt olarak yeniden tanımlanmaktadır. İkinci aşamada μt zaman diliminde doğrusal olarak meydana gelen, göz ardı edilen ülkeye özgü süreçleri tespit edebilmek için her bir yatay kesit regresyona eklenmekte, bağımlı değişken tahmini, açıklayıcı değişkenler ve bu değişken ile gerçekleştirilmektedir. Üçüncü aşamada ise nihai genişletilmiş ortalama grup tahmincisi, bireysel ülke tahmincilerinin ortalamasından aşağıda belirtilen formüldeki gibi elde edilmektedir (Şişeci ve Erdem, 2023, s.34).

$$\beta^{CCEMG} = N^{-1} \sum_i \hat{\beta}_i \quad (5.14)$$

Her iki analizin sıfır hipotezleri, katsayıların anlamlı olmadığını ifade eder.

Yukarıda verilen bilgiler kapsamında hesaplanan CCEMG tahminci test sonuçları Tablo 5.12, Tablo 5.13’ de ve AMG tahminci test sonuçları, Tablo 5.14, Tablo 5.15’ te gösterilmiştir.

Tablo 5.12 Model 1 ve Model 3’ e ait Pesaran (2006) Common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCEMG) tahminci sonuçları

Ülke	Model 1		Model 3	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Tüm Panel	0,7683	0,002*	0,5876	0,000*
Avusturya	0,0532	0,825	0,9087	0,825
Çekya	0,6764	0,075***	0,3561	0,075***
Finlandiya	0,5751	0,000*	1,5269	0,000*
Yunanistan	1,1206	0,000*	0,6308	0,000*
Macaristan	0,9969	0,000*	0,7214	0,000*
İrlanda	0,7831	0,000*	1,1649	0,000*
İtalya	1,5523	0,000*	0,5753	0,000*
Letonya	1,0391	0,001*	0,5195	0,001*

Tablo 5.12' nin devamı

Ülke	Model 1		Model 3	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Litvanya	0,9058	0,000*	0,7351	0,000*
Norveç	0,4733	0,000*	1,453	0,000*
Polonya	1,039	0,005*	0,4207	0,005*
Portekiz	2,116	0,055**	0,1268	0,055**
Slovakya	-2,5195	0,000*	-0,25	0,000*
Slovenya	1,2354	0,048**	0,2269	0,048**
İspanya	1,3822	0,142	0,1281	0,142
İngiltere	0,864	0,000*	0,9824	0,000*

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5.13. Model 2 ve Model 4' e ait Pesaran (2006) Common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCEMG) tahminci sonuçları

Ülke	Model 2		Model 4	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Tüm Panel	0,6662	0,015*	0,5987	0,000*
Avusturya	0,138	0,634	0,1609	0,634
Çekya	0,556	0,257	0,2047	0,257
Finlandiya	0,5811	0,000*	1,4681	0,000*
Yunanistan	0,8587	0,002*	0,5726	0,002*
Macaristan	1,1082	0,000*	0,6074	0,000*
İrlanda	0,8015	0,000*	1,1197	0,000*
İtalya	1,6078	0,000*	0,543	0,000*
Letonya	1,0459	0,000*	0,5359	0,000*
Litvanya	0,8278	0,000*	0,8271	0,000*
Norveç	0,410	0,000*	1,6075	0,000*
Polonya	0,7704	0,149	0,2234	0,149
Portekiz	2,3843	0,02*	0,147	0,02**
Slovakya	-2,9557	0,001*	-0,1773	0,001*
Slovenya	1,1211	0,078***	0,2114	0,078***
İspanya	0,8599	0,378	0,0837	0,378
İngiltere	0,5465	0,000*	1,444	0,000*

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5.14 Model 1 ve Model 3' e ait Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahminci sonuçları

Ülke	Model 1		Model 3	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Tüm Panel	0,685	0,000*	0,506	0,000*
Avusturya	0,602	0,000*	-0,0801	0,772
Çekya	0,578	0,000*	0,2036	0,082***
Finlandiya	0,5427	0,000*	1,4092	0,000*
Yunanistan	0,9463	0,000*	0,3601	0,000*
Macaristan	0,9306	0,000*	0,5407	0,000*
İrlanda	0,7666	0,000*	1,048	0,000*
İtalya	1,0836	0,000*	0,5621	0,000*
Letonya	1,0015	0,000*	0,3089	0,011**
Litvanya	0,8312	0,000*	0,2143	0,132
Norveç	0,471	0,000*	1,43	0,000*
Polonya	0,1895	0,547	0,2164	0,482
Portekiz	0,7603	0,067**	0,299	0,000*
Slovakya	0,3544	0,494	-0,1387	0,032**
Slovenya	0,6852	0,000*	0,4715	0,000*
İspanya	0,8478	0,003*	0,1074	0,122
İngiltere	0,3694	0,002*	1,1436	0,000*

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5.15 Model 2 ve Model 4' e ait Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahminci sonuçları

Ülke	Model 2		Model 4	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Tüm Panel	0,665	0,000*	0,5073	0,000*
Avusturya	0,5242	0,000*	-0,093	0,713
Çekya	0,5482	0,002*	0,1157	0,245
Finlandiya	0,5635	0,000*	1,416	0,000*
Yunanistan	0,7419	0,000*	0,3058	0,001*
Macaristan	0,9955	0,000*	0,4859	0,000*
İrlanda	0,7542	0,000*	1,075	0,000*
İtalya	0,998	0,000*	0,5642	0,000*
Letonya	1,033	0,000*	0,3082	0,011*

Tablo.5.15' in devamı

Ülke	Model 2		Model 4	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
Litvanya	0,6662	0,000*	0,2113	0,117
Norveç	0,3997	0,000*	1,4942	0,000*
Polonya	0,1945	0,549	0,0159	0,953
Portekiz	0,8708	0,035**	0,297	0,000*
Slovakya	0,8262	0,189	-0,092	0,049**
Slovenya	0,6019	0,001*	0,4268	0,000*
İspanya	0,7005	0,009*	0,0749	0,342
İngiltere	0,2453	0,010*	1,5119	0,000*

* %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır. *** %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5.12, Tablo 5.13, Tablo 5.14 ve Tablo 5.15' te belirtilen sonuçlar aşağıda yedi madde halinde açıklanarak yorumlanmıştır.

i. Tüm panelde CCEMG ve AMG sonuçları birlikte değerlendirildiğinde katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber KSKH ile YO50, YO50 ile KSKH; KSKH ile YO60 ve YO60 ile KSKH arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Bu sonuç kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payındaki artışın yoksulluk oranlarında; yoksulluk oranlarındaki artışın kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payında artış sağlayan bir etki meydana getirdiği anlamında yorumlanabilir.

ii. Tüm panelde katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber CCEMG sonuçlarına göre KSKH' de 1 birimlik artış YO50' de 0,76 birim, YO60' da 0,67 birim artış, AMG sonuçlarına göre ise KSKH' de 1 birimlik artış YO50' de 0,68 birim, YO60' da 0,66 birimlik artış meydana getirmektedir. CCEMG ve AMG birbirine yakın katsayı sonuçları vermiştir. Bu sonuçlara göre kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payının bir birim yükselmesi halinde yoksulluk oranlarında ortalama 0,70 birimlik artış meydana geldiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile yoksulluk oranlarındaki her 0,70 birimlik artış kamu sosyal koruma

harcamalarının GSYH içindeki payının bir birim yükselmesinden ileri gelmektedir.

iii. Tüm panelde katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber CCEMG sonuçlarına göre YO50 ve YO60’ da 1 birimlik artış KSKH’ de 0,58 birimlik artış, AMG sonuçlarına göre ise YO50 ve YO60’ da 1 birimlik artış KSKH’ de 0,50 birimlik artış meydana getirmektedir. Bu sonuçlara göre yoksulluk oranlarında ortalama 1 birimlik artış olması halinde kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payında ortalama 0,54 birimlik artış meydana geldiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payındaki her 0,54 birimlik artış yoksulluk oranlarının bir birim yükselmesinden ileri gelmektedir.

iv. CCEMG sonuçlarına göre Slovakya ülkesinde katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber KSKH ile YO50 ve YO60; YO50 ve YO60 ile KSKH arasındaki ilişki, AMG sonuçlarına göre ise katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber YO50 ve YO60 ile KSKH arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Bu sonuçlara göre Slovakya ülkesinde kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payında 1 birim artış yoksulluk oranlarını ortalama 2,73 birim azalttığı, yoksulluk oranlarındaki 1 birimlik artış ise sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payını ortalama 0,16 birim azalttığı görülmektedir.

Bunun nedeni olarak ülkede kurulan “Institute for Subsistence Law” ile emeklilik başta olmak üzere sosyal koruma sisteminde yapılan reformlar gösterilebilir. Bu reformlar emeklilik yaşının üzerindeki çalışanlara uygulanan gelir vergisinin arttırılması ve emeklilere tatmin edici emeklilik maaşı sağlanması ve değişik sosyal riskler için oluşturulan fonların sağlıklı işletilmesi kanalıyla emek arzı ile talep arasındaki farkın emek arzı lehine azaltılması ve ayrıca bu fonlarında finans kaynağı olduğu sosyal koruma harcamalarının etkili reformları finanse etmede kullanmak suretiyle ulusal eğitimi, işgücüne katılım oranlarını ve meslek gruplarının yapısının iyileştirerek gençler için istihdam fırsatları yaratmak suretiyle sosyal yardım bağımlılığının düşürülmesi olabilir (Asaad, 2023; Svorenova ve Petrasova, 2005, s.287-288).

v. CCEMG ve AMG sonuçlarına göre katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber YO50 ve YO60' da 1 birimlik artışın KSKH' de 1 birimin üstünde artış yaptığı ülkeler Finlandiya, Norveç, İngiltere ve İrlanda' dır.

Bu durumun nedeni olarak ülke içindeki nüfusun yaşlanması, göçmen sayısının artması, işsizlik oranındaki yükseliş ve istihdamda bulunan nüfusun yaşlanmasına bağlı işgücünde nitelik kaybının sebep olduğu yoksullaşma riskine karşı kamu sosyal koruma harcamalarında artış yapılarak önlem alınması gösterilebilir (Auer ve Fortuny, 2000, s.27; Oorschoot ve Uunk, 2007, s.63).

vi. CCEMG ve AMG sonuçlarına göre katsayılar istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber KSKH' de 1 birimlik artışın YO50 ve YO60' da 1 birimin üstünde artış yaptığı ülkeler İtalya, Yunanistan, Portekiz, Letonya, Slovenya gibi genelde Güney Avrupa Refah Devleti Modeli içinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerde yaşanan değişik krizler sonrasında ekonomide küçülme ya da bir önceki döneme göre eksi büyüme göstermesi durumları sosyal koruma harcamalarında artışa neden olmaktadır (Ersin ve Baş, 2019, s.207).

vii. CCEMG sonuçlarına göre Avusturya ve İspanya ülkeleri tüm modellerde, Çekya ve Polonya ülkeleri için Model 2 ve Model 4' te; AMG sonuçlarına göre ise Polonya ülkesi için tüm modellerde, Avusturya, İspanya ve Litvanya ülkeleri için Model 3 ve Model 4' te, Slovakya ülkesi için Model 1 ve Model 2' de katsayı sonuçları istatistiki açıdan anlamsızdır.

6. SONUÇ

Çalışmaya konu olan ülkeler için yapılan analizlerde Slovakya ülkesi hariç kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı ile yoksulluk oranları arasında uzun dönemli pozitif ve karşılıklı (çift yönlü) bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu ilişki bağlamında sosyal koruma harcamaları yoksulluğu azaltmakta etkisiz kalmakta hatta yoksulluk oranında artışa sebebiyet vermektedir. Yoksulluk oranındaki artış ise kamu sosyal koruma harcamalarında da artışı beraberinde getirmektedir. Kamu sosyal koruma harcamalarının yoksulluk oranları üzerinde meydana getirdiği artış etkisi yoksulluk oranlarının kamu sosyal koruma harcamalarında meydana getirdiği artış etkisinden fazladır. Bu durum, kamu sosyal koruma harcamaları sisteminde yapısal reformlar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlar, literatürde bahsi geçen Sawhill (1988), Higgs (1994), Marsland (1996) ve Daşlı (2018)' nın görüşleri ile paralel olup, devletin sosyal politika aracı olarak yaptığı sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu önleyemediği aksine beslediği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir. Sosyal koruma harcamalarının amacı sosyal refah devletlerinin dinamosu olan başta emek sınıfı olmak üzere toplumsal sınıfların kısa vadede yoksullaşmaması için sosyal riskleri en aza indirmek, yoksulluk ağına düşenleri de bu ağdan kurtarmak için uzun vadede toplumsal üretim mekanizması içinde bir rol alabileceği kabiliyet kazandırılarak toplumun ortalama maddi hayat standartlarına sahip olmasını sağlamaktır.

Ülkeler arasında yaşanan ekonomik rekabet, ülke içinde meydana gelen ekonomik krizler ve savrulmalar nedeniyle sosyal refah devletlerinde belirli bir ölçüde hayat standartlarına sahip bireyler bu standartların gerisine düşmemek için kendi üretim kabiliyetlerini geliştirmek konusunda tembel davranışlar sergilemekte ve mevcut hayat standartlarını devlet ile patronaj ilişkisi kurarak korumayı yeğlemektedirler. Devlet aygıtının yürütücüsü hükümetler, bu durumdan istifade ederek iktidarda kalabilmek için sosyal koruma harcamaları ile ilgili politika, program ve

prosedürleri bu harcamaların asıl amacına matuf olmaktan çok kendisini iktidarda tutabilecek kitlelerin tercihlerine göre belirleyerek klientalist bir role bürünmektedirler. Bu durumda sosyal koruma harcamaları, kendinden kaynaklı olmayan yoksulluğu en aza indirgeyerek bu kapsamdaki yoksul birey ve haneler için asgari bir gelir sağlamakla birlikte onlara kendi imkânları ölçüsünde maddi hayat standartları kazandırma hedefinden saparak uzun vadede yoksulluğun nedenleri arasında yerlerini almakta olan yardımlara karşı bağımlılık ile çalışmaya karşı isteksizlik doğuran bir araca dönüşmektedir (Uza, 2021, s.102).

Sosyal koruma harcamaları, bir kısmı parafiskal gelirlerden karşılanırsa da büyük bir kısmı vergilerle finanse edildiğinden devletlerin bütçeleri üzerinde zamanla artan ağır bir yük oluşturmakta ve bu sorun sosyal koruma harcamalarının sürekliliğini riske etmektedir. Bütçede oluşan bu yük vergi ve primlerde oransal artış sağlanarak kapatılmaya çalışılsa da sosyal koruma yardımı bağımlısı “inatçı yoksul” olmayan bir şekilde yoksulluk nedenlerini kendi imkân ve kabiliyetleri ile ortadan kaldırarak yoksulluk sınırı çizgisinde dolaşan birey ve haneleri de bu çizginin altına çekmektedir. Bu nedenle sosyal koruma harcamaları doğrudan bireylere ve hanelere yapılan ayni ve nakdi yardım biçimindeki uygulamasını değiştirerek yoksul kitlelerin yoksulluğunun sebeplerini ortan kaldırabilecek imkân ve kabiliyetler kazanmasını sağlayacak program ve projeleri finanse etmelidir. Ayrıca bu harcamaların yapılacağı birey ve haneler özenle seçilerek istismarı ve “inatçı yoksulluk” olarak adlandırılan sosyal koruma yardım bağımlılığı engellenmelidir (Solmaz ve Avcı, 2007, s.68).

Sosyal Koruma harcamalarının başarıya ulaştırılabilmesi için Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planı (EUR Lex, 2024) ilkelerinden hareketle aşağıda belirtilen öneriler değerlendirilebilir. Bu öneriler şunlardır:

i. Devlet otoritesince yoksulluğun nesiller arası sürebilecek döngüsünü bozmak için yoksul ailelerin yoksulluk riski taşıyan çocukları öncelikli olarak yardımların ana hedef kitlesi olmalıdır. Bu çocukların diğer akranları ile aynı imkân ve hizmetlerden faydalanmalarını sağlayacak programlar finanse edilmelidir. Ayrıca

nüfusun yaşlanmasını engellemek amacıyla ailelere doğum teşvikleri sunulmalıdır (Küçüköğlu ve Ercan, 2019, s.2302).

ii. Carl Ransom Rogers (1902-1987), her insanın doğuştan gelen, sürekli, motive edici bir özelliği bulunan “kendini gerçekleştirme” potansiyeline sahip olduğunu ifade eder (Sarı, 2021). Bireylerin engelli ve engelsiz kendi potansiyellerini açığa çıkaracak, kendi imkân ve kabiliyetlerini sunabilecek konuma getirilebilmesi diğer bir ifade ile istihdam edilerek topluma katılımının sağlanabilmesi için verilecek beceri eğitim ve öğretimi kapsamında mesleki eğitim kurumları modernize edilerek işlevsel hale getirilmeli ve zamanın koşullarına göre kendini devamlı güncelleyen (“yaşam boyu öğrenme”) nitelikli istihdam üreten iş gücü programları finanse edilmelidir (Gündoğan, 2001, s.107).

iii. Nüfusun yaşlanması ve çalışma çağındaki nüfusun azalması nedeni ile kuşaklar arası finansal dayanışmanın sürdürülebilirliği için sosyal koruma fonlarının işletilerek gelir elde edilmesi için değişik finans yöntemleri bulunarak uygulanmalıdır. Sosyal koruma harcamalarının finansmanında dolaylı vergilerden elde edilen gelirlerden çok toplumun yüksek gelirli kesimlerinden elde edilen vergilerden elde edilen gelirler kullanılmalıdır. Ayrıca devletin “garantörlüğünde” özel emeklilik sigortaları özendirilerek fonlar devletin elinde pasif nitelikli olmaktan ve klientalist politikaların bir aracı olmaktan çıkarılarak özel kesimlerin girişimlerinde kullanılan bir sermaye niteliği kazanarak ülkenin ekonomisinin büyümesine katkısı sağlanmalıdır (Altan, 2005, s.138).

iv. Sosyal koruma harcamalarının dağınık bürokratik bir yapı ile yapılması koordinasyonu, etkinliği ve hesap verebilirliğini olumsuz olarak etkilemekte ve sosyal korumanın kapsamını ve etkinliğini sınırlamaktadır. Bu nedenle sosyal koruma harcamaları işlemleri tek bir çatı altında birleşerek uzmanlaşmış bir kurum ve bu kurumda sosyal koruma alanına giren konularda liyakat sahibi personellerin istihdam edilerek yapılması halinde harcamaların planlanması, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesi daha aktif ve verimli sonuç verecek şekilde gerçekleştirilebilecektir (Karaçoban ve Rad, 2023, s.24).

Çalışmada yer alan on altı Avrupa ülkesine bağlı olarak elde edilen analiz sonuçları ve yapılan öneriler, ilerleyen dönemlerde daha fazla ülke ve yılı içeren daha geniş kapsamlı çalışmalarla geliştirilebilecektir.



KAYNAKLAR

- Abakar, M., Bilgin, K.U. ve Mohamed, J. (2020). Sosyal Politika ve Refah Devleti. İksad Dergisi, 6 (23), 322–338.
- Acar, A. T., Yılmaz, Ö. (2024). Piyasa Değeri ve İşlem Hacmi Yüksek Kripto Paraların Ekonometrik Analizi. Turkish Research Journal of Academic Social Science, 7 (1), 90-96.
- Ağtaş, S. (2022). Jeremy Bentham’ın Faydacı Ahlakı. Felsefe bölümü 1. Lisansüstü Felsefe Kongresi Tam Metin Kitabı içinde (s.230-241). Çankırı Karatekin Üniversitesi. [Çevrim-İçi: https://www.researchgate.net/publication/376029043_Jeremy_Bentham%27in_Faydacı_Ahlaki], Erişim Tarihi: 10.11.2024.
- Akbulut, E., Altundemir, M. E. ve Güven, M. (2022). Türkiye ve AB Ülkelerinde Sosyal Koruma Yardımlarının Yoksulluk Üzerine Etkisi: Bir Panel Veri Analizi. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (1), 343-350.
- Akbulut, İ. (2015). Devlet, Unsurları ve Kişiliği. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 111 (219), 159-178.
- Akçay, A. Ö. ve Erataş, F. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi Teorisinin Piyasalıği: G7 Örneği. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 81-100.
- Akkurt, M. (2021). John Locke’un Siyaset Felsefesi. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 109-143.
- Aktan, C. C. (1995). 21.Yüzyıl için Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler. TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. C. (2002). “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri. C.C. Aktan (Ed.). Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Aktan, C. C. ve Özkıvrak, Ö. (2008). Sosyal Refah Devleti. Okutan Yayınları, İstanbul.
- Akyılmaz, B. (1998). Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2).

- Akyol, E. F. (2023). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu ve Almanya Sosyal Güvenlik Sistemi ile Mukayesesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Albayrak, Ö. (2003). Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi. [Yüksek Lisan Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Alper, A. ve Oransay, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1 (2), 73-85.
- Altan, C. Y. (2005). Özel Emeklilik Şirketlerinde Portföy Yönetimi ve Türkiye Uygulaması. [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Altındağ, Ö. (2019). Yoksulluk Üzerine Bir Değerlendirme. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 19 (1), 81-114.
- Andersen, E.G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, UK: Polity Press. [Çevrim-içi: https://books.google.com.tr/books/about/he_Three_Worlds_of_Welfare_Capitalism.html?id=V12FQgAACAAJ&redir_esc=y], Erişim tarihi: 19.09.2024.
- Arabacı, R. Y. (2007). Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik. [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Arabacı, R. Y. (2019). Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 9 (1), 123-140.
- Arın, Tülay. (1993, Mayıs 6-8). “Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi”. Türkiye’de Bütçe Harcamaları. IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Silifke-Mersin.
- Arısoy, İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), 63-80.
- Armağan, R. (2015). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 1-20.
- Arslan, N. O. (2020). Kamu Ekonomisinin Kavramsal Çerçevesi. Arslan, M.O. (Ed.), Kamu Ekonomisi 1 içinde (s.3-16). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2011). Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2), 1-20.
- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2013). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1), 23-36.
- Asaad, N. (2023, Ekim 13) Slovakia: The World's Highest Rate of Income Equality. [Çevrim-içi: <https://borgenproject.org/income-equality/>], Erişim tarihi: 15.12.2024.
- ASBV. (2006, Mart). Ankara Sosyal Bilimler Vakfı. [Çevrim-içi: <https://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/refah-olcutleri/>], Erişim tarihi: 17.12.2024.
- ASHB. (2018). Kamu-STK İşbirliği için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Kapasitesinin Güçlendirilmesi Teknik Yardım Projesi, AB Sosyal Politikalarına Genel Bakış. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. [Çevrim-içi: <https://aile.gov.tr /media/ 100061/ab-sosyal-politikalarina-genel-bakis-rehberi.pdf>], Erişim Tarihi: 10.10.2024.
- Auer, P. ve Fortuny, M.(2000). Ageing of The Labour Force in OECD Countries: Economic and Social Consequences. International Labour Office Geneva. Employment Paper 2000/2. [Çevrim-içi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/documents/publication/wcms_142281.pdf], Erişim tarihi:16.03.2024.
- Ay, H. ve Akan, R. (2017). Tarihsel Süreçte Sosyal Yardımların Gelişimi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (18), 787-798.
- Aydın, K. ve Çatuk, C. (2019). Sosyal Devletin Tarihi Süreci ile Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Kıyaslanması. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), 5 (30), 580 - 594.
- Aydın, M.K. ve Çakmak E.E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 34 (1), 11-19.
- Aydın, M. ve Türgan, T. (2011). Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), 249-274.
- Aydın, M. (2003). Jeremy Bentham'ın Ahlak Anlayışı ve Felicific Calculus. II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III içinde, (s.601-615).[Çevrim-içi:

https://www.researchgate.net/publication/331522155_Jeremy_Bentham'in_Ahlak_Anlayisi_ve_Felicific_Calculus], Erişim tarihi:11.05.2024.

- Ayhan, A. (2012). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri. Sosyal Güvenlik Dergisi, 2 (1), 41-55.
- Aykaç, A. C. (2008). Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, Strazburg, 6.XI.1997. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 21 (77), 359-383.
- Bağder, M. M. (2020). John Rawls' ın Adalet Düşüncesinin Oluşum şartları zerine. Felsefe Arkivi, 0 (53), 105-121.
- Bağlı, M. S. (2011). Etkinlik ve Eşitlik Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah zerindeki Etkisi. Maliye Dergisi, 0(161), 259-282.
- Baltagi, B. H. (2005). Econometric Analysis of Panel Data, Third Edition, United Kingdom. John Wiley and Sons Inc., Newyork.
- Barr, N. (2018). Redesigning the Welfare State. IMF Finance & Development Magazine, 55 (4), 17-19.
- Barr, N. (1992). Economic Theory and the Welfare State: A Survey and Interpretation. Journal Of Economic Literature, 30 (2), 741-803.
- Başgil, A. (2011). Devletin lke Unsuru: lke ile Devlet Birliği Arasındaki Mnasebetin Hukuki ve Sosyolojik Mana ve Mahiyeti zerinde Bir İzah Denemesi. Journal of Istanbul University Law Faculty, 13 (4), 1261-1281.
- Bedir, E. (2018). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politikanın Araçları. A.İ. Oral, Y. şişman (Ed.), Sosyal Politika 1 içinde (s.2-27). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Bentham, J. (2008). Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş. (ev. Doğan, A.). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 57 (4), 381-390, (Orijinal yayın Tarihi 1789)
- Beriş, H. E. (2014). Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- Bhattacharya, B. ve Mukherjee, J. (2003). “Causal Relationship Between Stock Market and Exchange Rate, Foreign Exchange Reserves and Value of Trade Balance: A Case Study for India”, The Fifth Annual Conference on Money and Finance in the Indian Economy, 1-24.

- Bilgin, C. (2018). Uluslararası Ticarete Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliği Sorunu: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi. *Beşeri ve Sosyal Bilimler Akademik İncelemesi*, 1 (1), 17-30.
- Bolling, R. ve Wittmarschen, V. T. (2015). Three Perspectives On Social Protection: What We Should Focus On And How We Should Pay For It, The Broker. [Çevrim-içi: <https://www.thebrokeronline.eu/article/three-perspectives-on-social-protection-d4/>], Erişim tarihi: 01.11.2024.
- Bolukçu, F. (2019). Türkiye Sosyal Güvenlik Harcamalarının Kapsamı ve Finansman Yapısı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 11-27.
- Boyacıoğlu, N. ve Öçal, M. (2018). Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Güvenliğin Finansmanına Kısa Bir Bakış. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Social Science Institute*, 10 (26). 910-923. <https://doi.org/10.20875/makusobed.477514>
- Bozkaya, Ş. ve Kum, H. (2022). Neoklasik Makro Göç Kuramı Çerçevesinde Uluslararası Göç: En Çok Göç Alan Ülkeler Üzerine Bir Analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 15(1), 177-194. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1007970>
- Bozoklu, Ş. ve Yılcı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 161-187.
- Briggs, A. (2006). The Welfare States in Historical Persperctive. C. Pierson and F. G. Castles (Ed.). In *The Welfare State: A Reader* (s.16-29). Cambridge: Cambridge Polity Press. Second Edition. [Çevrim-içi: https://books.google.com.cy/books?id=OdWdQs8RT1QC&pg=PR5&hl=en&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false], Erişim tarihi:16.09.2024.
- Bucak, Ç. (2022). BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık ve Küreselleşme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14 (26), 92-105.
- Budak, Y.(2020). Kamu Nakdi Yardımların Yoksulluk Bağlamında Sosyal Dışlanma ve Yaşam Tatmini Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buğra, A. (2003). Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika: ‘Zenginlerimiz Nerede?’. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 0 (99), 97-155.

- Buğra, A. (2005). “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ref. No: TR0401.04/001,1–18.[Çevrim-içi: <https://derinyoksullukagi.org/storage/posts/August2024/DhzL6iLN78ZcwFHJddMx.pdf>], Erişim tarihi:12.11.2024.
- Bulut, M. (2011). Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye’de Durum. Yardım ve Dayanışma Dergisi, 2 (3), 57-64.
- Caminada, K., Goudswaard, K. ve Koster, F. (2012). Social Income Transfers and Poverty: A Cross-Country Analysis for OECD Countries. International Journal of Social Welfare, 21 (2), 115-126.
- Can, Y. (2013). Sosyal Hizmetler ve Yoksulluk. Trakya Kalkınma Ajansı, Türkiye.[Çevrim-içi: <https://www.trakya2023.com/uploads/docs/28062013Yed095.pdf>], Erişim tarihi: 01.12.2024.
- Cengiz, E. (2019). Haz ve Acının Matematiği: J. Bentham’ın Faydacı Ahlakının İmkânı. Dört Öge, 0 (15), 141-153.
- Contuk, F. Y. ve Güngör, B. (2016). Asimetrik Nedensellik Testi ile Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (71), 89-108.
- Cordato, E. R. (1980). Austrian Theory of Efficiency and the Role of Government. The Jurnal of Libertarian Studies, IV (4), 393 - 403.
- Cornwall, A. (2000). Beneficiary, Consumer, Citizen Perspectives on Participation for Poverty Reduction. Institute of Development Studies, Sussex University. [Çevrim-içi: <https://cdn.sida.se/publications/files/sida982en-beneficiary-consumer-citizen---perspectives-on-participation-for-poverty-reduction.pdf>], Erişim tarihi: 18.11.2024.
- Costin, A. (2023). The Family as a System. Brief Interpretation of Bowenian Concepts. M. Gavrilă-Ardelean (Ed.), Multiculturalism and Social Assistance içinde (s.51 - 68). Presa Universitară Clujeană, 2023.
- Çakır, K. (2019). Sosyal Güvenlik Reformu Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Kurumunda Özerklik. [Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Faysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Çakır, M. ve Aldemir, Ş. (2001). Yoksulluğun Küresel Boyutları. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 175-200. <https://doi.org/10.29228/mjes.281>

- Çalışır, Y. C. (2016). Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Yeniden Yapılanma ve Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Neo-Liberal Dönüşüm. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çalışır, Y. C. Sosyal Koruma Harcamalarının Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme.[Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, Z. (2012). Refah Devletlerinin Dinamik Dengesi: Sosyal Harcamalar İçin Geleneksellik Endekslerinin Hesaplanması. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (1), 218-239.
- Çelik, K. , Vural, İ. Y. ve Tuncer, G. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Genel Görünümü: 2002 Sonrası Döneme İlişkin Bir İnceleme. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (5), 41-79.
- Çelik, M. Y. ve Ünsür, Z. (2020). Küreselleşme ve Büyüme İlişkisinin Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi ile Belirlenmesi. İzmir İktisat Dergisi, 35 (1), 201-210. <https://doi.org/10.24988/ije.202035115>
- Çelikay, F. ve Gümüş, E. (2014). Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik Bir İnceleme. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (4), 127-138.
- Çeştepe, H., Tuzun, O. ve Aybudak, H. G. (2022). Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Analiz. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18 (2), 1-15.
- Çetin, H. (2002). Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (2), 1-16.
- Çınar, S. ve Özcalık, M. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Sürdürülebilirlik: Panel Veri Analizi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 9 (33). <https://doi.org/10.19168/jyu.33070>
- Daşlı, Y. (2015). Sosyal Yardımların Sorunlu Alanı: Muhtaçlık Tespiti. Cumhuriyet Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 39 (2), 135-154.
- Daşlı, Y. (2018). Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (2), 525-542.

- Demir, A. (2021). Bir Adalet Teorisinde Faydacılık Sorunu. ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi, 7(0), 9-17. [Çevrim-İçi: <https://www.isophos.org/bir-adalet-teorisinde-faydacilik-sorunu>], Erişim tarihi: 01.12.2024.
- Demir, M. ve Canbay, T. (2013). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Açıklarının Azaltılmasında Denetimin Önemi (Manisa İli Örneği). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (3), 451-467.
- Demirbaş, A. E. (2020). Cari Dengeyi Etkileyen Faktörleri Açıklayan Teorik Yaklaşımlar: Farklı Gelir Grubu Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. [Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dereköy, F. (2020). Nakit Akış Tablosu İle Likidite Oranları İlişkisi: Borsa İstanbul KOBİ Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12 (4).
- Dikmen, N. ve Çakır, Ö. (2020). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (12), 987-1009.
- Dilik, S. (1980). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 35 (01), 73-84.
- Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 43 (01), 41-80.
- Dilnot, A. (1996). The Assesment:The Future of The Welfare State. Oxford University Press and The Oxford Rewiew of Economic Policy Limited. [Çevrim-İçi:<https://academic.oup.com/oxrep/article-abstract/11/3/1/364979?redirectedFrom=PDF>], Erişim tarihi: 08.12.2024.
- Doğan, E. (2014). Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi. T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü 2880 Nolu Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Doğan, E. M. ve Tatlı, H. (2014). İnsani Gelişme ve Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28 (1), 99-124.
- Dönmez, A., Öğülmüş, S., Tatlıdil, H. ve Ersöz, Y. H. (2010). Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü, Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 144 nolu Yayını, Ankara.

- Dural, F. (2020). Kredi Temerrüt Swapları ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DPT, (2001a). Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 605. T.C. Devlet Planlama Teşkilatı 2593 nolu Yayını, Ankara.
- DPT, (2001b). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 610, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı 2599 nolu Yayını, Ankara.
- DPT, (2007). Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyon Raporu, 681, Dokuzuncu Kalkınma Planı. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı 2729 nolu Yayını, Ankara.
- Duran, H. E. (2015). Türkiye’de Yoksulluğa Bölgesel Bir Bakış. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (2), 87-103.
- Ebbinghaus, B. ve Manow, P. (2004). Introduction: Studying Varieties Of Welfare Capitalism. In Comparing Welfare Capitalism içinde (s. 23-46). Routledge.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. MPRA,17692, 1-26.
- Eberhardt, M. (2012). Estimating Panel Time-Series Models With Heterogeneous Slopes. The Stata Journal, 12 (1), 61-71.
- Eberhardt, M. ve Teal, F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. Economics Series Working Paper (515).
- Educalingo. (2023). [Çevrim-içi: <https://educalingo.com/tr/dic-fr/nation>], Erişim tarihi: 28.12.2023.
- Erataş, F., Nur, H. B., ve Özçalık, M. (2013). Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (2), 18-33.
- Erdal, S. (2005). Siyasal Düşünürler ve Modern Egemenlik. Sociological Theory, 23 (1), 26-28.
- Erdal, G. ve Uzunöz, M. (2008). Türkiye ve Avrupa Fındık Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22 (2), 47-56.

- Erdoğan M. (2020). İyi Toplum Rawls ve Hayek. Sosyal Bilimler Dergisi. [Çevrim-içi: <https://www.sosyalbilimler.org/iyi-toplum-hayek-rawls/>], Erişim tarihi: 01.11.2024.
- Erdoğan, G. (2003). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk Ölçümleri. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 0 (0), 174-179.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2 (41), 63-114.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 39-60
- Eroğlu, N. (2004). John R. Hicks' in Refah Ekonomisine Katkıları. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (1), 137-153.
- Eroğul, C. (1990). Devlet Nedir? İmge Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Ersin, İ. ve Baş, H. (2019). Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 9 (1), 193-213.
- Etimolojiturkce.(2023). [Çevrim-içi: <https://www.etimolojiturkce.com/arama/halk>], Erişim tarihi: 29.12.2023.
- EUR Lex. (2024. Aralık 25). The European Pillar of Social Rights Action Plan. [Çevrim-içi: https://eur-lex-europa-eu.translate.google/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:102:FIN&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc], Erişim tarihi: 25.12.2024.
- Eurofound. (2024). Social Protection 2.0: Unemployment and Minimum Income Benefits, Publications Office Of The European Union, Luxembourg. <https://doi.org/10.2806/0704651>
- Euro News. (2018, Haziran 29). Avrupa’da En Çok Sığınmacı Kabul Eden Ülkeler Hangileri? [Çevrim-içi: <https://tr.euronews.com/2018/06/29/avrupa-da-en-cok-siginmaci-kabul-eden-ulkeler-hangileri>], Erişim tarihi: 15.12.2024.
- Euro News. (2023, Eylül 07). Almanya'da Sosyal Yardımlar: Halkın Yarısından Fazlası Çalışmayı Gereksiz Görüyor. [Çevrim-içi: <https://tr.euronews.com/business/2023/09/07/almanya-da-sosyal-yardimlar-halkin-yarisindan-fazlasi-calismayi-gereksiz-goruyor>], Erişim tarihi: 17.03.2025.

- European Commission.(2021). Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, The European Pillar Of Social Rights Action Plan, Publications Office, 2021. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/45>
- European Commission.(2023). European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. The Future Of Social Protection and of The Welfare State in the EU. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/839003>
- Eurostat. (2024, Ekim 15). DataSources. [Çevrim-içi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_social_benefits], Erişim tarihi: 15.10.2024.
- Gans, J. H. (1971). The Uses of Poverty: The Poor Pay All. Social Policy. s. 20-24.[Çevrim-içi:<https://blogs.adams.edu/stephanie-hilwig/files/2020/03/Herbert-J-Gans-The-Uses-of-Poverty-copy.pdf>], Erişim tarihi: 24.01.2024.
- Geçit, B. (2020). Thomas Hobbes’ da Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyruluk: Egemenin ve Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir? Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 0 (14), 110-124.
- Geçit, B. (2022). Jean-Jacques Rousseau’nun Siyaset Felsefesi Üzerine Bir Değerlendirme. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0(29), 287-304.
- Gedik, M. A. (2021). Vilfredo Pareto’nun İktisadi Sosyolojik Düşünce Yapısı ve Refah İktisadına Yansımaları. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0 (59), 245-270.
- Gerşil, G. S. (2016, August 29-31). Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşüm ve Çalışan Yoksulluğu. Sarı, S., Gencer, A.H. ve Sözen, İ. (Ed.). In International Conference on Eurasian Economies (s.455-464). Kaposvár – Hungary. [Çevrim-içi:<https://avekon.org/papers/1777.pdf>], Erişim tarihi: 01.09.2024.
- Gezdim, S. B. (2024). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Çevresel Kalite Üzerindeki Etkisi: Heterojen Panel Tahmin Modellerinden Kanıtlar. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(36), 282-311.
- Gough, I., Bradshaw, J., J. Ditch, T. Eardley ve P. Whiteford (1997). Social Assistance in OECD Countries. Journal of European Social Policy, 7 (1), 17-43. Doi: 10.1177/095892879700700102

- Gökbayrak, Ş. (2005). Avrupa Birliği'nin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları. Çalışma Ortamı Dergisi, 0(80), 16-17.
- Gökbunar, R. ve Kovancılar, B. (1998). Sosyal Refah Devleti ve Değişim. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (Güz), 251-266.
- Gökçe, A. (2002). İMKB'de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4 (3), 43 - 48.
- Gölçek, A. G. ve Organ, İ. (2023). Yoksulluk Paradigmalarının Evrimi: Tarihsel ve Kavramsal Bir İnceleme. Politik Ekonomik Kuram Dergisi, 7 (Özel Sayı), 69-93.
- Gören, Z. (1997). Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi. Anayasa Yargısı Dergisi 14 (0), 89-153. Ankara.
- Göze, A. (1976). Sosyal Devlet Sistemi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Gözler, K. (2020). Devletin Genel Teorisi. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Güç, Y. (2015). Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gül, E. ve İnal, V. (2017). Hava Kirliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Zamanla Değişen Panel Nedensellik Analizi. Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi, 6 (2), 70-82.
- Gümüş, B. ve Acar, M. (2023). Türleri, Nedenleri ve Boyutlarıyla Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Sorunu. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5 (Özel Sayı), 92-105.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1 (1), 33-66.
- Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve Refah Rejimi Tartışmaları: Teorik Bir Değerlendirme. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3 (1), 101-117.
- Günaydın, D. (2023). Sosyal Dışlanma Unsuru Olarak Sosyal Yardım Sistemleri: Utanç ve Damgalamanın Yeniden Üretimi. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 34 (1), 185-207.

- Gündoğan, N. (2001). İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 56 (04), 95-108. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001873
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. Ankara Sanayi Odası Dergisi, 1 (1), 42-56.
- Güney, T. (2013),Yolsuzluk ve Refah. [Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Handayani, S. W. ve Buckley, C. (Ed.). (2009). Social Assistance And Conditional Cash Transfers. Proceedings of the Regional Workshop. Asian Development Bank. ISBN 978-971-561-888-5, Publication Stock No RPT091254.
- Haughton, J. ve Khandker, S. R. (2009). Handbook On Poverty and Inequality. World Bank Publications. Washington DC. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7613-3>.
- Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme, Tekirdağ SMMO Sosyal Bilimler Dergisi, 0 (1), 1-27.
- Hemerijck, A. C., Vandenbroucke. (2012). The Welfare State After the Great Recession. Intereconomics, 0 (47),200-229.Doi:10.1007/s10272-012-0422-y
- Herzog, H. (2018). Top 10 Facts about Poverty in Ireland. The Borgen Project. [Çevrim-içi:<https://borgenproject.org/top-10-facts-about-poverty-in-ireland/>], Erişim tarihi: 19.12.2024.
- Hicks, J. R. (1939). The Foundations of Welfare Economics. The Economic Journal, 49 (196), 696-712.
- Higgs, R. (1994). Nineteen Neglected Consequences of Income Redistribution. IndependentInstitute. [Çevrim-içi : <https://www.independent.org/article/1994/12/05/nineteen-neglected-consequences-of-income-redistribution/>], Erişim tarihi: 17.12.2024.
- Howell, F. (2001). Social Assistance - Theoretical Background. I. Ortiz (Ed.) İn 'Social Protection in the Asia and Pacific, (pp.257-354), ch.7. Asian Development Bank, Manila.
- Huber R. E. (1970). Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet. (Çev. T. Ansay), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27 (3), 27-51.

ILO. (1952). Social Security (Minimum Standards) Convention, C-102. ILO Promoting Jobs, Protecting People, Normlex Information System on International Labour Standards. [Çevrim-içi: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ilo_code:C102], Erişim tarihi: 01.10.2024.

ILO. (1977). Meeting Basic Needs: Strategies for Eradicating Mass Poverty and Unemployment. ILO. Tripartite World Conference On Employment, Income Distribution, Social Progress And The International Division Of Labour (1976 Geneva, Switzerland) [Çevrim-içi: https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/1977/77B09_31_engl.pdf], Erişim tarihi: 18.10.2024.

ILO. (2005). Committee on Employment and Social Policy, Cenevre. [Çevrim-içi: <https://webapps.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb294/pdf/esp-4.pdf>], Erişim tarihi: 12.12.2024.

Indepentend Türkçe. (2021, Haziran 24).Dünyanın En Mutlu Ülkesi Göçmen Arıyor. [Çevrim-içi: https://www.indyturk.com/node/378576/d%C3%BCnya/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-mutlu-%C3%BClkesi-g%C3%B6%C3%A7men-ar%C4%B1yor?_gl=1%2A1ir03o9%2A_gcl_au%2AMTYwMDUzOTI1Ni4xNzM1OTM0MjUy], Erişim tarihi: 12.12.2024.

Indepentend Türkçe. (2022, Kasım 14). Avrupa'daki 'göçmen krizi' derinleşiyor. [Çevrim-içi: <https://www.indyturk.com/node/576201/d%C3%BCnya/avrupa%E2%80%99daki-%E2%80%98g%C3%B6%C3%A7men-krizi%E2%80%99-derinle%C5%9Fiyor>], Erişim tarihi: 12.12.2024.

IOM. (2009). Uluslararası Göç Hukuku. Göç Terimleri Sözlüğü, (no:18).

Işıқтаç, Y. (2012). Dikkat Cehalet Peçesinde Yırtık Var. Hukuka Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, H. Ökçesiz, G. Uygur ve S. Üye (Ed.), Anayasa Yargısı 24.Kitap içinde (s.28-45), İstanbul Barosu Yayınları.

İkizoğlu, M. (2001). Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 0 (2), 83-94.

İkizoğlu, M. (2002). Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara: Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 13 (1), 86-115.

İzgi, Y. B. (2007). Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (1), 361-373.

- Jafari, A. ve Batebi, S. (2015). Citizen And Citizenship Rights. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 36 (3), 4083-4092.
- Jolliffe, D.M., Atamanov, A., Lakner, C., Mahler, D.G. ve Baah, S.K.T. (2022). Assessing the Impact of the 2017 PPPs on the International Poverty Line and Global Poverty. Policy Research Working Paper 9941. World Bank Group Development Data Group & Poverty and Equity Global Practice.
- Kabaş, T. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana.
- Kadioğlu, A. G. (2008). Vatandaşlık ve Siyasal Katılım. Ergun Özbudun’a Armağan. Sabanci University Research Database. [Çevrim-îçi: <https://research.sabanciuniv.edu/9021/1/OzbudunArmağanKADIOGLU.doc>], Erişim tarihi: 01.12.2024.
- Kamilçelebi, H. (2012). Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 4 (2), 55-65.
- Kapar, R. (2006, Kasım 24-26). Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma. P.Sarı (Ed), Sosyal Adalet için Ekonomi Politikaları Bildiri Kitabı içinde (s.102-140). II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi. Ankara.
- Karabay, M. E. (2018). Sosyal Güvenlik Sisteminin Yapısı ve Gelişimi. Erdal, F. (Ed.), Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi içinde (s.2-32). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Karaçoban, A. ve Rad, S. T. (2023). Türkiye’de Sosyal Transfer Harcamaları ve Yoksulluk. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 0(39), 14-29.
- Karadeniz, M. (2009). Pazarlama Yönetiminde Halkla İlişkilerde Kullanılan Kavram ve Tanımlamalar. Journal of Naval Sciences and Engineering, 5 (1), 1-16.
- Karaş, E. (2023). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Harcamaların Rolü: Seçilmiş OECD Ülkeleri Örneği. Aizanoi Academia Dergisi, 1 (2), 95-113.
- Karayılmazlar, E. ve İşler, İ. (2019). Kamu Yatırım Projelerinde Fayda Maliyet Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (35), 65-82.

- Kaya, E. ve Özcan, R. (2009). Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli. [Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi]. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Kaya, M. A. (2022). Egemenlik Kavramı ve Siyasi Düşünürler. Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5 (1), 213-235.
- Kenworthy, L. (1999). Do Social-Welfare Policies Reduce Poverty? A Cross-National Assessment. Social Forces, 77 (3), 1119-1139.
- Kerbo, H.R. (1996). Social Stratification And Inequality. Class Conflict in Historical Comparative and Global Perspective. Mc. Graw Hill Companies, Inc.
- Kesgin, B. (2013). Hak Temelli Yaklaşımla Sadaka Kültürü Arasında Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım. Açılım Kitap Yayıncılık.
- Khosroshahi, N. H. (2018). Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin Sağlık Göstergeleri Üzerine Etkisi. [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıç, F., Torun M. (2018). Bireysel Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16 (1), 18-40.
- Kırmızı, E. ve Hüseyinli, N. (2019). Sosyal Güvenlik Hakkının Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2 (61), 1203-1236.
- Kidd, S. (2014). Social Exclusion And Access To Social Protection Schemes. Barton: Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade. [Çevrim-ici: <https://www.developmentpathways.co.uk/wp-content/uploads/2018/05/DFAT-Social-exclusion-and-access-to-social-protection-schemes-3.pdf>], Erişim tarihi: 18.10.2024.
- Kim, H. (2000). Anti-poverty Effectiveness of Taxes And Income Transfers in Welfare States. Maxwell School of Citizenship and Public Affairs Syracuse University, New York. Working Paper No.228. [Çevrim-ici: <https://www.lisdatacenter.org/wps/liswps/228.pdf>], Erişim tarihi: 01.04.2025.
- Koç, Ö. E. (2014, Temmuz 1-3). Refah Devleti Çerçevesinde Geçiş Ekonomilerinde Sağlık Harcamaları. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı 2014 Bildirileri, (s.568-575). Üsküp, Makedonya.
- Korkut, L. (1996). Etkinlik, İktisadi Hukuk Okulu ve Türk Hukukundan Bir Örnek. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 7 (22), 5-22.

- Korkut, L. (2014). Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye’de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (2), 5-42.
- Kutsal, Y. G. (2006). Yaşlanan Dünyanın Yaşlanan İnsanları. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi (GEBAM), Ankara. [Çevrim-îçi: <https://www.geriatri.org.tr/SempozyumKitap2011/3.pdf>], Erişim tarihi: 01.11.2024.
- Küçüköğlu, M. ve Ercan, H. (2019). Norveç’te Refah Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. OPUS International Journal of Society Researches, 11 (18), 2275-2308.
- Künç, S. (2022). Etkinlik ve Telfâ Edici Etki Hipotezlerinin G20 Ülkeleri İçin Geçerliliğinin Sınanması.[Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Küsmez, T. (2022). Yenilenebilir Enerjiye Yapılan İnovatif Yatırımların İklim Değişikliğine Etkisi: AB Ülkelerinden Kanıtlar. [Doktora Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD.
- Laderchi, C. R., Saith, R. ve Stewart, F. (2003). Does It Matter That We Do Not Agree On The Definition Of Poverty? A Comparison Of Four Approaches. Oxford Development Studies, 31 (3), 243-274.
- Lampert, H. (2003). Kann Der Sozialstaat Gerettet Werden? Institut Für Volkswirtschaftslehre. Volkswirtschaftliche Diskussionsreihe, 0 (247), 1-68.
- Lindert, P. (2021). Social Spending And The Welfare State. M.Pezzini ve R. Boarini (Ed.), How Was Life? Volume II. İn New Perspectives on Well-being and Global Inequality since 1820 (s.72-96). OECD Publishing, Paris.
- Lindert, K., Skoufias, E. ve Shapiro, J. (2006). Redistributing Income to the Poor and the Rich: Public Transfers in Latin America and the Caribbean. SP Discussion Paper 0605. [Çevrim-îçi: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/413331468300691124/redistributing-income-to-the-poor-and-the-rich-public-transfers-in-latin-america-and-the-caribbean>], Erişim tarihi: 15.10.2024.
- Marshall, G. (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Akınhay, O. Kömürcü, D.), (Orijinal yayın tarihi. 1994), Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Marsland, D. (1996). A Programme for Special Needs: Effective Social Assistance for the Helpless. In: Welfare or Welfare State?. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24576-5_9
- Mayer, S. E. (2003). What is a “Disadvantaged Group?” Effective Communities Project. Minneapolis. [Çevrim-içi: www.effectivecommunities.com/pdfs/ECP_DisadvantagedGroup.pdf]. adresinden erişildi.
- McNamara, R. (1973). To the Board of Governors, Nairobi, Kenya, September 24, 1973. McNamara, Robert S..Address to the Board of Governors by Robert S. McNamara (English). Presidential Speech. Washington, DC. World Bank.[Çevrim-içi: <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/930801468315304694/address-to-the-board-of-governors-by-robert-s-mcnamara>], Erişim tarihi:10.12.2024.
- Mercan, M. (2014). Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi. Ege Akademik Bakış Dergisi, 14 (2), 231-245.
- Metin, B. (2011). Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk sorunu “Ankara’da Uygulamalı Bir Araştırma”. [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mingione, E. (Ed.). (1996). Urban Poverty And The Underclass: A Reader. Blackwell Publishers.
- Morduch, J. (2005). Poverty Measures. P. Cheung(Ed.), In Handbook On Poverty Statistics: Concepts, Methods And Policy Use (s.52-84). United Nations Statistics Division.
- Munck, R. (2002). Globalization and Labour: The New Great Transformation. Zed Books. London.
- Mülteci-Der (2024, 15 Ekim). Mültecilerle Dayanışma Derneği. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. [Çevrim-içi: <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>], Erişim tarihi: 15.12.2024.
- Nart, Ç. E. (2008). Panel Veri Analizi. Ekonometrik Yöntemler Analiz Teknikleri Seminer Sunumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Doktora Programı, 1-61.

- Nişanyan, S. (2023). [Çevrim-içi: www.nisanyansozluk.com/kelime/ulus], Erişim tarihi: 28.12.2023.
- Nurdoğan, A. ve Öztürk, M. (2018). Geçici Koruma Statüsü ile Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (3), 1163-1172.
- OECD. (2001). The Development Assistance Committee (DAC) Guidelines on Poverty Reduction, International Development. OECD Publications Service,2.[Çevrim-içi: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2001/11/poverty-reduction_g1gh164c/9789264194779-en.pdf], Erişim tarihi: 02.10.2024.
- OECD. (2019). The OECD SOCX Manual 2019 Edition. A Guide To The OECD Social Expenditure Database.
- OECD. (2024a). OECD Data Explorer. Public Social Expenditure.[Çevrim-içi:[https://data-explorer.oecd.org/vis?df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_SO CX_AGG%40DF_PUB_PRV&df\[ag\]=OECD.ELS.SPD&df\[vs\]=1.0&dq=.A..PT_B1GQ.ES10._T._T.&pd=2010%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&w=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_SO CX_AGG%40DF_PUB_PRV&df[ag]=OECD.ELS.SPD&df[vs]=1.0&dq=.A..PT_B1GQ.ES10._T._T.&pd=2010%2C&to[TIME_PERIOD]=false&w=tb)], Erişim tarihi:15.10.2024.
- OECD. (2024b). OECD Data Explorer. Income Distribution Database. [Çevrim-içi: [https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=DF_IDD&pg=0&snb=1&vw=tb&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_WISE_IDD%40DF_IDD&df\[ag\]=OECD.WISE.INE&df\[vs\]=&pd=2010%2C&dq=.A.PR_INC_MRKT...Y_LT18%2B_T.METH2012.D_CUR.&to\[TIME_PERIOD\]=false](https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=DF_IDD&pg=0&snb=1&vw=tb&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_WISE_IDD%40DF_IDD&df[ag]=OECD.WISE.INE&df[vs]=&pd=2010%2C&dq=.A.PR_INC_MRKT...Y_LT18%2B_T.METH2012.D_CUR.&to[TIME_PERIOD]=false)], Erişim tarihi:15.10.2024.
- Okandan, R. (1947). Devletin Beşeri Unsuru. Journal of İstanbul University Law Faculty, 13 (4), 1282-1326.
- Okandan, R. (1948). Devletin Fiziki Unsuru. Journal of Istanbul University Law Faculty, 14 (1-2), 162-193.
- Okman, C. (2011). Türkiye’de İstatistikî Bölge-Düzeyi Ölçeğinde Yoksulluğun Ayırıştırılması. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oorschot, W. J. H. ve Uunk, W. J. G. (2007). Welfare Spending And The Public’s Concern For Immigrants: Multilevel Evidence For Eighteen European Countries. Comparative Politics, 40 (1), 63-82.

- Övünç, Ö. L. (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluğun Ayırıştırılması. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, M. M. ve Öztürk, M. (2020). Refah Devletinin Krizi Ekseninde Yoksulluk ve Yeni Sosyal Risklerle Mücadele. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (31), 205-219.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. Toplum ve Bilim Dergisi, 92 (2002), 7-33.
- Özcan, G. (2009) Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, S. E. (2016). Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0 (48), 294-313.
- Özcan, A. (2018). Denizli'de Mutlak Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi ve Yoksullukla Mücadele. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (31), 1-14. <https://doi.org/10.30794/pausbed.414604>
- Özcan, Y. (2022). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2. Cilt, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, Ankara.
- Özdemir, A. ve İnce, G. D. (2021). OECD Ülkelerinde Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerine Etkisi. Çalışma ve Toplum Dergisi, 4 (71), 2633-2658.
- Özdemir, F. B. (2014). Yoksullukla Mücadelede Gönüllü Kuruluşlar Arası Statejik İşbirliğinin Önemi: Kocaeli Alan Araştırması. [Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, O. (2012). Tanzimat'tan Günümüze Halk Sözcüğünün Anlamsal İçeriğindeki Değişikliklerin Dil Kültür İlişkisi Açısından İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (2), 301-314.
- Özdemir S. (2004). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Refah Devleti. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, İstanbul.

- Özkan, G. (2021). Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar. *Toros Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (14), 93-108.
- Özkaya, Ö. (2021). Egemenlik Kavramının Gelişim Serüveni: Klasikten Küresele. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 4 (1), 46-61.
- Özmen, Z. (2017). Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 600-620.
- Öztornacı, B. ve Demirdöğen, A. (2015). Farklı Eşdeğerlik Ölçeklerine Göre Temel Yoksulluk Göstergelerinin Değişimi: Türkiye Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21 (1 ve 2), 7-15.
- Öztürk, C. (2016). Açık Denizlerde Düzen ve Güvenlik. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1 (1), 112-132.
- Öztürk, M. ve Çetin, B. I. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 4 (16), 2661-2698.
- Öztürkmen, R. (2022). Nakit Bulundurma Güdüsü Belirleyicileri Ve Firma Değeri İlişkisi: BİST İmalat Sanayii Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama. [Doktora Tezi]. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD*.
- Paksoy, H. (2023). Sosyal Güvenliğin Finansman Yöntemleri ve Türkiye’deki Uygulamaya Kısa Bir Bakış. *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 2023 (62), 2455-2460.
- Pazarcı, H. (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, (seri 571).
- Pektaş, Z. ve Derdiman, R. C. (2016). Kamu Hizmetlerinin Özel Teşebbüslere Gördürülmesi Açısından Sosyal Devlet Anlayışının İçeriği ve Değeri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 15-74.
- Petring, A. (2012). *Sozialstaat und Soziale Demokratie. Lesebuch Der Sozialen Demokratie 3*. Friedrich Ebert Stiftung, 2. Aufl., Bonn.
- Pigou, A. C. (1951). Some Aspects of Welfare Economics. *The American Economic Review*, 41 (3), 287-302.
- Polat, E. G. (2010). Anayasal Vatandaşlık. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı.

- Ravallion, M. ve Huppi, M. (1991). Measuring Changes In Poverty: A Methodological Case Study Of Indonesia During An Adjustment Period. The World Bank Economic Review, 5 (1), 57-82.
- Rawls, J. (2017). Bir Adalet Teorisi. (Çeviri.V.A. ÇOŞAR).Ankara. Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik. (Orijinal yayın tarihi 1999).
- Rosanvallon, P. (2004). Refah Devletin Krizi. (Çev. B. Şahinli). Ankara: Dost Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi 1981). [Çevrim-içi: <https://archive.org/details/pierre-rosanvallon-refah-devletin-krizi/page/39/mode/2up>], Erişim tarihi: 05.11.2024.
- Ryder, G. (2020). ILO. Almost 25 Million Jobs Could Be Lost Worldwide As a Result of COVID-19, says ILO. [Çevrim-içi: <https://www.ilo.org/resource/news/almost-25-million-jobs-could-be-lost-worldwide-result-covid-19-says-ilo-0>], Erişim tarihi: 20.11.2024.
- Sağlam, R. (2007). Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü: John Rawls ve Robert Nozick “Hakkaniyet Olarak Adalet” Eleştirisinden “Yetkisel Adalet” Eleştirisine. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1-2), 181-217.
- Sam, N. (2008). Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XXVII (1), 59-70.
- Sarı, E. (2021, Ocak). Carl Rogers ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı. [Çevrim-içi: <https://www.monapsikoloji.com/carl-rogers-kendini-gerceklestirme/>], Erişim tarihi:12.12.2024.
- Sarıca, Ş. (2008). Farklı Refah Devleti Modellerinde Sosyal Harcamaların Niteliği: Emek Gücünün Meta Niteliği Açısından Bir Değerlendirme. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıipek, D. B. (2006). Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2 (9), 67-95.
- Sastry, T.S.N. (2012). Human Rights of Vulnerable and Disadvantaged Groups Course Book – II. Registrar, University Of Pune. Ganeshkhind Pune - 411 007.
- Saville, J. (1957). The Welfare State: An Historical Approach. New Reasoner, 3(1), 5-25. [Çevrim-içi: <https://banmarchive.org.uk/new-reasoner/the-winter-1957-58/the-welfare-state-an-historical-approach/>], Erişim tarihi: 11.10.2024.

- Sawhill, I. V. (1988). Poverty in the United States. [Çevrim-içi: <https://www.econlib.org/library/Enc1/PovertyintheUnitedStates.html>], Erişim tarihi:15.12.2024.
- Seker, F. ve Çetin, M. (2012). Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen'in Eleştirisi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (24), 277-304.
- Seldon A. (1985). The Idea Of The Welfare State and Its Consequences. Eisenstadt S.N. ve Ahimeir, O.(Ed.). İn The Welfare State and Its Aftermath (p.68-74), Barnes&Noble Books,81 Adams Driver,New Jersey.
- Selen, U. ve Karas, E. (2018). Refah İktisadı Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi. Business and Economics Research Journal, 9 (4), 979-993.
- Sezer, S. (2018). Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arası İlişki: Brics Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz. Electronic Turkish Studies, 13 (18), 1171-1189.
- Shostak, A. B. ve Gomberg, W. (1965). New Perspectives On Poverty. Prentice Hall. [Çevrim-içi: <https://archive.org/details/newperspectiveso0000shos/page/n3/mode/2up?view=theater>], Erişim tarihi:14.06.2024.
- Smith, A. (2020). Milletlerin Zenginliği. (Çev. Acar M.). 2020. Liberus Yayınlar (Orijinal yayın tarihi 1776).
- Solmaz, E. ve Avcı, M. (2017). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma Harcamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 46-73.
- Spicker, P. (1993). Poverty and Social Security: Concepts and Principles. Londres Routledge.[Çevrim-içi: https://www.researchgate.net/publication/256574187_Poverty_and_social_security_concepts_and_principles], Erişim tarihi: 10.10.2024.
- Stark, W. (2005). Jeremy Bentham's Economics Writings Critical Edition Based On His Printed Works And Unprinted Manuscripts Vol. III. Routledge, The Royal Economic Society, London and New York.
- Süleymanoğlu D. R. (2016). Keynesçi Refah Devleti'nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (8-9), 271-301.
- Sürmeli, O. (2013). İktisadi Büyüme, İşsizlik ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği İlişkisinin Nedensellik İlişkisi. Anadolu University of Sciences ve Technology A: Applied Sciences & Engineering, 14 (3).

- Svorenova, M. ve Petrasova, A. (2005). Social Protection Expenditure and Performance Review Slovak Republic. Slovak Republic Budapest, International Labour Office, First published.
- Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Şamlı, E. (2020). Egemenliğin İki Tanımı Bodin ve Bataille. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 8 (2), 451- 469.
- Şanlı, M. Songur, D. ve Muratoğlu, Y. (2017). Ekonomik Büyüme, Borç ve Enflasyon İlişkisi: AB 15 Üzerine Bir İnceleme. Y. Bayar ve G. Zarotiadis (Ed.), In Proceedings of 2 nd International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences (p.125-134).6th – 8th September, Thessaloniki, Greece.
- Şeker, A. (2017). Adalet Olgusu ve Sosyal Refahın Gelişimine Yönelik Sosyolojik ve Tarihsel Bir Çözümleme. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 282-301.
- Şeker, F. (2009). Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (32), 259-280.
- Şenden, F. (2008). Neo-Liberal Yükselen Değerler. Ürün Sosyalist Dergi, 15. [Çevrim-içi:<https://urundergisi.com/makaleler.php?ID=258>],Erişim tarihi: 10.10.2024.
- Şener, Ü. (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları. Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Politika Notu, 2, 22.
- Şengül, S. ve Cefri, A. G. R. (2010). Yoksulluk Ölçümünde Engel ve Rothbarth Eşdeğerlik Ölçekleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (2), 47-61.
- Şenkal, A. (2005). Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği). Journal of Social Policy Conferences, (50), 225-258.
- Şenkal, A. ve Cebe, T. (2019). Sosyal Politikalar Açısından Rawls' un Adalet Teorisi, Rawls' Theory of Justice in Terms of Social Policies, 3 (3), 60-82. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2019.221.2>
- Şenkal, A. ve Sarıipek, D. B. (2007). Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (14), 146-175.

- Şenocak, H. (2010). Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi. *Journal of Social Policy Conferences*, (56), 409-468.
- Şişeci, G. N. ve Erdem, E. (2023). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Enerji İthalatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (1), 23-40.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitapevi Yayını.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı 2012 Bildirileri*, s.423-430. 11-13 Ekim, Almata, Kazakistan.
- Taşçı, F. (2008). Sosyal Yardım Yapma (ma) Gerekçeleri Üzerine Yaklaşımlar. *Kamu-İş Dergisi*, 9 (4).
- Taytak, M. ve Meçik, O. (2009, Eylül 24-27). Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Yeşil Diyalog. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler El Kitabı*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 250-264.
- TDK. (2023a). Türk Dil Kurumu. Millet.[Çevrim-içi: <https://sozluk.gov.tr/>], Erişim tarihi:01.10.2023.
- TDK. (2023b). Türk Dil Kurumu. Halk. [Çevrim-içi: <https://sozluk.gov.tr/>], Erişim tarihi:01.10.2023.
- Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(2), 55-80.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(17), 61-100.
- Tepekule, U. (2008). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Titmus, R.M. (1974). What is Social Policy? S. Leibfried(Ed.). In *Welfare States: Construction, Deconstruction, Reconstruction Volume I*(p.138-147). [Çevrim-içi:<http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/titmuss.pdf>], Erişim tarihi: 14.04.2024.
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 15-38.

- Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0(21), 151-175.
- Topuz, S. G. (2021). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Gelişmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 7-15.
- Townsend, P. (1979). Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living. Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex, England.
- Töre, N. (2017). Değişen Dünyada Vatandaşlık. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (10), 553-595.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları (Seri No: 51).
- Tunçcan, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (43-44), 243-259.
- Tunçel, B. M. (2022). Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansal Performansı Üzerine Etkisi: Bir Uygulama. [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme ABD, Isparta.
- TÜİK. (2012, 13 Aralık). Tablo-3 Satınalma Gücü Paritesine İlişkin Genel Açıklamalar, Satınalma Gücü Paritesi ve Uluslararası Karşılaştırmalar. [Çevrim-içi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Satinalma-Gucu-Paritesi-2011-13401>], Erişim tarihi: 10.11.2024.
- Türker, E. (1991). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sistem. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yerel Yönetimi ve Girişimcilik Bilim Dalı.
- Uğur, S. (2004). Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights. [Çevrim-içi: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>], Erişim tarihi: 01.10.2024.
- UN. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (A/RES/61 / 106). Resolution Adopted by the General Assembly on 13 December.[Çevrim-içi:

<https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>], Erişim tarihi:20.11.2024.

UNDP. (1997). Human Development Report 1997. Oxford University Press, New York. ISBN 0-19-511996-7 (cloth), ISBN 0-19-511997 -5 (paper).

UNİCEF. (1989). Unicef Türkiye. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. [Çevrim-içi:<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>], Erişim tarihi: 05.04.2024.

Usta, C. ve Mete, E. (2022). Ekonomik Belirsizliğinin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Avrupa Birliğı Ülke Politikaları Örneğı. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (27), 644-659. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1200131>.

Uza, G.D. (2021). OECD Ülkelerinde Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerine Etkisi. [Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzgören, N. ve Uzgören, E. (2005). Zaman Serilerinde Sahte Regresyon Sorunu ve Reel Kamu Harcamalarına Yönelik Bir Ekonometrik Model Uygulaması. Akademik Bakış E- Dergisi, 0 (5), 1-14.

Uzunöz, M. ve Akçay, Y. (2012). Türkiye'de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1970-2010. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2), 1-16.

Ülgen, G. ve Özalp, L. F. A. (2017). Refah Rejimleri Sınıflandırma Çalışmaları: Cinsiyet Boyutları. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39 (2), 639-658.

Üzümcü, A. ve Korkat, M. (2014). Türkiye'de Gelir Dağılımı Adaletsizliğı Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi (2003-2012). Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (8), 135-166.

Vandenberg, P. (2006). Poverty Reduction Through Small Enterprises. Emerging Consensus, Unresolved Issues and ILO Activities. Small Enterprise Development Programme Job Creation and Enterprise Development Department International Labour Office, Geneva, ISBN 92-2-118199-5 & 978-92-2-118199-6 (print) ISBN 92-2-118200-2 (web pdf)

Weber, A. (2009) A. Social Assistance in Asia and the Pacific: An Overview. Handayani, S. W. ve Buckley, C. (Ed.). In Social Assistance And Conditional Cash Transfers. Proceedings of the Regional Workshop. Asian

Development Bank, (s.45-59). ISBN 978-971-561-888-5, Publication Stock No RPT091254.

White, B. W. (2008). Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare, The Profession of Social Work (Vol. 1). Wiley.

WHO. (2011). Dünya Engellilik Raporu, Yönetici Özeti, 62783 v2. [Çevrim-içi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/540061468336031909/pdf/627830TURKISH00YA0ENGELLILIK0RAPORU.pdf>], Erişim tarihi: 20.11.2024.

Wilensky, H. ve Lebaux, C. (1958). Industrial Society and Social Welfare: The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States. Russell Sage Foundation, New York. [Çevrim-içi: <https://socwork.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1022/2019/07/Industrial-society-and-social-welfare-Ch-61011.pdf>], Erişim tarihi: 04.02.2024.

Vivekanandan, B. ve Kurian N. (2005). Introduction: Welfare States And The Future. B. Vivekanandan, ve N. Kurian (Ed.), In Welfare States And The Future (pp. 1-13). New York, Palgrave Macmillan. Doi: 10.1057/9780230554917_1

World Bank. (1990). World Development Report 1990: Poverty. World Development Indicators. The World Bank. Oxford University Press, ISBN0-19-520850-1 clothbound, ISBN0-19-520851-X paperback, ISSN0163-5085

World Bank Institute (2005). Introduction to Poverty Analysis. Poverty Manual, All, JH Revision of August 8.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). T.C. Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi 04.11.2013, Sayısı 28615, Kanun No 6458.

Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (38), 118-144.

Yıldırım, A. (2019). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi, 1 (1), 15-33.

Yıldırım, B. ve Şahin, F. (2019). Esping-Andersen’in Refah Devleti Sınıflandırması Ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye’nin Konumu. OPUS International Journal of Society Researches, 11 (18), 2525-2554.

- Yıldırım, K.(2018). Genel Denge ve Refah Ekonomisi. K. Yıldırım ve M. Erdoğan (Ed.), Mikro İktisat içinde (s.186-211). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yıldırım, Ö. ve Arpacıoğlu. M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 60-76.
- Yoruldu, M., Saraç, Ö. ve Yereli, A. B. (2023). Sosyal Güvenliğin Finansmanı. Seçilmiş Ülke Uygulamaları. M. Yoruldu, Ö. Saraç, (Ed.), Sosyal Güvenlik Finansmanı ve Sürdürülebilirliği içinde (s. 3-11).
- Yurdadoğ, V. (2000). Sosyal Güvenliğin Finansman Yöntemleri. Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi, 7 (8), 85-93.
- Yücel, D. (2011). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu Ve Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (2), 383-402.
- Yücel, F. ve Ata, Y. (2003). Eş Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (12), 97-110.
- Yükselbaba, Ü. (2018). Çağdaş Dağıtıcı Adalet Kuramları: Rawls’a ve Dworkin’e Göre Dağıtıcı Adalet. Kamu Hukukçuları Platformu VII. Toplantısı, 21-23 Nisan, İstanbul.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13 (1), 535-559.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). Kamu Hukukuna Giriş: Devlet Tanım-Kaynak-Unsurlar. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Zarazua, M.N. (2019). Welfare And Redistributive Effects Of Social Assistance In The Global South. Population and Development Review, 0 (45), 3-22.
- Zastrow, C. (1991). Social Problems: Issues And Solutions. Nelson- Hall Pub, Chicago.
- Zastrow, C. (2019). Introduction to Social Work and Social Welfare, Empowering People. Brooks Cole Cengage Learning. Linda Shreiber Publisher. Tenth Edition.